

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Arnold Toynbee

MEDENİYET
YARGILANIYOR

MEDENİYET YARGILANIYOR

Arnold Toynbee

çeviren
UFUK UYAN

işaret yayınları

İstanbul - 1988

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

işaret yayınları: 12
düşünce: 4

özgün adı
civilization on trial
(oxford -1948)

kapak
yazıevi

dizgi - baskı
doyuran matbaası

cilt
bayrak mücelllthanesi

İşARET YAYINLARI
ankara cad. no: 107/63
cağaloglu - İstanbul
tel: 519 17 28

ARNOLD TOYNBEE; 4 Nisan 1889'da Londra'da doğdu. Oxford Üniversitesi Balliol College'de Klasik Yunan ve Roma Tarihi eğitimi gördü. 1912'de aynı yerde Eski Çağ Dersleri vermeye başladı. 1915'de İngiliz Dış Haber Alma Servisinde görev aldı. 1919'da Londra Üniversitesi'nde Bizans ve Çağdaş Yunan Tarihi dersleri verdi. 1921'de İzmir'e geldi. Türk-Yunan Savaşı'nı Manchester, Guardian adına izledi. 1925'de London School of Economic'se geçti. Aynı yıl Kraliyet Uluslararası Konular Enstitüsü yöneticiliğine de başladı. II. Dünya Savaşı yıllarında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda görev aldı. 1956'da akademik yaşamdan emekliye ayrıldı ve daha sonrasında araştırmalarını bireysel olarak sürdürdü. 22 Ekim 1975'de New-York'da öldü.

Başlıca eserleri şunlardır: Nationality and War, 1915; The Western Question in Greece and Turkey: A study in the Contrast of Civilization, 1922; A study of History, (12 cilt) 1934-1961; The World and the West, 1953; Civilization on Trial, 1967; Mankind and Mother Earth(?)

İçindekiler

Birinci Bölüm: Tarih Görüşüm	7
İkinci Bölüm;. Tarihteki Yerimiz	,21
Üçüncü Bölüm: Tarih Kendini Tekrarlar mı?	33
Dördüncü Bölüm: Greko-Romen Medeniyeti	45
Beşinci,Bölüm: Dünyanın Birleşmesi ve Tarihsel Perspektifteki Değişme	63
Altıncı Bölüm: Avrupa'nın Gerilemesi	67
Yedinci Bölüm: Uluslararası Manzaramız	123
Sekizinci Bölüm: Medeniyet Yargılanıyor	145
Dokuzuncu Bölüm: Rusya'nın Bizans'tan Devraldığı Miras	159
Onuncu Bölüm: İslâm, Batı ve Gelecek	177
Onbirinci Bölüm: Medeniyetlerin Karşılaşması	203
Onikinci Bölüm: Hristiyanlık ve Medeniyet	213
On üçüncü Bölüm: Ruh İçin Tarihin Anlamı	237

Birinci Bölüm

TARİH GÖRÜŞÜM

TARİH görüşüm aslında tarihin küçük bir parçası; hem üstelik bana değil, daha çok başka insanlara ait bir tarihin; çünkü bilim adamının bütün bir ömür boyu yaptığı iş, kendi kovalarındaki suyu başka sayısız kovanın besleyip büyüüttüğü bilgi ırmağına eklemekten ibaret.. Kişisel tarih görüşümün aydınlık ve hatta anlaşılabilir kılınması için, kaynaklarının, gelişmesinin, toplumsal ve kişisel temellerinin gözönünde tutulması gerekir.

İnsan aklının evrene açılmasını sağlayan birçok pencere var. Ben neden düşünür veya fizikçi değil de tarihçi'yim? Çayı, kahveyi neden şeker-siz içiyorsam onun için. Bu iki alışkanlık da, küçükken annemden öyle gördüğüm için oluştu. Ben bir tarihçiyim, çünkü annem de tarihçiydi; ama bununla birlikte anneminkinden başka bir okula mensub olduğumdan da eminim. Neden herşeyiyle annemi takip etmedim acaba?

Birincisi, annemden sonra gelen bir neslin içinde doğmuşum. Bu yüzden, tarih benim neslimi 1914'teki darboğaza doğru sürüklerken, henüz düşünecek durumda değildim. İkincisi, benim gördüğüm eğitim, annemin gördüğü eğitimden daha eski moda bir eğitimdi. Annem, İngiltere'deki ilk

üniversiteli kadınlar kuşağından olduğu için, çağdaş Batı tarihi konusunda son moda bir eğitim görmüştü. Bu eğitimin belkemiğini İngiltere'nin kendi ulusal tarihi teşkil ediyordu. Bense, erkek olduğum için eski moda bir İngiliz okuluna gittim ve hem orada, hem de Oxford'da tamamiyle Yunan ve Latin klasiklerine dayanan bir eğitim gördüm.

Klasik eğitim, özellikle günümüzde doğarı «muhtemel tarihçi»ler için kanımca paha biçilmez bir nimettir. Eğitim temeli olarak Greko-Romen dünyası tarihinin kolayca görülebilecek bazı üstünlükleri var. En başta, Greko-Romen tarihine belli bir uzaklıktan bakıyoruz. Artık «tamamlanmış» olduğu için, onu bütünlüğü içinde görebiliyoruz. Oysa nihaî akıbetinin ne olacağını hâlâ bilemediğimiz bitmemiş bir oyun olan Batı tarihimiz böyle değildir. Gelip geçici oyuncular olarak yer aldığımız kalabalık ve karışık sahneden baktığımızda şu andaki genel görünümün ne olduğunu bile kestiremiyoruz.

İkinci olarak, Greko-Romen tarih sahası bilgi yığınıyla kaplanıp örtülmediğinden ve Greko-Romen toplumunun ölümüyle bizim toplumumuzun doğumu arasındaki devrede, her şeyin hakikati bütünüyle ortaya çıktığından, tek tek ağaçları değil de bütün «orman» ı görebiliyoruz. Hem sonra, dar görüşlü prenslikler, yakın tarihte bizde olduğu gibi tonlarca belgeyi üstüste yığmak yerine iş görece kadar belge bırakmakla yetinmişlerdir. Bir Greko-Romen tarih çalışması için halen elimizde bulunan malzemeler sayıca yeterli, kalitece seçkin olmalarının yamsıra, özellikleri bakımından da oldukça dengeli bir dağılım gösteriyorlar. Hey-

keller, şiirler, felsefi eserler burada kanun ve anlaşma metinlerinden daha çok işe yarıyor; bu ise Greko-Romen tarihiyle beslenmiş bir tarihçinin zihninde bir orantı duygusu doğuruyor. Çünkü zamanın kazandırdığı perspektiften geçmişe bakınca, kendi kuşağımızın yaşadığı zamana bakıp çıkaramayacağımız bir gerçeği görüyoruz: Sanatçıların, edebiyatçıların eserleri, iş adamlarının, askerlerin ve devlet adamlarının yaptıklarından daha uzun ömürlü oluyor. Şairler ve düşünürler, tarihçilerden daha uzun bir süre hatırlanırken, peygamberler ve azizler hepsinden üstün ve uzun ömürlüdürler. Agamemnon ve Perikles'in hayaletleri günümüze ancak Homeros ve Thukydides'in büyümlü sözleri sayesinde gelebilirken, Homeros'la Thukydides artık okunmaz olduğunda, İsa'nın, Buddha'nın, Sokrates'in tasavvur edilemeyecek kadar uzaktaki kuşakların hafızalarında hâlâ tap-taze yaşayacağını tahmin etmek hiç de zor değil.

Greko-Romen tarihinin üçüncü ve belki de en önemli üstünlüğü ise, dar ve sınırlı olmak yerine, geniş ve evrensel bir görünüme sahip olmasıdır. Atina, İsparta ve Roma şehir devletlerini gölgede bırakmış olabilir. Kaldı ki, baştan beri Helen dünyası, Atina eğitim sisteminin etkisi altındaydı. Roma ise, ömrünün sonlarına doğru, bütün Greko-Romen dünyasını tek bir ülke haline getirmişti. Greko-Romen tarihi baştan sonra incelendiğinde, «birlik» tema'sının egemenliği sezilir., ve ben bu büyük senfoniye duyar duymaz, artık her gece annemden beni yatırırken bölümler halinde dinlediğim ve bir zamanlar beni büyülemiş olan ülkenin o dar tarihinin تنها ve taşralı müziğinden etkilenmek tehlikesinden kurtuluvermiştim.

Annemin kuşağının yalnız İngiltere'deki değil, bütün Batı ülkelerindeki önde gelen tarihçileri - ülkelerindeki insanların yaşayışlarıyla yakından ilgili olduğu kuruntusuyla ulusal tarih çalışmasını alabildiğine yüreklendiriyorlardı. Onlara göre böyle bir çalışma, başka yerlerin ve dönemlerin tarihinden daha önemliydi nedense... Oysa İsa'nın Filistin'i ve Platon'un Yunanistan'ı, İngiliz erkeklerinin ve Viktorya çağı kadınlarının hayatında, Alfred'in veya Elizabeth'in İngilteresinden daha etkiliydi.

İngiliz tarihinin babası saygıdeğer Bede'nin ruhuna tamamiyle aykırı olarak kişinin doğduğu ülkenin tarihini yüceltmesi şeklinde beliren bu yanlış çıkışlı Viktoryan yüceltmesine rağmen, Viktoryan İngiliz'in tarih karşısındaki tavrı, hâlâ bütünüyle tarihin dışında kalmış birinin tavrı gibiydi. Zaman denen o kesintisiz ırmak, sanki başkalarını yuttuğu gibi onu yutmayacaktır. Viktorya döneminde yaşayan bir İngiliz, tıpkı bir Ortaçağ İtalyan tablosundaki hallerinden memnun cennetliklerin Cehennem'deki lânetlilerin ıstırabını seyretmesi gibi, kendi ayrıcalıklarına bürünmüş. kendinden emin bir tavırla, tarihin akışına kapılmış giden, birbirleriyle boğuşan, batıp boğulan insan yığınlarına bakmaktadır: merakla, şefkatle; ama korkmadan... Birinci Şar! tarihte yaşamıştı ne şanssızlık -; Sir Rofcert Walpole ise azgın dalgaların elinden kılpayı kurtulmayı başaramamıştı. Bize gelince... Biz, yüksekteydik, sular bizim oralara kadar gelemezdi, emniyettedik. Belki eski çağdaşlarımız hâlâ sularla boğuşmaktadırlar, fakat bunun bizimle ne ilgisi olabilir?

İyi hatırlıyorum, 1908-9 Bosna bunalımı sıra-

sında Profesör L. B. Namier (ki o zamanlar Balliol'da üniversite öğrencisiydi ve Avusturya'nın Galiçya sınırındaki evlerinde geçirdiği tatilden yeni dönmüştü) bize ve öteki Balliol'lüere gayet havalı bir tavırla (belki de bize havalı gelmiştir) «Avusturya ordusu babamın malikânesinde seferber olmuştu... Rus ordusu ise sınırın karşısında, sadece bir buçuk saatlik yolda hazırды» demişti. Bu bize «kurşun askerlerden ibaret bir sahne gibi gelmişti, fakat anlayışsızlık tek taraflı değildi. Uluslararası gelişmeleri gözleyen keskin bakışlı bir Orta Avrupallı, Galiçya'da başlayan yangının kendi evlerine de sıçrayacağını göremeyen bu İngiliz öğrencilerin kavrayışsızlığını inanılmayacak bir şey gibi görüyordu.

Üç yıl sonra, Yunanistan'ın engebeli topraklarında Epaminondas'la Philopoemen'in peşinde dolaşp, köy kahvelerindeki konuşmaları dinlerken Sir Edvard Grey'in dış politikası denilen bir şeyin varlığını öğrendim. O zaman bile, bizim de tarihin içinde yer aldığımızı kavrayabilmiş değildim. 1913 yılında bir gün, sessiz ve kül rengi Kuzey Denizinin Suffolk sahilinde yürürken, tarihî Akdeniz'e karşı duyduğum şiddetli sıla duygusunu hatırlıyorum. 1914 Savaşı beni, Balliol'de Literae Humaniores peşindeki öğrencilere Thukydides'i yorumlarken yakaladı. Birdenbire herşey aydınlandı. Şu anda biz de, Thukydides'in kendi döneminde yaşadığı bir deneyi yaşıyorduk. Artık Thukydides'i yepyeni bir gözle, kelimelerin altındaki anlamı, sözün gerisindeki duyguları sezinleyerek okuyordum. Anlıyordum ki, ona eserini ilham eden tarihsel bunalımın içine düşmeden önce onu hiç anlamamıştım, Artık açıkça görülüyor-

du: Thukydides bu aşamayı daha önce geçirmişti. O ve onun kuşağı, bizim yeni yeni vardığımız bu yere çok daha önceden varmışlardı. Aslında onun yaşadığı «an», benim geleceğim olmuştı. Ama bu durum, benim dünyamı «modern», Thukydides'in dünyasını ise «eski» diye nitelendiren kronolojik yaklaşımı anlamsız hale getirivermişti. Kronoloji ne derse desin, Thukydides'in dünyasıyla benim dünyamın felsefî anlamda «çağdaş» oldukları kanıtlanmış oluyordu. Greko-Romen medeniyetiyle Batı medeniyeti arasındaki ilişki gerçekten böyleyse, bildiğimiz bütün medeniyetler arasındaki ilişkiler de böyle değil midir?

Bende yeni olan bu «bütün medeniyetlerin felsefî çağdaşlığı» düşüncesi, modem Batı biliminin bazı buluşlarıyla da iyice güçlendi. Günümüzde jeoloji ve kozmogoni tarafından açıklanan zaman cetvelinde bizim «medenî» dediğimiz insan topluluklarının ilk temsilcilerinin ortaya çıkmasından sonra geçen beş veya altı bin yıl, günümüze kadar gelen insan ırkının yaşıyla, bu gezegendeki hayatla, bu gezegenin kendisiyle, güneş sistemimizle, içinde bir toz parçası gibi durduğumuz galaksi ile veya uçsuz -bucaksız ve yaşlı yıldızlar sisteminin bütünüyle karşılaştırıldığında son derece küçük bir zaman aralığıdır. Bu zamansal büyüklük kademeleriyle karşılaştırdığımızda, M. Ö. II. Bin yıllık devrede ortaya çıkmış (Greko-Romen medeniyeti gibi), M. Ö. IV. Bin yıllık devrede ortaya çıkmış (Eski Mısır gibi) ve Hristiyanlığın ilk bin yılında ortaya çıkmış (bizimki gibi) medeniyetlerin birbirinin gerçekten çağdaşı olduğunu görmekteyiz. Böylece, medeniyet denilen insan topluluklarının tarihlerinin toplamı anlam-

da olmak üzere «tarih», birbirine paralel, çağdaş bir yorumlar demeti olarak ortaya çıktı. İnsanoğlu, kendi kendisi olduktan sonra, yüz binlerce yıldan beri, ilkel hayat şartlarını aşabilmek için bir dizi atılımlar yaptı. Günümüzde, Yeni Gine'de, Terra del Fuego'da ve Sibirya'nın Kuzey Batı ucunda kuş uçmaz kervan geçmez bölgelerde hâlâ ilkel hayatlarını sürdürenler var. Bunlar bugüne kadar diğer insan topluluklarının saldırgan öncülerinin imha ve sindirme saldırılarına tanık olmadılar. Değişik toplumlar arasındaki şaşırtıcı kültür farklılıkları, California Üniversitesi profesörlerinden Teggart'm eserleriyle dikkatimi çekti. Bu derinlere uzanan fark, aslında hep şu son beş-altı bin yıl içinde oluştu. Burada, sub specie temporis (zaman içinde) evrenin gizlerini araştırırken umut verici bir nokta ortaya çıkıyor. Medeniyet dediğimiz hareketi başlatan birkaç toplumun, böylesine uzun bir aradan sonra, yakınlarda yeniden yepyeni ve sonu bilinmez bir harekete girmelerinin anlamı neydi? İnsan topluluklarının büyük çoğunluğunun hiç uyanmadıkları o uykudan onları uyandıran neydi? Bu soru, 1920 yazında Profesör Namier, elimde Oswald Spengler'in üntertang des Abetıdlen-des adlı eserini tutuşturana kadar kafamın içinde dönüp duruyordu. Kitabı okumaya başladığımda, bütün tarih sezgimi aydınlatıveren bir ışıqla karşılaşmış gibi oldum. Başlarda, cevaplar bir yana, sorduğum soruların bile kendimden çok Spengler tarafından biçimlenip biçimlenmediği konusunda kuşkuluydum. Belli başlı tezlerimden biri, tarihsel çalışmada en küçük birimin bütün toplumlar olduğu ve Greko-Romen dünyasının şehir devletleri veya çağdaş Batı'nın ulus-devletleri gibi gelişigü-

zel parçalara ayrılamayacağı İdi. İkinci, tezim de, medeniyet dediğimiz bütün toplumların tarihlerinin bir anlamda paralel ve çağdaş olduğu idi. Spengler'in sisteminde de bu iki nokta çok önemli bir yer tutuyordu. Fakat Spengler'in kitabında medeniyetlerin doğuşu konusundaki soruma cevap aradığımda, benim için hâlâ yapılacak bazı işler olduğunu gördüm; çünkü bana öyle geldi ki, bu kcnuda Spengler hiç de aydınlatıcı olmayacak derecede dogmatik ve deterministik bir yaklaşım içindedir. Ona göre medeniyetler doğar, gelişir, geriler ve belirli bir zaman çizelgesine uyarak yıkılırdı. Bu aşamaların hiçbirisi hakkında bir açıklama getirilmiyordu. Bu sadece Spengler'in algıladığı bir doğa kanunuydu ve siz üstada güvenmeliydiniz: ipse dixit*. Bu gelişigüzel kararlılık Spengler'in parlak dehasına hiç de yakışmıyordu. İşte bu noktada, ulusal gelenekler arasındaki farklılığı gördüm. Almanların önsel yönteminin işe yaramadığı noktada bakalım bizim İngiliz amprisizmi ne yapacak? Gerçeklerin ışığında başka, mümkün olan açıklamaları, deneyelim ve görelim, bakalım ne kadar dayanacak.

İrk ve çevre, değişik insan toplulukları arasındaki kültürel farklılıkları çözümlemek için Ondokuzuncu Yüzyıl'da yaşamış Batılı tarihçilerin ileri sürdükleri iki karşıt terim. Fakat sıkı sıkıya kapalı bu kapıyı açmayı iki anahtar da başaramadı. İrk teorisini ele alırsak, tarihin çalışma alanı olan insan türünün değişik üyeleri arasındaki fiziksel ırk farklılıkları ile ruhsal düzlemdeki farklılıkların birbiriyle ilgili olduğunu gösteren her-

(*) «O kendisi söyledi - anlamında Latince söz IÇev.)

hangi bir kanıt var mı elimizde? Tartışmayı sürdürmek için böyle bir ilişkinin varlığını kabul etsek bile, bir veya birkaç medeniyetin «babaları arasında hemen hemen aynı ırktan insanların bulunmasını nasıl açıklayacağız? Siyah ırkın, günümüze kadar, sözü edilmeye değer bir katkısı olduğunu söyleyemiyoruz; ancak medeniyet deneyinin gündemde olduğu anın kısalığını düşünürsek, bunu inandırıcı bir yeteneksizlik kanıtı olarak göremeyiz. sadece dürtü veya fırsat yoksunluğunun bir sonucu da olabilir. Çevreye gelince, sırasıyla Mısır ve Sümer medeniyetlerinin beşiği olan Aşağı Nüvadisî ile Aşağı Dicle-Fırat vadisinin fiziksel yapıları arasında apaçık bir benzerlik var; fakat eğer fiziksel yapılar medeniyetlerin gerçek doğuş sebebi ise, neden coğrafi olarak bunlara benzeyen Ürdün ve Rio Grande vadilerinde de bunlara paralel medeniyetler boy göstermedi ve neden ekvatorial And platosundaki medeniyetin Afrika'da Kenya bölgesindeki dağlarda bir karşılığı yok? Bu kişisel olmayan, bilimsel sayılabilecek açıklamaların yıkılışı, beni mitolojiye götürdü. Bu dönüşü, sanki kışkırtıcı ve geriletici bir adımmış gibi temkinli ve mahcup bir tavırla yaptım. Eğer o sıralarda 1914-18 savaşı arasında psikoloji tarafından açılan yeni çağdan haberli olsaydım, herhalde daha az çekinirdim. Eğer C. G. Jung'un eserlerini tanısaymışım, bana gereken ipuçlarını vereceklermiş. Yaklaşımımın temellerini, okulda esash bir biçimde öğrendiğim Aeschylus'un Agamemnon'uyla Goethe'nin Faust'unda buldum.

Goethe'nin «Cennet'te Ön konuşma» sı, başmeleklerin Tanrı'nın yaratmayı tamamlamasını terennüm eden İlâhileri ile başlar. Fakat Tanrı'nın

eserleri mükemmeldir ve bunun sınanması için acık kapı bırakılmamıştır. Eğer Mefistofeles Tanrı'nın huzurunda en seçkin yaratıklardan birini baştan çıkarma konusunda kendisine fırsat verilmesini istemeseydi *bu* kördüğüm belki de hiç çözülemeyecekti. Tanrı bu meydan okumayı kabullenir ve böylece yaratma eylemi bir adım daha ileri götürülmüş olur. İki kişilik arasında «meydan okuma» ve «cevap verme» biçiminde ortaya çıkan bir etkileşim: Burada sözkonusu olan şey, kıvılcımı tutuşturan fitil ve çelik değil mi?

Goethe'nin İlâhî Komedyâ yorumunda Mefistofeles, çok geç farkettiği nefretinin oyununa gelmek üzere yaratılmıştır. Eğer Şeytan'm meydan okumasına karşılık olarak Tanrı yarattığı şeyleri gerçekten tehlikeye atarsa ve yeni birşey yaratma fırsatını kazanmak için Tanrı'mn böyle birşey yapacağını kabul edersek, biz de Şeytan'm her zaman kaybetmediğini kabule mahkûm oluruz. Eğer bu meydanokuma/cevap işleyişi medeniyetlerin başka türlü anlaşılamaz ve kestirilemez olan doğuş ve büyüyüşlerini açıklıyorsa, yıkılış ve parçalanmalarım da açıklıyor demektir. Bildiğimiz medeniyetlerin bir çoğu yerle bir olmuş durumda, bir çoğu da parçalanmayla sonuçlanan yolun sonuna yaklaşmış gibi...

Ölü medeniyetlerin otopsileri, kendi medeniyetimizin veya diğer canlı medeniyetlerin zayıflıklarına bakmamızı sağlamaya yetmiyor. Spengler'in izniyle belirtelim ki, uyarıcı meydan okumaların neden sonsuza kadar başarılı cevaplar almadığına dair bir sebep görülmüyor ortalıkta. Öte yandan, ölü medeniyetlerin, çözülmeyen parçalanmaya varana kadar izledikleri yolu deneysel ve karşılaştı-

malı yöntemlerle incelediğimizde, bir dereceye kadar Bpenglerci tekdüzeliği bulabiliyoruz; bu ise o kadar şaşırtıcı bir şey değil. Çözülme, ipin ucunu kaçırmak anlamına geldiğinden ve bu da adım adım özgürlükten otomatizme kayışa yol açtığından, özgür hareketlerin sonsuz derecede değişik olması ve tamamen tahmin edilememesi nedeniyle zaten otomatik işlemler tekdüze ve düzenli olmak zorunda.

Kısaca belirtmek gerekirse, toplumsal parçalanmanın düzenli şekli, parçalanan toplumun sşrkeş bir proletarya ile etkisini gittikçe yitiren hakim bir azınlığa bölünmesi biçiminde ortaya çıkıyor. Parçalanma işlemi dümdüz bir yol izlemiyor, sırasıyla bozgun, yükselme ve tekrar bozgun «kasılmalarıyla sarsılıyor. En son yükselişte, toplumu öldürücü yaralara karşı koruyan, hakim azınlık oluyor ve bunu da, evrensel devlet barışı aracılığıyla yapıyor hakim azınlık. Hakim azınlığın evrensel devletinin çevresinde proletarya evrensel bir kilise kuruyor ve parçalanan toplumun iyice kaybolduğu ikinci yükselmede bu evrensel kilise varlığını sürdürerek, yeni bir uygarlığın doğduğu kozayı oluşturuyor. Günümüzdeki Batılı tarih öğrencileri bu olguyu. Greko-Romen tarihindeki Roma Barışı (Pas Romana) ve Hristiyan Kilisesi örneklerinden tanıyor. Augustus'un gerçekleştirdiği Roma Barışı, birkaç yüzyıl süren savaşlar, kötü idare ve devrimle hırpalanan Greko-Romen dünyasını tekrar sağlam temeller üzerine oturtmuş gibi görünüyor. Fakat Augustus'un çıkışının, bir ertelemeden başka bir şey olmadığı çok geçmeden anlaşıldı. İkiyüzelli yıl süren bir durgunluktan sonra imparatorluk, Miladî tarihin Üçüncü Yüz-

yıl'ında öyle bir darbe yedi ki» bir daha kendine gelemedi. Beşinci ve Altıncı Yüzyıllarda ortaya çıkan bunalım sonucunda da bir daha dirilmezcesine parçalandı. Geçici Roma Barışı'ndan gerçekten faydalanan Hristiyan Kilisesi oldu. Kilise, kök salmak ve yayılmak için bu fırsatı iyi kullandı. İmparatorluk onu ezmede başarısız kalıp, benimsemeye karar verinceye kadar çok zulüm gördü ve bu takviye dahi imparatorluğu kurtarmaya yetmeyince Kilise, İmparatorluğun mirasım devraldı. Batan bir medeniyet ve yükselen bir din arasındaki aynı ilişki bir düzineye varan başka durumlarda da gözlenebilir. Sözgelışı Uzakdoğu' da Ts'in ve Han İmparatorluğu Roma İmparatorluğu'nun, Mahayana Budizm de Hristiyan Kilisesi'nin oynadığı rolü oynamıştır.

Eğer bir medeniyetin ölümü diğerrinin doğumunu gerektiriyorsa, ilk bakışta umut verici, heyecanlı bir macera olan insan çabası, sonunda putperestlerin kasvetli ve anlamsız dönüşlerine kurban gitmiş olmuyor mu? Bu çevrimsel tarih görüşü büyük Yunan ve Hint bilgelerince (Aristoteles ve Buddha gibi) bile öylesine benimsendi ki, kanıtlamaya gerek görmeden doğru olduğuna hükmediverdiler. Öte yandan Rattlesnake Kraliyet Gemisi'nin kaptanı Marryat, gemi marangozuna atfettiğı bu çevrimsel görüşün bir fantezi olduğunu farzederken de aynı baş güven içindedir. Bizim Batılı kafalarımıza göre, eğer bu çevrimsel tarih görüşü ciddiye alınırsa, tarihi bir aptalın anlattığı saçmasapan bir hikâye haline getiriverir. Ne yazık ki körü körüne nefret, kendi içinde bu desteksiz inkârın hesabım vermeye yetmiyor. Cehennem ateşi ve sur'un üflenışı konusundaki Hristi-

yan inançları kuşaklar boyu inanılmış olmasına rağmen nefret dolu. Yunan ve Hint düşüncesinin bu çevrimsel tarih anlayışı karşısındaki kayıtsızlı-ğımızı, Yahudi ve Zerdüşt düşüncelerinin dünya görüşümüze yaptığı katkılara borçluyuz, İsrail, Yahuda ve İran peygamberlerinin gözünde tarih, ne çevrimsel, ne de mekanik ter süreçtir. Tarih» kısa dünya hayatı süresince bir an görmemize izin verilen, bütün boyutlarıyla kavrayamayacağımız İlâhî, buyurucu, ilerlemeci bir planın uygulanmasından başka bir şey değildir. Üstelik peygamberler, Aeschylus'un öğrenmeye acı çekmekle ulaşılacağı yolundaki keşfini kendi öznel tecrübeleriyle çok önceden seziniemişlerdi. Günümüz şartlarında bunu biz de keşfediyoruz.

O halde Greko-Hint düşüncesine karşı Yahudi-Zerdüşt tarih görüşünü mü benimsemeliyiz? Herşeye rağmen, böylesine kesin ve köklü bir seçim yapmak zorunda olmayabiliriz; çünkü bu iki görüş esas itibarıyla hiç de uzlaşmayacak cinsten görüşler değil. Herşeyden önce, eğer bir araç, sürücüsünün belirlediği belli bir yöne doğru yol alacaksa, monoton bir biçimde dönen tekerleklerin üzerinde gitmek zorundadır. Medeniyetler yükselip alçalırken ve bu alçalışta kendilerinininkinden daha anlamlı amaçları olan başkalarına yol açarken aslında sürekli ilerliyor olabilirler ve medeniyetlerin gerilemesinin sebep olduğu acı ile elde edilen öğrenme, pekâlâ bir plan içinde gelişen ilerlemenin en âlâ yolu da olabilir. İbrahim, ölüm döşğinde olan bir medeniyetin muhaciri idi; peygamberler parçalanmakta olan başka bir medeniyetin çocuklarıydılar; Hristiyanlık parçalanmakta olan Greko-Romen dünyasının acıları üzerine doğ-

muştı. Ba bil'den sonra, o acılı sürgünde Yah udi-
lere vahyedilenler gibi, günümüzde onların ben-
zeri olan «savaş sürgünleri» arasında da benzeri
ruhsal aydınlanmalar bekleyebilir miyiz? Bu so-
ruya verilecek cevap, - bu cevap ne olursa olsun
bütün dünyayı kuşatan Batı medeniyetinin hâlâ
belirsiz akıbetinden çok daha önemlidir.

İkinci Bölüm TARİHTEKİ YERİMİZ

19.47 yılında insanlık nerede durmakta? Şüphesiz dünyada yaşayan bütün kuşakları ilgilendiren bir soru; ne var ki dünyamızda yaşayan insanları içine alacak bir soruşturma 'yapılsa, cevapta birleşilemeyeceği kesin, insan sayısı' kadar düşünce vardır deyişine bakarak bu sorunun kime yöneltildiğini kendimize sormalıyız. Örneğin» bu kitabın yazarı kırksekiz yaşında, ortasına mensup bir İngiliz vatandaşıdır. Milliyeti, yaşı, toplumsal çevresi, dünyanın genel görünüşünü seyrettiği «pencere»yi büyük ölçüde belirler. Gerçekte, o da az çok, hepimiz gibi tarihsel relativizmin bir kölesidir. Onun tek farklı özelliği aynı zamanda bir tarihçi olmasıdır. Bu yüzden zamanın dalgalı akıntısında sürüklenen sezgili bir enkaz parçası olduğunu da çok iyi biliyor. Bunu bildiğinden, gözünün önünden geçen bir anlık ve kısmî görüntünün bir araştırmacının kroki taslağına benzeyişini farkediyor. Gerçek sureti yalnız Tanrı bilir. Bizim kişisel bakışlarımız karanlıktaki yanardönerlere benziyor.

1897 Londra'sının bir öğle sonrasındayız. Fleet caddesindeki bir pencerenin önünde yazar, babasıyla oturmuş, Kraliçe Viktorya'nın tahta çıkışının Altmışınıcılık Yıldönümünü kutlamak üzere gelmiş

olan **Kanadalı**. **Avustralyalı** süvari alayını seyrediyor. Bu muhteşem «koloni» askerlerinin yabancı, canlı üniformalarına duyduğu heyecanı hâlâ hatırlar; çünkü, pirinç miğfer yerine kıvrık kenarlı şapka, kırmızı yerine de kül rengi tonik giyen bu askerler o tarihten beri çağırılırlar. Bu görüntü bana yeni bir hayat vermişti, bir düşünür bunu belki de, büyümenin olduğu yerde çürüme de olur, şeklinde yansıtabilirdi. Aynı görüntüyü seyreden bir şair, bu duyguyu yakalayacak ve ifade edecekti. Ne *var ki*, denizaşırı ülkelerden 1897'de Londra'ya gelen askerlerin geçişini seyreden kalabalıktan yalnızca birkaçı kipling'in Recessional'ındaki duyguya yakalanacaktı. Onlar güneşlerinin tepede parladığını gördüler ve Yuşa'nın çok bilinen bir durumda söylediği, emredici, büyülü sözünü söylemeden hep öyle duracağını sandılar.

Yuşa'nın Kitabı'nın (The Book of Joshua) yazarı herşeye rağmen biliyordu ki, zaman'ın durması garip bir şeydi. «RABBÎN insan sesini işittiği o gün gibi bir gün ondan evvel ve ondan sonra olmadı; çünkü RAB İsrail için cengetti.» (*) Kendisini bilimsel bir çağda yaşayan Galli rasyonalistler gibi düşünen, 1897'nin İngiliz orta sınıfı, hayalî mucizesini olduğu gibi kabul etti. Onlar için tarih; dış olaylarda 1811 Waterloo savaşıyla, iç olaylarda 1832 Büyük Reform Tasarısıyla, imparatorlukla ilgili olaylarda ise 1859 Hint İsyanı'nın bastırılmasıyla sona ermişti. Ve tarihin sonâ ererek kendilerine bağışladığı sürekli mutluluk konusunda, kendilerini kutlamak için bütün sebepler hazırды.

(1) Yesu 10>14.

«Kısmetim nimetli yerlere düştü;
Evet aldığım miras güzeldir.» (2)

1947 yılının tarihsel «pencere» sinden bakıldığında, öndokuzuncu Yüzyıl'ırı sonlarında İngiliz orta sınıfının gördüğü halüsinasyonun bütünüyle bir delilik olduğu, bunun çağdaş Batılı ülkelerin orta sınıflarınca da paylaşıldığı görülüyor. Tarih-te, Kuzeydeki Birleşik Devletlerin orta sınıfı, Batının galibiyeti ve Federallerin iç Savaş'taki başarısı yüzünden yokolmuş; Almanya ve Prusya'da ise aynı orta sınıf, 1871 yılında Fransa'nın yıkılıp İkinci Alman İmparatorluğu'nun kurulmasıyla ortadan kaybolmuştu. Elli yıl önce bu üç Batılı orta sınıf yığını için Tanrı'nın hükmü gelmişti, «ve işte, çok iyi idi.» (3) 1897'nin İngiliz, Amerikalı ve Alman orta sınıfı dünyaya siyasal ve ekonomik açıdan hakim durumdayken, sayıca, yaşayan insan neslinin küçük bir kısmından fazla değildi. Bunların dışında olayları başka türlü gören, fakat kendilerini ifade edemeyen insanlar da vardı.

1897'de Güneyde, Fransa'da ülkelerini fethe-den insanların, kendileri için tarihi sona erdirdiklerine inanan birçok insan vardı. Konfederasyon bir daha dirilemeyecek, Alsace-Lorraine tekrar alınamayacaktı. Ne var ki, kazanan devleti memnun eden bu kesinlik duygusu, yenik insanların kalbini sakinleştirmiyordu. Sanki bu onlar için bir kâbustu. Bismarck'm saldırısına uğramayan bir İmparatorluğun batmakta olan uluslarının telaşı başlamış olmasaydı, Avusturyalılar tarihin kendileri için devam ettiğini ve 1866 Königgratz boz-

la) Mezmurlar 16:6.

(3) Tekvin 1.31,

gunundan daha kötü yenilgileri kendileri için hazırladığım hissedebilirlerdi. O sıralarda İngiliz liberalleri, Avusturya-Macaristan'ın Balkanların içindeki özgürlük savaşım rahatça konuşup onaylamaya başlamışlardı. Fakat içlerinde belli bir «Düzen» hayal eden ve dışarıda «Hint kargaşası»ndan korkan bu İngiliz liberalleri, Güney-Doğu Avrupa'da selâmladıkları şeyin aslında Habsburg Krallığı'nın yanında dünyadaki bütün İmparatorlukları yıkacak, Hindistan'a, İrlanda'ya da sıçraması kaçınılmaz olan bir siyasal kurtuluş hareketinin ilk örneklerinden olduğunu Earketmiyorlardı.

Pek belirgin olmasa da dünyada Fransızlar, Güneyliler gibi tarihin son cilvesinden rahatsız olan ve oyunun bitmediğine inanan milyonlarca ezilen insanlar, sınıflar vardı. Varşova'dan Viadvostok'a Rus İmparatorluğu'nun büyük nüfusu; ulusal bağımsızlıklarını kazanmaya azmeden Polonya ve Finlandiyalılar; 1860 Reformları'yla kendilerine verilen yetersiz toprak parçasının geri kalanını ele geçirmeye kararlı olan Rus köylüleri; ülkelerini Amerika, İngiltere ve Fransa'daki gibi parlamenter kuruluşlarla yönetmek isteyen Rus aydın ve iş adamları; Ondokuzuncu Yüzyıl Manchester'indeki hayat şartlarından daha kötü bir hayatın devrimci yaptığı, Rus sanayii'nin genç bir işçisi hep bu milyonların içindeydi. Ondokuzuncu Yüzyıl başlarından itibaren İngiliz işçi sınıfı fabrika hareketleri, sendikalar ve oylan (1867'de Disraeli tarafından oy kullanma hakkına sahip oldular) sayesinde, durumunu oldukça düzeltmişti. Yine de 1897'de, orta sınıf tarihinin lütuf ve bilgelik konusunda son, sözü olan 1832 Reform Tasarı-

sim hatırlarken, İngiliz işçi sınıfı 1834 Fakirlik Kanunu'nu hatırlamıyorlardı. Onlar devrimci değildiler, tarihin anayasal çizgiler üzerinde ilerlemesini istiyorlardı. Avrupa Kıtasındaki işçi sınıfına gelince, 1871 Paris Avamı'nın birden parlayan hareketinde görüldüğü gibi, onlar çok daha ilerlere gitmeye kudretliydi.

Değişikliğe karşı duyulan **bu** derin istek ve onu bir ya da başka bir yolla bastırmaya olan kararlılık, ayrıcalığı olmayan, yenik ve esir insanların nazarında hiç de şaşırtıcı değildi. Garip olan, 1914'te olduğu gibi tarihin kapalı defterim kasten yırtarak açan Prusyalı (aslında İngiliz, Amerikalı **ve Alman orta sınıfı kadar kaybedecek olan**) militaristler tarafından planların bir kere daha bznzulmasıydı.

Kulağını toprağa dayayacak bir sosyal sis-molog tarafından 1897 yılında bile algılanabilecek olan yeraltı hareketleri, geçen elli yılda tarihin Juggernaut (*) başkaldırı ve isyanları ile yemden başlayışım haber veriyordu. Elli yıl önce volkanın ağzında oturduğundan habersiz olan günümüz orta sınıfı, yüzelli yıl önce Juggernaut'un aı abasının İngiliz işçi sınıfına çektiirdiği acıya benzer bir acı çekmekte. Bu, bugün orta sınıfın yalnızca Almanya, Fransa, İskandinavya, İngiltere'de değil; fakat aynı zamanda İsviçre, İsveç, hatta Kanada ve Amerika'daki durumu. Batılı orta sınıfın geleceği ise şüpheli; fakat küçük bir azınlık olan bu Batılı orta sınıf, modern dünyayı yaratan hamuru

*** Tekerlerinin altına atılarak insanların kendilerini ezdirdiği bir Hint tanrısının heykeli veya ismi**

(Çev.î

mayaladığından, bu sınıfın geleceği yalnızca ondan etkilenen küçük insan kitlesini ilgilendirmiyor. Yaratık, yaratıcısına hayat verebilir mi? Eğer Batılı orta sınıf yıkılırsa, insanlığı da kendisiyle birlikte yere serer mi? Bu tarihî sorunun cevabı ne olursa olsun, bu «anahtar» azınlığı bunalıma iten her şey, dünyanın gerisini de bunalıma itecektir.

Şaşırmak ve ş aşırılmak her zaman için bir kişilik testi olarak kullanılır, fakat insanın aptalca sonsuza dek sürmesini dilediği güzel bir kış öğlesinde zorluk başgösterince, testin zorluğu çok iyi anlaşılıyor. Bu tür güneşli sokaklarda İnsan, kadere karşı kendi çaresizliğini yüklenecek bir umacı veya o eski Musevî keçisinden arıyor. Ne var ki, zorlanınca ((sorumluluğu başkasının üzerine atmak», kişinin kendisini başarının sürekli olduğuna inandırmasından da tehlikeli. 1947'nin parçalanmış dünyasında Komünizm ve Kapitalizm bu sinsi işlevi, birbirleri için yerine getiriyorlar. Oldukça zor şartlar altında işler kötüye gitmeye başladığında, düşmanımızı tarlamıza yabanotu ekmekle suçlayarak, kendi tarlamıza kusur bulmaktan kaçınıyoruz. Elbet bu çok uzun bir hikâye. Komünizmin ortaya çıkışından yüzyıllar önce atalarımız aynı umacıyı İslâm'da bulmuşlar. Günümüzde Komünizmin yaptığı aynı nedenlerle, Gnaltmcı Yüzyılda İslâr*1, Batılı kalplere bir isteri iîlam ederek yapmaktaydı. İslâm da, Komünizm gibi, Batılı inanışın belli bir doktrine dayanmayan bir uyarlaması olan anti-batıcı bir hareketti. Ve Komünizm gibi o da ruhun kılıcını, maddi donatımdan yoksun olarak kullanmaktaydı.

Batılalar bugün Komünizm'den, Nazi Alman-yası'ndan, Japonlardan korktuğundan daha çok korkuyor. Şu anda Amerika, üstün sanayi potan-siyeli ve atom bombasının sırrı ile Sovyet'ler Bir-liği'nin askeri bir saldırısına her şartta karşı ko-yacak durumda. Moskova için bu yalnızca bir in-tihar olurdu ki, Kremlin'in bu aptallığı yapabi-leceğine dair hiçbir belirti ele yok. Amerika'yı, Ba-tı Avrupa'nın tehlikeye yakın ülkelerinden daha çok tedirgin eden ve işkillendiren şey propagan-danın etkileme gücüdür. Komünist propaganda, bizim Batı medeniyetinin çirkin taraflarını göz-ler önüne sermede ve Komünizmi, tatmin olma-mış bir kısım Batılı için çekici yapmakta olduk-ça başarılı. Bununla birlikte Komünizm, ne Ko-münist, ne Kapitalist, ne Rus, ne de Batılı olmayan ve bu iki ideolojinin arasında kimseye ait olmayan topraklarda birlik içinde yaşayan in-sanlara da düşman. Bu «Bloksuz»lar ile Batılılar, dörtlüz yıl önce Türk olmak tehlikesinde kaldık-ları gibi, bugün, de Komünist olmak tehlikesiyle karşı karşıyalar, Komünistler de Kapitalist teh-likesinden emin değiller, zira çok ilginç örneklerin gösterdiği gibi, düşmanını zehirleyen «doktor», düşmanından korktuğu kadar «zehir» in den de korkar ve bu korkudan kurtulmayı bir türlü ba-şaramaz.

Düşmanımızın bizi, değerlerimizi yok ederek bastırmak yerine kusurlarımızı göstererek tehdit etmesi gerçeği, bize karşı yürütülen mücadelenin sonuç olarak bizim yüzümüzden olduğunun bir de-lilidir. Bunun gerçek nedeni, Batı insanının do-ğaya olan o büyük teknolojik müdahalesi, baba-larımıza tarihin sona erdiği yanlış düşüncesini il-

ham eden bilimdeki etkin ilerlemesiydi. Batılı orta sınıf, Juggemaut'ın arabasını alabildiğine döndüren o yoğun güç sayesinde, ta ihte yeni olan üç sonuç doğurdu. Batı bilimi, dünyanın yerleşilebilir ve gezilebilir olan bütün bölgelerini birleştirmiş ve medeniyetin doğuşuyla ortaya çıkmış olan hastalıklardan savaş ve sınıf kurumlarına yeni bir soluk vermişti. Hiç beklenmeyen bu üçlü sonuç, karşımıza gerçekten korkunç bir tablo çıkarıyor.

Beş-altı bin yıl önce ilkel insanın hayat düzeyini aşan ilk medeniyetlerle ortaya çıkan savaş ve sınıf kurumları, bizim için sürekli sorun olmuşlardır. Çağdaş Batı tarihçilerinin tesbit ettiği yirmi medeniyetten bizim medeniyetimiz hariç, hepsi ya ölmüş ya da can çekişmekte. Hastalıklarına ölüm anında olsun öldükten sonra olsun teşhis koymaya kalktığımızda, ölüm nedenleri arasında savaş ve sınıfın mutlaka bulunduğunu görmekteyiz. İnsan topluluklarının varolan türlerinin temsilcileri olan yirmi medeniyetten ondokuzunu yok etmede, bugüne kadar, bu iki vebâ bir arada çok iyi iş görmüşler. Ne var ki, bu vebaların ölümcül lüğünün bir de kurtarıcı yanı var. Tür örneklerini yok etmede başarılı olurlarken, türlerin kendisini yok edememişlerdir. Dünyada birçok medeniyet gelmiş geçmiş fakat Medeniyet her defasında ayakta kalmış, ve türünün taze örnekleriyle kendine yeniden hayat vermeyi başarabilmiştir; zira savaşın ve sınıflı oluşun toplumsal zararları ne denli çok olursa olsun bütünüyle kuşatıcı sayılmaz. Bir toplumun üst tabakasını parçaladıklarında, altındaki tabakanın ışığının havayı görünce canlanan bahar çiçekleriyle kendi-

sini donatmasını, hayatiyetini az ya da çok sürdürmesini engelleyememişler. Dünyanın bir bölgesinde bir toplumun çökmesi, diğer toplumların da yıkımına neden olmadı. M. Ö. Yedinci Yüzyılda ilk Çin medeniyetinin yıkılışı, eski dünyanın diğer yakasındaki Yunan medeniyetinin doruğuna doğru tırmanmasını engellemedi. Aynı şekilde Miladî tarihin Beşinci, Altıncı, Yedinci Yüzyıllarında Greko-Romen medeniyeti savaş ve barış salgın yüzünden yıkılırken, o tarihlerde Uzak-Doğu'da yeni bir medeniyet başarıyla kuruluyordu.

Başlangıcındaki birkaç bin yıl içerisinde «düşe kalka» hayatiyetini sürdüren bir medeniyet, bu halini neden devam ettiremez? Cevabı çağdaş Batılı orta sınıfın icatlarında aramalıyız. Doğanın fiziksel güçlerini çalıştırmak için bulunan aletler insan tabiatının gelişmesini önledi. Savaş ve sınıf kurumları, ilâhiyatçıların ilk günah dediği, insanın kötü yanlarının, medeniyet dediğimiz toplum, türü içinde yansımasıdır. İnsan günahlarının toplumsal etkilerini 'teknolojik bilgi'deki hızlı ilerlememiz ortadan kaldıramıyordu, ancak 'teknolojik bilgi'nin olumlu hiçbir etkisinin olmadığını söylemek doğru olmaz. Ortadan kaldıramadıklarından geriye kalan fiziksel güçlerine göre, hareketlenmeye devam ettiler. Bugün sınıfın önlenemeyecek bir şekilde toplumu parçalamaya, savaşın da bütün insan ırkını yok etmeye yetecek gücü var. Şimdiye kadar üzücü ve rezil olarak kabul ettiğimiz günahlar artık dayanılmaz ve ölümcül bir hale geldiğinden, Batı dünyası birkaç seçenekle karşı karşıya geldi. Bu seçenekler geçmişte başka toplumların yöneticilerinin içinden sıyrılmayı başardığı seçeneklerdi üstelik bunların sıyrılışı ge-

zegendeki insanlık tarihini yok etmek pahasına değildi. Bizler atalarımızın hiç karşılaşmadığı bir tehditle karşı karşıyayız: Savaş'ı da. Sınıfı da hemen ortadan kaldırmalıyız, eğer çekinir veya başarısızlığa uğrarsak, bu defa insanı kesin ve etkin bir biçimde yere serişlerini izlemekten başka bir şey yapamayız.

Savaşın yeni yüzü Batılı kafalarca çok iyi biliniyor. Yeni bir savaşta, atom bombamızın, diğer öldürücü silahlarımızın yalnızca savaşa girenleri değil bütün insan ırkını yokedeceğini hepimiz biliyoruz. Fakat sınıf belâsı nasıl olur da teknoloji ile güç kazanır? Teknoloji, savaş görmemiş, doğayla iç içe yaşayan insanların hayatlarını kolaylaştırmadı mı? Zengin azınlığa karşı hâlâ duyulmakta olan kıskançlığı sona erdirmesi muhtemel olan, insan ırkının büyük çoğunluğu için yararlı olan bu hayat düzeylerindeki hızlı artışı görmezlikten gelebilir miyiz? Ne var ki, bu şekilde mantık yürütmekle, insanın yalnızca ekmekle yaşayabileceğine inanmak arasında pek bir fark yok. İnsanın maddî dünyası ne kadar düzeltilirse düzeltilsin, bu, insanın sosyal adaleti isteyen ruhunu teskin etmeyecektir: Batı insanın teknolojik buluşlarıyla dünya kaynakları ayrıcalıklı bir azınlık ile ayrıcalıksız bir çoğunluk arasında böyle adaletsiz dağıdıkça...

Estetik açıdan Büyük Pira.mid'in muhteşem işçilik ve mimarisini, yahut Tutankamen'in mezarındaki zarif döşeme ve mücevheratı takdir ettiğimizde, kalbimizde insan sanatının bu tür başarılarından duyduğumuz zevk ve gurur ile, bu başarıların elde edilmesi için ödenen faturadaki ahlâkî düşüklük arasında bir çelişki doğmakta:

ekmeden biçen birkaç insanın özel eğlencesi için yetiştirilen medeniyet çiçekleri ve haksızca birçok insanın sırtından çıkarılan emek. Geçmişte kalan beş-altı bin yıl içinde, medeniyetin «babaları, bizim arıların balım çaldığımız gibi, kölelerin emekleri sonucu ortaya çıkan meyvaları çaldılar. Bu haksız hareketin ahlâkî çirkinliği, sanat eserinin estetik güzelliğini yok ediyor; ne var ki, günümüze kadar gelen medeniyetin yararlarının kendilerini savunurken ancak tek bir özürlü olabilir.

Bir azınlığa sunulan medeniyet «meyva» ları ile çoğunluğun hiç yararlanamadığı medeniyet «meyva»lan arasındaki bir seçim, onların mazereti olmuştur. Doğa üzerindeki teknolojik etkinliğimiz iyice sınırlandırılmış durumda. Artık hayatın boş ve konforlu rahatını belli dakikalar dışında sürdürmeye ne yeterli gücümüz, ne de yeterli emeğimiz var. Eğer ben bunları yalnızca sizin de sahip olamadığınız için reddedersem, o zaman ne sizin, ne de benim yararına olmayacak bir şekilde «dükkan»lan kapatıp, insan tabiatının en güzel yeteneklerinden birisini yerin altında çürümeye bırakmış oluruz. Bu konfor ve rahatlığı yalnız kendi adıma istemiyorum çünkü. Benim rahatım bir yerde başkalarını düşünerek kavuşulan bir rahatlık. Kendimi sizin için vererek, bir anlamda insan ırkının gelecek kuşakları için vekil oluyorum Yüzelli yıl öncesine kadar bu, makûl bir mazeretti, fakat yüzelli yıl içerisinde gelişen teknoloji bu mazereti geçersiz kıldı. Amalthea'nın boynuzunun sırrını keşfeden bir toplumda, dünya mallarının adaletsiz dağılımı pratik bir gereklilik olmaktan çıkıp ahlâkî bir düşkünlük halini almış durumda.

Bundan dolayı, diğer medeniyetleri kuşatmış ve yere sermiş olan bu sorunlar en üstün düzeye bugünün dünyasında ulaştı. İki süper güç tarafından paylaşılan bir dünyada atom silahım icat ettik. Üstelik A.B.D. ve Sovyetler Birliği, uzlaştırılması imkânsız olan iki ideolojinin savunucusu durumundalar. Yalnız kendimizin değil, bütün insanlığın ölümü de kalımı da bizim ellerimizdeyken, acaba, fazlasıyla kötü olan bu durumdan kurtuluşu hangi yolda aramalıyız? Genellikle *olduğu* gibi belki de kurtuluş, bir orta yol bulmaya bağlı. Politikada bu orta yol, ne dar görüşlü devletlerin sınırsız hükümlanlığında ne de merkezi bir dünya hükümetinin tekdüze istibdatında aranmalı; ekonomide ise ne sınırsız özel teşebbüse ne de katıksız sosyalizme yer vermeli. Batı Avrupa orta sınıfına mensup bir araştırmacının da dediği gibi, kurtuluş ne Doğu'dan ne de Batı'dan gelecek.

M. S. 1947 yılında Amerika ve Sovyetler Birliği çağdaş insanın korkunç maddi gücünün değişik düzenlemelerini sergilemekte:

«Onların ahengi bütün dünyaya
Ve sözleri yerin ucuna varmıştır.» (4)

Fakat bu iki hoparlörün ağzından insan hâlâ küçük bir söz duymak için beklemekte. Başlama işaretimiz belki hâlâ Hristiyanlık ve diğer büyük dinler tarafından verilecek. Kurtarıcı söz ve hareketler *beklenmeyen* bir yerden gelecek.

(4) Mezmurlar 18*4.

Üçüncü Bölüm

TARİH KENDİNİ TEKRARLAR MI?

Tarih kendini tekrarlar mı? Batıda, Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyıllarda bu soru akademik bir tartışma halini aldı. Medeniyetimizin sağladığı ferahlık yüzünden, büyük babalarımız garip bir şekilde kendilerinin «başka insanlardan farklı» olduklarını düşünmeye ve tarihte diğer medeniyetleri mahveden yanlışlıklardan, talihsizliklerden Batı toplumunun emin olduğuna inanmaya başlamışlar. Bugün, o eski soru bizim için yeniden önem kazandı. Şimdi ölü olan Aztek, İnka, Sümer ve Hitit medeniyetlerinin saldırıya uğrayışı gibi, bizim de, eserlerimizin de saldırıya uğrayabileceği *gerçeğiyle* yüzyüze geldik. (Nasıl olmuş da bu gerçeğe, bugüne kadar gözlerimizi kapatabilmiştik?) Artık geçmişin yazıtlarını bir ders almak için araştırmaktayız. Tarih bizim görünüşümüz hakkında bilgi verebilir mi? Eğer verebilirse bunu nasıl ispat edebilir? Bizim için kendi gücümüzle bile değiştiremeyeceğimiz, saptıramayacağımız, ellerimiz bağlı beklemek zorunda olduğumuz bir sonu mu hecelemekte? Yahut geleceğimizle ilgili ihtimalleri mi haber vermekte? Bu *son seçenek uyuşukluktan* kurtulup harekete geçmemiz gerektiğini hatırlatıyor. Son seçenek tarihin dersinin astrologun zayıçasına de-

ğil, fakat dümencinin haritasına bağlı olduğunu hatırlatıyor. Bu harita dümenciye muhtemel bir deniz kazasından kurtulmak için güvence veriyor, çünkü önündeki haritada denizin altındaki kayalar önceden belirlenmiş durumda; yeter ki, onda gemiyi kayaların arasında seyrettirme cesareti, mahareti olsun.

Görülüyor ki, cevap vermeyi denemeden önce sorumuzu bir güzel tanımlamalıyız. «Tarih kendini tekrarlar mı?» sorusu «Tarih geçmişte kendini araşır a tekrarlamış mıdır?» sorusuyla aynı şeyleri mi araştırmak istiyor? Yahut tarihin geçmişte uygulandıkları her olayda etkilerini gösteren ve gelecekte çıkabilecek benzeri olaylara uygulandıklarında aynı etkileri yaratacak kesin kurallarla mı yönetildiğini sormak istiyoruz? İlk iki sorumuz son sorumuza göre daha kesinlik taşıyor. Bu konuda yazarınızın da görüşlerini bir ke-re açıklaması gerekiyor. İnsan hayatının muam-masını incelerken determinist bir tavırla hareket etmiyorum. Hayatın olduğu yerde umudun da olduğuna ve insanın Tanrının yardımıyla bazı konularda kendi kaderini kendisinin *çizeceğine* inanıyorum.

Fakat ilk iki sorudaki kesinlik duygusu bizi bir tavır almak konusunda ortada bıraktığından, «tarih» t en ne anladığımızı açıklamak gerekiyor. Tarihin sınırlarını insanın kontrolünde olan olaylarla sınırlandırmak zorundaysak, determinist olmayan birisi için ortada, bir sorun yok. Fakat bu olaylarla gerçek hayatta hiç karşılaştık mı acaba? *BİR* karar vereceğimiz zaman, geçmişteki olaylara, toplumsal ve fiziksel çevremizde gelişen bugünün olaylarına bağlı oluşumuzla olmayışımız

arasında bir denge yok mu? Nihayet tarih mekân-zaman İkilisinin dört boyutlu çerçevesinde hareket eden bütün evrenin bir görüntüsü değil mi? Ve bu. genel görüntüde, insanın kaderini kendisinin çizdiğine inananla en determinist olanının dahi kabul edeceği, tekrarlanan ve önceden tahmin edüen olaylar yok mu?

Bu tekrarlanan, tahmin edilen olayların bazıları insan ilişkilerini az çok etkileyebilir - örneğin tarihin samanyolunun dışında kalan nebülalarda olan uzantıları. Buna rağmen, fiziksel çevremizde gördüğümüz bazı çevrimsel hareketler insan ilişkilerini derinden etkiliyor; örneğin, önceden tahmin edebildiğimiz gündüzün, gecenin ve mevsimlerin değişmesi, gece-gündüz devridaimi, insanın yaptığı bütün işleri, şehirlerimizdeki ulaştırma programlarını, trafiğin yoğunlaştığı saatleri, günde iki kere «yatakhane» den «işyeri»ne mekik dokuyan insanların akıllarını meşgul etmekte. Mevsim devridaimi yiyeceklerimizi belirleyerek insan hayatını yönlendirmekte.

Kuşların ve hayvanların harcı olmayan düşünme yeteneğiyle insanın, bu fiziksel çevrimlerin üstesinden gelerek belli bir özgürlüğe kavuşma olanağı var. Mısır Firavunu Mycerinus efsanesinde olduğu gibi, insan gece-gündüz devridaimini yıkararak yirmidört saat uyanık kalmayı başaramazken, insan toplumu Mycerinus'un destansı başarısına planlı bir işbirliği ve işbölümü sayesinde ulaşabilir. Başarılı bir düzenleme sonucunda, işçilerin bir kısmı sabah çalıştırılıp akşam dinlendirilerek, diğer bir kısmı da sabah dinlendirilip akşam çalıştırılarak, fabrikalar yirmidört saat işletilebilir. Mevsimlerin hükümranlığı, kuzey

kutbundan tropikal bölgelere ve güney kutbuna kadar uzanan Batı toplumunun, dondurma yöntemiyle kırılmıştır. Gün ve yılın fiziksel devridaiminin hükümlerliği karşısında insan akıl ve iradesinin bu başarıları yine de, insan özgürlüğü yolunda küçük adımlar... Genelde fiziksel çevremizin bu tekrarlanan, tahmin edilebilen olayları insan hayatına hakim dırümdalar, Batı teknolojisinin bugünkü seviyesine rağmen. Ve bunlar hükümlerliklerini, insan ilişkilerini ellerinden geldiğince etkileyerek gösteriyorlar. Peki, bu fiziksel çevrenin etkisi altında olmayan İnsanî hareketler yok mu? Bu soruyu bilinen somut bir örnekle inceleyelim. 1865 Nisan'ın başında Kuzey Virginia ordusunun topçu ve süvari atları sınıfına dahil olan atlar, Nisan sonunda General Lee'nin topçu ve süvarileri tarafından saban sürmek için kullanıldığında, bu askerler ve atlar her yıl tekrarlanan ziraî işlemi bir kere daha tekrarlamaktaydılar. Bu askerlerin ve atların ataları da, altı bin yıldır aynı işlemi, Eski Dünya'da ve Batı toplumunun ortaya çıkışından önce başka toplumlarda, tekrarlamaktaydılar. Saban, medeniyet dediğimiz insan toplumunun ilk türlerinin ortaya çıkışıyla birlikte ortaya çıkmıştı ve yılın devridaimi ile belirlenen saban-öncesi tarımsal metodlar, belki de medeniyetin ilk habercisi olan neolitik çağ boyunca aynı şekilde altıbin yıldır kullanılmaktaydı. 1865 Bahar'mda konfederasyon öncesi Kuzey Amerika devletlerinde, tarım kesin olarak mevsimlere göre düzenlenmekteydi. Bir mevsimlik veya birkaç haftalık gecikme, bu askerlerin ve atların bir senelik yiyecek üretme kapasitelerini mahvedecekti.

İşte, 1865 Nisan'ın sonlarında Kuzey Virginia ordusunun askerleri ve atları, altıbin yıldır tekrarlanan, 1947 yılında dahi hâlâ tekrarlanan saban sürme görevlerini yerine getirmekteydiler. (1947 yılında bu kitabın yazarı, Kentucky'de sabanla bir bahar sürümüne şahit olmuş ve Nisan'ın ortasındaki yağmurlar yüzünden çiftçilerin duyduğu endişe gözlerinden kaçmamıştı.)

Fakat General Lee'nin askerlerinin, atlarının Nisan başlarında yaptıkları tarihe ne demeli? Saban sürmenin, işe gitmenin fiziksel çevremize bağlı tekrarlanan çevrimsel hareketler olması gibi, İç Savaş'ın temsil ettiği tarih de tekrarlanan bir olay mıdır? Burada çevrimsel hareketlerden oldukça bağımsız olan ve onların üstesinden gelebilecek bir insan hareketi ile karşı karşıya değiliz miyiz? Düşünün ki, General Lee 1865 Haziran'ına kadar teslim olmaya zorlanmadı. Yahut, General Grant'ın teslim oluş şartlarına bakmayarak, silahlarını bırakıp atlarıyla çiftçiliklerine dönmek isteyen Güney Eyaletleri'nin askerlerine izin vermediğini düşünün? Bu kuramsal insan düşünceleri, tarihin 1865'te sabanla bir bahar sürümü yapmasını engellemiş midir?

Ekonomik ve sosyal tarihin ortaya çıkmasından önce, bizim şu anda incelediğimiz tarih sahası, tarihin bütün sahalarını içine alıyordu. Fiziksel çevrenin çevrimsel hareketlerinin yönetiminde olan insan ilişkileri sahasında olduğu gibi, tarih, kaplanların, kralların hakim olduğu bu es-M-moda tarih sahasında da kendini tekrarlar mı? İç savaş eşsiz bir olay mıydı? Yoksa tarihin kendini tekrarladığı bir dizi olaylardan sadece birisi mi? Yazarın görüşü İkincisine daha eğilimli.

Amerika tarihinde İç Savaşla temsil olunan bunalım 1864-71 Bismarck Savaşlarının Almanya'da yarattığı bunalımla tekrarlandı. Her İki durumda da imkânsız olan siyasal birleşme hareketleri sona *ermekle* karşı karşıyaydı. Her iki halde de birliğin ortadan kaldırılması veya devam etmesi savaşıyla kararlaştırıldı. Sonuçta» teknolojik olarak kuvvetli olan birlik taraftarları savaşı kazandı. Her iki ülkede birliğe neden olan zaferleri, A. B.D.'nin ve 1871-1933 arası Almanya İmparatorluğunu, Büyük Britanya'nın sanayi dalında rakipleri haline getiren büyük bir endüstriyel gelişme takip etti. Burada tarihin bir kere daha tekrarlandığını görüyoruz, çünkü İngiltere'nin 1870 yılında başardığı Sanayi Çevriminin eşsiz bir olay olmadığı, pekâlâ diğer Batılı ülkelerde veya Batılı olmayan ülkelerde de başlaması mümkün olan ekonomik dönüşümün ilk evresi olduğu 1870 yılını takip eden yıllarda daha iyi anlaşıldı. Eğer yüzümüzü sanayileşmenin ekonomik yönünden siyasal yönüne çevirirsek, A.B.D. ve Almanya tarihinin bu kez Kanada'da tekrarlandığını görürüz. Kanada'nın birliği, Amerika'ninkinden iki yıl sonra 1867'de, Almanya İmparatorluğunun 1871'deki birliğinden dört yıl önce sağlanmıştı.

Çağdaş Batı dünyasında bazı federal birliklerin kurulmasında ve sanayileşme hareketlerinde, tarihin, kendini aynı İnsani başarının değişik ülkelerdeki çağdaş tezahürleriyle tekrarladığını görmekteyiz. Değişik ülkelerdeki bu tezahürlerin çağdaşlığı yalnızca bir tainnin. İngiltere'deki Sanayi Devrimi, Amerika'dan en az iki kuşak önce ortaya çıkmış ve. Almanya bu hareketin tekrarlanan bir hareket olduğunu kanıtlamıştı. 1860'la-

rın, federal birliğin Kanada, Avusturya, Güney Afrika ve Brezilya'da tekrarlanmasını gösteren önemli olaylarından önce, İç Savaş öncesi Amerika birliği seksenyediy yıl, Napolyon-sonrası Almanya Konfederasyonu ise elli yıl ayakta kalmayı başarmıştı. Çağdaşlık, tarihin siyasal ve kültürel alanlarda tekrarlanması için o kadar da gerekli bir şart değil. Tekrarlanan tarihsel olaylar bütünüyle çağdaş olabileceği gibi, zaman aralıklarıyla da görülebilir.

Büyük insan kuramlarına ve tecrübelerine baktığımızda manzara yine değişmiyor: örneğin, medeniyetlerin doğum, gelişme, gerileme, yıkılma ve ölümlerine baktığımızda. Bizim kişisel ölçeklerimizle ölçüldüğünde, Sümer medeniyetinin ortaya çıktığı M. Ö. Dördüncü Yüzyıl'dan veya Miladî tarihin başlangıcıyla çağımız arasındaki zaman aralığı, kuşkusuz, çok uzun bir süre olarak gözükecektir. Ne ki, bu bize, jeolog ve astronomlarımızın hediye ettiği zaman ölçeğiyle ölçüldüğünde çok kısa bir zaman olarak gözüküyor. Batı bilimi insan ırkının bu gezegende en azından altıyüzbin yıl ile bir milyon yıl arası var olduğunu, gezegende beşyüz milyon yıl ile sekizyüz milyon yıl arası hayatın var olduğunu ve gezegenin ikiyüz milyon yıldır var olduğunu gösteriyor. Bu zaman cetvelinde medeniyetlerin doğduğu son altıbin yıl ile büyük dinlerin doğduğu son dörtbin yıl gezegenin bugüne kadar gelen tarihinde o denli kısa çevrimler ki, onları zaman cetveli üzerinde göstermek imkânsız. Bu doğru zaman cetvelinde, «eski tarih»in bu olayları, gerçekte günümüzle çağdaş sayılırlar, insan aklının büyültücü mercekleriyle bakıldığında, her ne kadar günümüzden uzakta var olmuş olsalar da.

İnsan tarihinin belirli ölçüde kendini tekrarladığı ortaya çıkıyor; bu tekrarlama insanın kendi kaderini kendisinin çizdiği alanlarda iyice belirgin iken, insanın fiziksel çevrenin çevrimsel hareketlerine bağlı olduğu alanlarda biraz daha az. Deterministlerin görüşlerinde haklı oldukları ve serbest irade diye bir şeyin olmadığı sonucuna mı varmak zorundayız? Bence en doğru sonuç bunun tam tersi. İnsan ilişkilerinde etkisini duyuran bu tekrarlama eğilimi, yaratma yeteneğinin araçlarından birisi. Yaratma eylemi diziler halinde meydana gelmek zorunda: türlerin temsilcilerinin oluşturduğu diziyle cinsleri oluşturan türlerin oluşturduğu dizi, örneğin. Ve bu tekrarlamaların değerini anlamak öyle pek zor değil. Eğer her yeni yaratık değişik sepetlere serpilmiş sayısız yumurtalardan meydana gelmiş olmasaydı, yaratma eylemi hiç mi hiç ilerlemeyecekti. Aksi takdirde. İnsani ve Tanrısal bir yaratıcı bu cüretkâr ve yararlı deney için gereken malzemeleri ve başarısızlıktan sıyrılma yollarını nasıl bulabilecekti? Eğer insan tarihi kendini tekrarlıyorsa, bunu evrenin genel düzenine uygun olarak yapmakta; fakat bu tekrarlama düzeninin önemi, yaratma eylemini ilerleten çalışma sahasında yatmaktadır. Bütün bunların ışığında, tarihin tekrarlanması yaratma eyleminin özgürlüğü yolunda bir adım, Tanrı ve insanın kaderin mahkûmu olduğu yolunda bir belirti değil.

Bu sonuçların, bizim Batı medeniyetini bekleyen şeylerle ilgisi ne olabilir? Yazımızın başında incelediğimiz gibi, Batı dünyası geleceği hakkında birden bire endişe duymağa başlamıştı ki, bu, içinde bulunduğumuz durumun korkunçluğu-

na karşı normal bir tepki sayılmalı. Bugünkü durumumuz gerçekten korkunç. Eriştiğimiz bilginin ışığında tarihsel görünüşümüzü incelediğimizde, insan türlerinin toplumlanm oluşturmak için tarihin kendini yirmi kez tekrarladığını, bizimki hariç, medeniyet denilen insan toplumu temsilcilerinin hepsinin ya ölü veya can çekişmekte olduğunu biliyoruz. Üstelik, bu ölü veya ölmek üzere olan medeniyetlerin tarihini derinliğine inceleyip, birbirleriyle karşılaştırdığımızda çözülme, gerileme ve yıkılmalarında tekrarlama düzenine uygun belirtilerin varlığını hissediyoruz. Doğal olarak, tarihin bu özel faslının bizim için de gerekli olup olmadığını merak ediyoruz. Hiçbir medeniyetin kurtulamadığı bu gerileme ve yıkılma düzeni bizi de içine alacak mı? Yazara göre bu sorunun cevabı kesinlikle «hayır». Yeni bir hayat yaratma gayreti ister yumuşakçalar sınıfından bir hayvan türünden olsun, isterse de insan toplumunun yeni türlerinden olsun - ilk anda başarısızlıkla sonuçlanmakta. Yaratma öyle sanıldığı kadar kolay bir eylem değildir. En son şeklini deneme ve yanılma metoduyla bulan bir işlem ve başarısızlıkla sonuçlanan deneyler, gerçekte başarıya ulaşmak için gereken fırsatların ne denli zor elde edildiğini hatırlatmakta. Daha önceki başarısızlıklar yeni gelen için başarıyı garantilemiyor, başarısızlığı garantilemediği gibi. Batı medeniyetini tarihsel örnekleri izlemekten alıkoyacak hiçbir şey yok, toplumsal bir intihara girişmedikçe. Ne ki, tarihin tekrarlanmasını bekleyemeyiz, tarihe kendi gayretlerimizle yeni ve görülmemiş bir yön vermeliyiz. İnsanoğlu olmak bize bir seçme özgürlüğü veriyor, ancak sorumluluğumuzu Tanrının veya do-

ğanın üstüne atamayız, Onu biz, kendimiz yüklenmeliyiz.

Kurtulmak için ne yapmamız gerekiyor? Politika alanında dünya hükümetini başaracak kurucu bir sistem hazırlayın. Ekonomi alanında, serbest yatırım ile sosyalizm arasında uzlaştırıcı (yer ve zamana göre değişebilme esnekliğine sahip) çalışma düzenleri bulun. Ruh alanında lâik üstyapıyı dinsel kuramlarla birleştirin. Bugün Batı dünyasında bu amaçlara ulaşmak için çalışmalar yapılıyor. Eğer bu üç alandaki amacımıza ulaşırsak, medeniyeti ayakta tutmak savaşında zafere ulaşabiliriz. Bütün bu tahminler biraz hayal dolu; bunları başarabilmek için epeyce gayret sarf etmemiz gerekiyor.

Bu üç görevden din alanında olanı ilerde çok önem kazanacaktır, fakat şu anda diğer ikisi daha önemli gözüküyor. Çünkü eğer bu ikisini gerçekleştirmede başarısızlığa uğrarsak, ruhsal dirilişe ulaşma fırsatını bütünüyle kaybedebiliriz. Ruhsal diriliş öyle bizim istediğimiz zaman gerçekleşecek bir olay değil, ruhsal olgunlaşmayı yavaşça izleyen bir olay.

Siyasal görevimiz hepsinin içinde en önemlisi. Burada karşımıza olumsuz bir sorun çıkıyor. Bugünün karşılıklı dayanışma ve silahlarına bakarak, dünyanın bir ya da başka yolla siyasal olarak birleşmenin eşğinde olduğu bir sırada, silah zoruyla birliğin sağlanması akıbetinden kendimizi korumak zorundayız. Pax Romana'mın (Roma Barışı) zorla uygulanışı bizim de içinde bulunduğumuz siyasal güçleri çok kolay bir şekilde teslim alacaktır. A.B.D. ve diğer Batılı ülkeler Sovyetler Birliği ile Birleşmiş Milletler'de beraber hareket

edebilirler mi? Eğer Birleşmiş Milletler etkili bir dünya hükümeti kurmayı başarabilirse, bu bizim siyasal sorunsalımız için en iyi çözüm olacaktır. Fakat biz bu ihtimalin başarısızlıkla sonuçlanacağım hesaba katarak, gerekli önlemleri almalıyız. Birleşmiş Milletler kavgasız, iki ayn gruba ayrılabilir mi? Dünyanın barış içinde Amerika ve Rusya'ya ait iki kısma ayrıldığını düşünürsek, bu iki kısmının «kavgasız-işbirliği olmaksızın», her iki ülkenin toplumsal ve ideolojik farklarının yavaşça ortadan kaldırılacağı bir şekilde yaşayabileceğini bekleyebilir miyiz? Bu sorunun cevabı, serbest yatırım ile Sosyalizm arasında orta bir ekonomik yol için gereken zamanı bulup bulamayacağımıza bağlı.

Her ne kadar bu muammaları çözmek çok zor gözüküyorsa da bunlar bize en çok bilmemiz gereken şeyleri gösteriyorlar. Geleceğimizin kendi ellerimizde olduğunu amansız bir kaderin insafına kalmadığımızı bize hatırlatıyorlar.

Dördüncü Bölüm

GREKO - ROMEN MEDENİYETİ

Profesör Gilbert Murray'm (x) görüşünden kalkarak bu yazıma başlıyorum. Görüşü, Greko - Romen dünyasında yazılı sözün, bugün bir spike-rin Radyoevinde okuduğu metinle aym işlevi gördüğü yönündeydi. Bugünün spikerinin önündeki metinde olduğu gibi, Greko-Romen «kitab» da zor anlaşılan kelimeleri hafızaya yerleştirme yolu idi. Fakat bu, bugünün yayıncılarının bastığı kitap-lara benzemiyordu.

Yine de Greko-Romen dünyası bütün insan-lığı içine almamaktaydı. Her zaman için bu dün-yaya komşu başka dünyalar da vardı; ve bu dün-yaların kitaba,bakışları bütünüyle farklıydı. Örne-ğin Suriye dünyasında kitap, insanlar arasındaki konuşmaya yardımcı olan basit bir hafıza tazele-yicisi olarak görülmüyordu. Tanrının sözleri gibi saygı görmekteydi: yazılı sayfadaki her zerrenin büyüse! bir etki yarattığı, o yüzden de önemli ka-bul edildiği kutsal bir nesne olarak.

(13 Bak. Murray, G. G. A.: Greek Studies, (Ox>ford 1946, Clerandon Press): «Yunan Edebiyatı İnce-lemesine Giriş». Profesör Murray bu yazısını Osford Üniversitesinde konferanslar halinde vermişti. Biz de, onun arkasından, bu yazımızı konferans halinde sun-muştuk.

Tarihin garipliklerinden bir tanesi de, bizi *m* Yunan ve Latin klasiklerini inceleme metodunu Yahudilerin Kanun ve Peygamberleri inceleme metodlarından almış olmamız. Diğer bir deyişle, biz Yunan ve Latin kitaplarını, yazarlarının ve yayıncılarının o devirde kullanılmasını istediği anlamdan daha farklı bir anlamda kullanmaktayız.

Yahudi Hahamlarının kitaba bakışlarının üzerinde durulmayacak kadar açık yararları var. Bu disipline insan bir kere alıştı mı, hayatının geri kalan kısmında her şeyi son derece dikkatli ve ince bir şekilde okumaya başlıyor; bu ise her gün iş-yerine giderken okuduğu gazeteden çok daha yararlı. Bu hiçbir zaman unutulmaması gereken bir ders, fakat Greko-Romen medeniyeti incelemesinden alınacak en son ders değil. Hahamların kutsal bir kitaba veya klasiklere baktıkları derin ve ince yol varken kendimizi dar bakış açılarıyla sınırlamak doğru olmasa gerek. Hahamların inceleme metodunun iki kusuru var. Birisi insanın kitabı statik ve ölü bir parçası olarak görmesi; insan hareketlerinin bir sonucu, yansıması ve eseri olarak görmek yerine kendisinin statik ve ölü bir parçası olarak düşünmesi. (Entellektüel hareketler de, fiziksel enerjinin ve iradenin çabalan şeklinde gözüken inandırıcı hareketlerdendir çünkü.) İkinci kusur da aym şeyin daha genel ve felsefi terimlerle ifade edilmiş şekli. Hahamların inceleme metodu, insana hayatı kitapların çevresinden gösteriyor. Bunun karşısında bulunan metod Yunanî bir yaklaşımı içermekte. Yunanlılar kitapları yazarların hayatını anlamak için de okuyorlar, yalnızca bir kitap olarak değil.

Eğer, Yunanlıların yaklaşımı yerine Hahamların yaklaşımını benimsersek, bugüne değin yaşamış bazı edebî eserlerin hatırına, Yunan veya Roma tarihinin belirli bir dönemi üzerinde dikkatimizi yoğunlaştırmak zorunda kalırız. Yunan ve Latin edebiyatının bazı bölümlerinin günümüze kadar gelip diğerlerinin tarihsel nedenlerden ötürü yok olmuş olması, tarih görüşümüzü bozabilir. Bu tarihsel nedenler, kalıcı edebiyatı yaratan çağların önemli olmasına, geçici edebiyatı yaratan çağların önemsiz olmasına bağlı değil.

Anlatmak istediğimi göstermek için, yaşayan Latin eserlerini bir kenara bırakıp yaşayan Yunan eserlerini ele alalım. Yaşayan Yunan kitaplarını bir bir incelediğimizde, büyük çoğunluğunun aralarında üçyüz yıl bulunan iki dönem içinde yazılmış olduğunu görürüz. En meşhur «klasik» ler boşaltı kuşağı içine alan bir dönem içinde yazılıp Demosthenes'in kuşağıyla son bulmuştur (Yaklaşık olarak M. Ö. dörtyüzseksen-üçyüzyirmi yılları arasında) Fakat M. Ö. yüz yülarmda yaşayıp eserleri bugüne kalmış ve Diodonis Siculus ve Strabo ile başlamış başka bir kuşak daha var. Bu son grup diğerlerinden sayıca daha kalabalıktı; ve Marcus Aurelius gibi ünlü isimleri de içine almaktaydı. Aslında, yaşayan Yunan edebiyatı «Klasik» veya «İmparatorluk» çağından başlıyor. Arada kalan «Helen» çağının Yunan eserleri ya çok kısa ömürlü yahut parçalar halinde gelebilmiş.

Bunun sebebi nedir? Seçimimiz ilk anda çok garip ve keyfi gelebilir, fakat bunun nedenini biliyoruz. Nedeni şu; Greko-Romen dünyası M. Ö. otuzbir yılında biten ve dörtyüz yıl süren parçalanmadan Augustus zamanında kurtulup, biri eş-

mek için başarılı atılımlar yaptı. Bu gayretler psikolojik olarak, geçmişte Yunan'm ulaştığı altın çağa ve mutlu günlere bir sıra hasreti halini aldı. Bu şekilde düşünenler çareyi eskiye dönmekte buldular: eskinin güzelliğini, mutluluğunu ve büyüklüğünü diriltmeye çalıştılar. «İmparatorluk» çağının bu «eski» ye dönüş hareketini din ve edebiyat alanında gözleyebilirsiniz. Edebiyatta «Yunan» tarzını bırakıp ortaçağ Atina tarzını benimsemeye ve Atina zamanından kalma orijinalleri ya da ultramodern taklitleri olmayan Yunan kitaplarını bir kenara bırakmaya yöneldiler. Bütün bunlar, bugüne değin gelen Yunan Edebiyat eserlerinin neden aralarındaki «Helen» çağının bir kenara bırakıldığını açıklıyor. Fakat insan tarihçiyse, bu ona: «O halde 'Helen' çağı incelenmeye değmez» dedirtmiyor. Aksine kendi kendine: «M. Ö. Beşinci Yüzyıldaki Yunan medeniyeti ile son yüzyıl'daki Greko-Romen medeniyeti arasındaki mutluluk, başarı farklılığı çok olağanüstü ve çok korkunç bir şey; çünkü Son Yüzyıl'm insanları haklıydılar. İki çağ arasındaki zamanda korkunç gerilemeler ve aksilikler olmuştu. Nasıl ve neden meydana gelmişti bu aksilikler?» diye düşünüyor. Tarihçi, Greko-Romen dünyasının Actium savaşından sonra Augustus zamanında biraz toparlandığını görüyor. Dört yüz yıl önce Peleponnes savaşlarıyla başlayan çözülmeyi de görmekte. Onun için en önemli sorun şu: M. Ö. Beşinci Yüzyılda düzeltilemeyen ve Son Yüzyıla kadar aynı şekilde süren yanlışlık neydi? Bu sorunun çözümü, Yunan ve Roma tarihini devam eden bir bütün olarak incelemeye bağlı. Bu yüzden tarihçiye göre, bizim geleneksel çalışma programımız hatalı; zira bu

Ülkelerin tarihini incelemeyi Thucydides'le başla-
tıp ıçero ile bitiriyoruz; aradaki devre, «Klasik»
olarak bilinen Yunan ve Latin edebiyatında geç-
mediğinden rahatça atlıyoruz. Bu ara devrenin ta-
rihi bir kenara atıldığında, Thucydides ve ıçero'
nun anlattıkları havada kalıyor; hiçbir şey bina
edemeyeceğiniz bir sürü enkaz yığını gibi. Bu du-
rumun zamanımızdaki kuramsal bir örneğini in-
celeyelim. İkinci Dünya (~) savaşından sonra, İn-
giltere'nin hatta Avrupa kıtasının bombalanıp Av-
rupa medeniyetinin ilk doğıduğı yere çekilmesine
neden olabilecek durumu inceleyelim. Yirminci
Yüzyılın bitimine doğıru Avrupa'nın bu kuramsal
durumu. Yunanistan'ın M. . Son Yzyılındaki
durumuna benziyor. O halde Batı medeniyetinin
«Anglo-Sakson» kolunun İngilizce konuşan deniz-
aşırı ülkelerde zorlanıp sersemlediğı halde nasıl
da varlığını sürdürdüğünü düşünelim. Bundan
sonra Amerikalı ve Avusturyalıların Avrupa'dan
kalan kültür miraslarını, özellikle İngilizcilerinin
ve İngilizce edebî tarzlarının saflığını korumak için
gsterdiğı gayreti inceleyelim. Bu şartlar altında
ne yapacaklar? Tek «Klasik» İngilizcenin Shakes-
peare ve Milton'un İngilizcesi olduğuna karar ve-
rip okullarında bu İngilizceyi ğretecekler ve kul-
lanacaklar, gazete ve dergilerinde Shakespeare ve
Milton'a ait olan deyimleri kullanacaklar. Bunun
sonucu hayat kabalaşacağından ve kitap satışları
azalacağından, iki şair arasında Dryden'dan Mase-
field'e kadar uzanan İngilizce eserlerin baskısı t-

**(2) Bu yazının dayandığı konferans 1918-39 yıl-
ları arasında verilmişti.**

kenecektir. (») Bu bence Yunan edebiyatının başına gelenleri gösteren doğru bir karşılaştırma. Fakat verdiğimiz örnekte Restorasyon devrinden Viktorya sonrasına kadar bütün İngiliz edebiyatının unutulduğunu düşünün. Edebiyatın örneklerinin verildiği onsekizinci-ondokuzuncu yüzyılların, Batı dünyasının tarihinde hiçbir önemi olmadığını mı çıkaracağız?

Şimdi Latin eserlerine dönelim. Okuyucularımdan bu Latin «Klasik» lerini sunacağım kavram ilk anda şaşırtıcı gelse de- «İmparatorluk» çağının Yunan eserlerinin bir uyarlaması şeklinde görmelerini isteyeceğim. Latin edebiyatının ilk yazarlarından Plautus ve Terence'in oyunları, Yunan asıllarının apaçık kopyaları. Aslında, Virgil'in şiirleri dahil Latin edebiyatının Yunan asıllarının Latinceye çevrilmiş kopyalarından oluştuğunu söylemeliyim. Bu düşüncemi savunmak için Latin şairlerinin en önemlilerinden İkincisinden alıntılar yapabilirim; her ne kadar bu meşhur söz iyice yıpranmış bir halde olsa da.

Fethedilen Yunanistan vahşi fatihini fethetti ve sanatları tanıttı kaba Latinlerin dünyasına. Hepimiz bu cümleyi bilir ve doğru olduğunu kabul ederiz. Latince Yunanca arasındaki basit fark edebî tarz açısından bir farklılık getirmiyor. Ne de olsa, bizim Batı edebiyatı oniki değişik dilin eserlerinden oluşuyor İtalyanca, Fransızca, İspanyolca, İngilizce, Almanca ve diğerleri - ve kimse de her dilin ayrı bir edebiyata sahip olduğunu ve eğer bu diller arasında yüzyıllar süren bir etkileşim olma-

ca) Bu cümle yazıldığı sırada yazar hayallerinin bir kısmının ilerde gerçekleşeceğini görecekti.

saydı, ortaya çıkacak durumu hayal edemezdi. Dante, Shakespeare, Goethe ve diğer zirveler, hepsi tek ve bölünmez olan bir edebiyatın temsilcileriydiler. Bu diller arasındaki farkın öyle pek fazla önemi yok. İngiliz edebiyatının İtalyan ve Fransız edebiyatına dayandığı gibi, Latin edebiyatı da, Yunan edebiyatına dayanmakta.

Yahut. Latin edebiyatıyla Yunan edebiyatı arasındaki ilişkiye başka bir açıdan bakalım. Greko-Romen medeniyetini, Yunanistan'daki kaynağından yükselerek etkisi Yunanistan'ın dışına yayılan ruhsal bir dalga olarak düşünelim. Direnen bir ortamdan geçerken zayıflamak, kaynağından uzaklaştıkça bir noktada ölmek, dalgaların özelliğindendir. Şimdi Yunan edebiyatı dalgasının Yunanistan dışında başından geçenleri inceleyelim. Başlangıçta bu dalga o denli kuvvetli ki, kendisiyle birlikte Yunancayı da götürüyor. Lidyah Xanthus M. Ö. Beşinci Yüzyılda Yunan tarzında tarih yazmaya başladığında aynı zamanda Yunancayı da kullanmış; ve bu dalga milâdî tarihin dördüncü yüzyılında Kapadokya'ya kadar uzandığında, Yunan edebiyatı kendisiyle birlikte Yunancayı da götürecektiydi. M. S. Dördüncü Yüzyılda Yunan etkisi kendisine ulaştığında, bu Kapadokyalılar Nazianzus'lu Gregory ve diğerleri Yunanca konuşuyorlardı. Fakat aynı dalga bir yüzyıl sonra, Suriye ve Ermenistan'a ulaştığında Yunanca'yı bir kenara bıraktıracak kadar zayıflamıştı ve artık Yunan etkisi altındaki edebiyat, Süryanice ve Ermenice ile sürdürülmekteydi.

Aynı dalganın Batıdaki uzantısını takip edelim. Bu yönde Sicilya'ya ulaştığında, Sicilya'nın yerli dilini silip yerine Yunanca'yı yerleştirecek

kadar kuvvetliydi. Bugüne kadar gelen bilgilere göre, ne Sicilya'nın ne de Anadolu'daki Lidya'nın anadilleriyle yazılmış hiçbir kitap yok. Bu alan içerisinde Yunanca'nın etkisi hakim. Halen M. Ö. Son Yüzyılda Diodorus Siculus tarafından Yunanca yazılmış tarih eserinden bahsetmiş durumdayım. Diodorus gerçek "bir Sicilyalıydı, Sicilya'da yerleşmiş bir Yunan sömürgecisi değil. Doğduğu şehir Agyrium hiçbir Yunan sömürgecisinin ulaşmadığı adanın içinde bir şehirdi. Yine de Diodorus, Yunanca yazmış eserini. Diodorus zamanında Yunan edebiyatının, Sicilya'nın anadiliyle anlatımı büyük sanat eserleri doğuracaktı. Fakat bu epeyce uzakta, İtalyan yarımadasının ortalarında, Yunan etkisinin zayıf olduğu Latium'da meydana geliyordu. Yunan edebiyatının bu İtalyan yorumu, Sicilya'nın diliyle hemen hemen özdeş olan Latince ile yapılmaktaydı. Yunan edebiyatı dalgası Latium gibi uzak yerlere ulaştığında, Yunanca bir kenara bırakılıp mahallî diller kullanılıyordu. Doğuda Yunanca bırakılıp Süryanice ve Ermenice kullanıldığı gibi.

Yunan medeniyetinin Yunanistan'ın dışına yayılışı mekân/zaman düzleminde dört boyutlu bir yayılma-para basmanın tarihine bakılarak da gösterilebilir; M. Ö. Dördüncü Yüzyılda Makedonya Kralı Philip, Pangaeus dağının çevresini fethettiğinde birkaç altın ve gümüş madeni açtı. Çıkan madenleri para basımında kullandı. Bu paralar yalnızca Yunan yarımadasındaki şehir devletlerinin politikacılarını birbirine düşürmekle kalmadı; kuzey-batı Avrupa'ya da yayıldı. Philip'in paralar] elden ele dolaştı, sürekli taklit edildi ve nihayet Manş denizini geçerek İngiltere'ye ulaştı.

Para uzmanları M. Ö. Dördüncü Yüzyıldaki Philip asılları dahil iki veya üç yüzyıl sonra çıkan İngiliz kopyalarının sürekli serilerini bir araya topladılar, Bu serilerin kopyaları müzelerimizde bulunuyor ve edebiyat - dalgasında incelediğimiz özellikleri, bu para dalgasında daha çok görüyoruz. Para dalgası mekân boyutunda ilk çıkış yelinden, zaman boyutunda da ilk basım tarihinden uzaklaştıkça zayıflıyor. Yunan edebiyatının, Latin yorumunun Yunan aslına göre daha değersiz oluşu gibi, Kral Philip'in paralarının İngiliz kopyaları da değersiz. Paraların en eski serilerinde Makedonya'lı Kralın resmi ve altındaki Yunanca yazılar iyice bozulmuş. Eğer İngiliz paraları ile Makedonya asılları arasındaki serilerden örnekler elimizde olmasaydı, iki ülkenin bu paraları arasında bir ilişki olduğundan hiç haberimiz olmayacaktı. İngiliz paralarının basım tarzını, bir resim etrafındaki Yunanca yazılara bakarak çıkaramayacaktık.

Yayılma hareketini bir kenara bırakmadan önce, Yunan medeniyetinin çok değişik ve şaşırtıcı etkilerinden olan başka bir «dalgandan bahsedelim. Sung Hanedanı zamanına ait ortaçağ Çin resmine veya modern bir Japon taşbasmaya baktığımızda ilk anda Yunan sanat tarzını göremiyoruz. Hatta ilk anda sizde, Yunan tarzından çok daha değişik bir tarzla karşı karşıya olduğunuz izlenimi uyanıyor. Miladî Beşinci yüzyıl ile Onüçüncü yüzyıl arası Uzakdoğu sanat eserlerine baktığımızda, Milattan önce son yüzyılın İngiliz paraları hakkında söylediklerimizi bu eserler için de söyleyebiliriz. Zaman boyutunda Miladî tarihin II. Binin gerilerine kadar, mekân boyutunda da Batıda

Çin'den, Tarim, Ceyhun, Seyhun havzalarına, Afganistan, İran, Irak, Suriye, Anadolu'ya kadar uzanan sanat eserlerinin serilerini, para serilerini birleştirdiğimiz mekân ve zaman sınırlarına ulaşarak, bir araya getirebiliriz. Diğer bir deyişle İskender'den önceki «Klasik» Yunan sanatına kadar birleştirmek imkânımız var. Bu dalga boyunca gerilere uzandığımızda, Buddha'mn Japonlar tarafından yapılan resmi ile Apollon'un Yunanlılar tarafından yapılan resmi arasında hissedilebilir benzerlikler bulabiliriz.

Fakat, klasik Yunan'dan başlayıp İngiliz arasında biten dalga ile yine klasik Yunan'dan başlayıp bir Japon peyzajında veya Bodhisattva heykelinde sona eren dalga arasında apaçık bir fark var. Her iki dalga hareketinde de serinin ilk ve son eserleri arasındaki tarihsel ilişki, arada kalan eserler yerlerine konulmadıkça anlaşılmıyor; fakat iki dalga - matematiksel düşünürsek karakter olarak oldukça farklı. Para serilerinde bozulmayı gösteren basit örneklerimiz var. Sanatsal değer, M. Ö. Dördüncü Yüzyıl Yunan aslından mekân ve zaman boyutunda uzaklaştığımızda iyice fakirleşiyor. Galya yahut İngiltere'de değil de Çin ve Japonya'da sona eren öteki dalgada, başlangıç yine aynı şekilde oluyor. «Helen» ve «İmparatorluk» çağının Yunan sanatı, ölü Pers İmparatorluğundan Afganistan'a kadar olan bölgelerde iyice basmakalıp, ticarî ve monoton bir hal alıyor. Sonra, sanki mucize oluyor. Gittikçe bozulan, Yunan sanatı Afganistan'da, Hindistan'dan yayılan Mahayana Budizmi ile karşılaşılıyor. Ve bozulan Yunan sanatı, Mahayana ile birleşerek yeni ve yaratıcı bir medeniyeti ortaya çıkarıyor: kuzey-do-

**ğu Asya'yı geçerek Uzakdoğuya malolan Mahaya-
ins Budizm medeniyetini.**

Burada, ruhsal yayılma dalgalarının çok güzel bir özelliğiyle karşılaşyoruz. Genel eğilimleri yayılırken zayıflamak olsa da, bu eğilim iki değişik kaynaktan yayılan dalgalar Mrbirleriyle karşılaşp birleştğinde ortadan kalkıyor. Yunan ve Hint dalgalarının birleşmesi Uzakdoğu'nun Budist medeniyetini ortaya çıkarmıştır, Fakat aynı mucizsnin, bizim daha çok tanıdığımız başka bir örneği var. Aynı Yunan dalgası, bir Suriye dalgasıyla birleşmiş ve bizim Batı dünyasının Hristiyan medeniye-tini ortaya çıkarmıştır.

Medeniyetlerin tarihlerine bir noktaya - fakat yalnızca bir noktaya kadar bakmak aydınlatıcı olabilir. Çok ciddi olarak ele alır, gerekenden fazla üzerinde durursak daha ilerisini görmemizi engelleyebilir. Hayatın doğasını resmeden bu cansız, mecazi uygulamalar, belki de bugünlerde oldukça tehlikeli; çünkü moda halini aldılar. Oysa çok kısa bir zaman önce, tehlike tam aksi yönden gelmekteydi. Bu ölü doğayı antropomorfizm (insan-bilimcilik) açısından görüyorduk ve fiziksel çevremize bu mitolojik, antropomorfolojik bakma alışkanlığı yenilene kadar, tabiî bilimlerin gelişimi yavaşladı. Tabiî bilimlerde «pathetic fallacy» (*)-den kurtulalım derken, bilmeden onun kadar yanıltıcı olan başka bir duyguya, «apathetic fallacy»-ye yakalandık. Bu yöne meylediyoruz; bu bize dala bilimsel geliyor. Çünkü bilim insanları taşlar ve sopalar gibi, proton ve elektron kümeleri gibi

**(*) İnsanlara has duyguların doğal belirtilere
mal edilmiesi. (Çev.)**

görmekten zevk alıyor. Bu bize komik gelebilir ama ben bu yolun, yanlış olduğuna eminim. Şimdi bu yoldan ayrılalım ve insan medeniyetlerini insani terimlerle inceleyelim.

Yunan, medeniyetini, Batı medeniyetini veya diğer on yahut yirmi medeniyeti insan! terimlerle nasıl açıklayacağız? İnsani terimlerle, bu medeniyetlerin ber birisinin insanlığın büyük, müşterek ve tek arzusu yolunda belirli ablımlar olduğunu söylemeliyim. Bu bir yaratma eylemi gerçekleştirme yolunda bir arzu ve deney. Her medeniyet deneyinde insanlık ilkel insanlığın seviyesini aşmaya ve daha yüksek bir ruh seviyesine ulaşmaya çalıştı. Kimse bu amacı tasvir edemiyor. Çünkü hiçbir insan toplumu bu amaca ulaşamadı. Belki de birkaç kişi ulaşmış olabilir. En azından bana göre, hayatlarında bu amaca ulaşan azizler ve bilgeler var. Fakat ortada birkaç cüce insanın bulunuşu medeni bir topluma ulaştığımızı göstermez. Bildiğimiz gibi medeniyet bir harekettir, bir durum değil bir yolculuktur, bir durgunluk değil. Bilinen medeniyetlerden hiçbirisi medeniyet ideali ulaşamamıştır. Yeryüzünde hiçbir zaman bir azizler komünyonu olmamıştır. En medeni toplumda bile yıkılmış bir halde; sadece bizim Batı medeniyeti hariç, Batı medeniyetinin «yavru» medeniyetleri bizim aynı kadere mahkûm olmadığını kolayca tahmin edebilir.

Bana göre medeniyetler kurulduktan sonra tehditlere karşılık vererek büyürler. Üstesinden gelemedikleri bir tehditle karşılaştıklarında yıkılır ve parçalanırlar. Birkaç medeniyetin tarihinde *birden* fazla yer almış tehditler de var. Greko-Romen tarihinin bizim için önemi, bugün Batı me-

deniyetinin karşısında bulunan tehdite M. Ö. Beşinci. Yüzyılda karşılık veremeyen Yunan medeniyetinin yıkılışında yatmakta.

Eğer *Yunan* tarihinin sayfalarını bir bir çevirsek, bu tarihî tehditle, buna bir karşılık bulunamayışını çalışmış oluruz. Bu tehditin ne olduğunu söyleyebilmek için M. Ö. 431 yılında çıkan Pt:loponnez savaşından önceki Yunan dünyasının tarihinin en önemli olaylarını hatırlamalıyız. İlk olay, Akdeniz sahillerinde Minos imparatorluğu mm yıkılışını izleyen devrede ortaya çıkan ve kanunu, düzeni sağlayan şehir devletleri. İkinci olay, İyonya ve Yunanistan'da nüfusun nafaka üzerindeki baskısı. Üçüncü olay, bu «baskı»mn Akdeniz boyunca uzanan sömürgeler tarafından hafifletilmesi: barbar topraklarında sömürgeci Yunan şehir devletlerinin kurulması. Dördüncü olay, bu sömürgeci Yunan hareketinin M. Ö. Altıncı Yüzyılda kısmen yerli kurbanlar, kısmen de Yunanlıların sömürgeci rakiplerinin siyasal olarak birleşmeleri sonucu durdurulmasıydı: Batı Akdeniz'den Doğu Akdeniz sahiline kadar olan toprakları sömürgeleri altına almak için yarışanlar, batıda Kartacalılar, Etrüskler, Lidyalılar, doğuda Pers İmparatorluğu idi. (Yunanlılara göre Pers İmparatorluğu, İran'daki merkezler demek olmadığı gibi, Fenikelileri de Suriye'deki Fenikeliler olarak görmüyorlardı.)

Yunan medeniyetinin en parlak dönemi olarak gördüğümüz dönemi - M. Ö. Altıncı - Beşinci Yüzyıl arası Yunanlılar engellendikleri, bastırıldıkları bir dönem olarak görüyorlardı: Thucydides, Cyrus ve Parius zamanında gördüğü gibi.

«Yunanistan uzun süredir bütün yönlerden sıkıştırılmaktaydı. Bunun sonucu ne büyük bir başarı elde etti, ne de şehir-devletlerinin hayatında bir değişiklik görüldü.»

(Thucydides, 1. Kitap» 17, Bölüm)

Heredotus'un gördüğü gibi,

«Darius Hystaspes'in oğlu» Xerxes Darius'un oğlu, Artaxerxes Xerxes-oğlu'nun hüküm sürdüğü sıralarda Yunanistan, Darius'un tahta çıkışından önce gelen yirmi kuşak boyunca çekmediği sıkıntıları çekti,'

(Heredotus, VI. Kitap, 98. Bölüm.)

Fakat bu, Yunanistan'ın coğrafi yayılmasının durduruluşu yüzünden önüne dikilen yeni ekonomik sorunların halledildiği bir dönemdi. Sorun, şimdi çoğalmasa duran bir nüfus için gereken nafakayı sağlamaya kalmıştı. Yunan tarihinde bu sorun, daha yaygın bir ekonomik sistemden, bir noktada toplanmış bir ekonomik sisteme geçilerek çözüldü: yalnızca mahallî nafaka için yapılan ziraatten, ihracata yönelik bir ziraata yönelinerek. Tarım alanındaki bu devrim, Yunanistan'ın ekonomik yaşantısında genel bir devrim yaptı, çünkü bu devrim ticaret ve üretim alanında tamamlayıcı gelişmelere sebep oldu. Atina'nın Solon ve Peisistratus devrini incelediğimizde Yunan ekonomi devrimiyle karşı karşıya geliyoruz. Atina'nın bu ekonomi devrimi onsekizinci - ondokuzuncu yüzyıllarda İngiltere'de yapılan sanayi devrimine benziyor. Ve bu M. Ö. Altıncı yüzyıl Yunanistan'ının ekonomik sorununu çözdü. Ne ki, ekonomik sorunun çözümü, ortaya, Yunan medeniyetinin çözemeyeceği

gibi yıkılışına sebep olacak olan siyasal bir sorun çıkaracaktı.

Yeni siyasal sorun aşağıdaki şekilde açıklanabilir. Her şehir-devletinin ekonomik hayatı kendi dar sınırları içinde kaldıkça, siyasal hayatı da kendi sınırları içinde kalacaktı. Her şehir-devletinin dar sınırları içindeki hükümlerliği» sürekli fakat hafif savaşlar yaratabilirdi. Buna rağmen devrin ekonomik şartlarında bu savaşlar o kadar öldürücü değildi. Sömürgeci Yunan yayılmasının durdurulmasıyla Atina'da başlayan yeni ekonomik sistem, uluslararası mübadele için gerekli mahalli üretime dayanmaktaydı. Bu ancak, ekonomik alanda şehir-devletleri dar bölgeciliği bırakıp birbirlerine bağlı bir hale geldikleri takdirde başarılabilirdi. Uluslararası ekonomik bağılılığı içeren bir sistem, ancak uluslararası siyasal bağılılığı içeren bir sistemin çerçevesinde gerçekleştirilebilirdi: mahallî şehir-devletlerinin dar bölgeciliğini kontrol altına alabilecek kanun ve düzenleri kapsayan bir sistem çerçevesinde.

Yunan şehir-devletlerinde siyasal bir düzen, M. Ö. Altıncı - Yedinci Yüzyıllarda Lidya, Pers, Kartaca İmparatorlukları tarafından uygulandı. Pers İmparatorluğu, Yunan şehir-devletlerini, emredici siyasal ilişkilerine boyun eğmeye zorladı ve Xerxes bu işi Yunan dünyasının diğer bağımsız devletlerine ' uygulayarak tamamlamaya çalıştı. Henüz fethedilmemiş olan bu şehir-devletleri Xerxes'e umutsuzca fakat başarılı bir şekilde - karşı koydular; çünkü biliyorlardı ki, Pers'lerin kendilerine hakim olması medeniyetlerinden hayatı söküp atacaktı. Yalnızca kendi bağımsızlıklarını kazanmakla kalmadılar, önceden fethedilen Ege takım-

adalarındaki ve Asya'daki şebir-devletlerini de kurtardılar. Yunanistan'ın siyasal sorununa Persli bir çözümü kabul etmeyen Yunanlılar, yeni bir çözüm bulmak zorunda kaldılar, işte bu noktada iflâs ettiler. M. ö. 480 - 479 yılları arasında Xerxes'i yendikten sonra, 478,-431 yılları arasında kendi kendilerini mahvettiler.

Yunanlıların uluslararası siyasal bir düzen için yaptıkları atılım, M. Ö. 478 yılında Atina ve dostları tarafından Atina liderliğinde Delian Birliği'ni kurmak oldu. Delian Birliği'nin Persli bir modelden esinlenerek kurulması oldukça şaşırtıcı. M. Ö. 478 yılında bağımsızlığa kavuşan devletlerin kabul etmesini istediği ve Aristeides'in sisteminin tanımlarını, «İyonya İsyanı»ndan sonra Persliler tarafından zorla kabul ettirilen sistemin tanımlarıyla karşılaştırdığımızda bu benzerlik daha iyi anlaşıyor. Fakat Delian Birliği amacına ulaşamadı. Bağımsız Yunan şehir-devletleri arasındaki eski siyasal anarşi bu. yeni ekonomik şartlar altında yeniden canlandı.

Uluslararası bir anarşinin yerine uluslararası bir kanun ve düzeni yerleştirmede başarısız kalan Greko-Romen medeniyetinin gerilemesi, M. Ö. 431 yılından 31 yılma kadar dört yüz yıl sürdü. Bu dört yüz yıl gerilemeden sonra, Augustos zamanında kısmî ve geçici bir düzelme görüldü. Kültürel olarak birbirleriyle ilişkili olan Yunan şehir-devletlerinin bir birleşimi olan Roma İmparatorluğu, Delian Birliği'nin çözemediği sorun için çok yavaş bir çözüm sayılabilir. Fakat Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı oldukça geç oldu, Greko-Romen toplumunun kendi elleriyle kendisini yaralayana kadar rahatı iyiydi. Pax Romana (Roma Barışı) boşuna

yapılmış bir barıştı, yaratıcı olmadığı için uzun süreli olmayan bir barış. Asıl vaktinden dörtyüz yıl sonra gelen bir barış ve düzendi. Roma İmparatorluğu'nun ne olduğunu ve neden yıkıldığını anlamak istiyorsanız, bu dörtyüz yılı güzelce incelemek zorundasınız.

Benim görüşüm, bu tarihe bir bütün olarak bakmamız gerektiği yönünde. Ona ancak bîr bütün halinde baktığınızda, dünyamızın bugünkü durumu hakkında ışık saçıyor. Ve ancak bu ışığı gerçekten yakaladığınızda, onun son derece aydınlatıcı olduğunu göreceksiniz.

ikV^ci Bölüm
DÜNYANIN BİRLEŞMESİ
VE TARİHSEL PERSPEKTİFTEKİ DEĞİŞME

Alışkanlık, hayal gücünün afyonudur; her öğrenci dörtlüvüze yil önce Batı Avrupalı denizcilerin yaptıkları keşif yolculuklarının «çağ-açan» bir olay olduğunu bildiğinden, yetişkinler bunların sonuçlarını öylece kabul etmek zorundalar. Bu yüzden, Batı halkına karşı seslendiğimde, okyanus aşan atalarımızın istismarının ne derece çarpıcı ve ilerlemeci olduğunu söylersem, mazur karşılanmalıyım. Bu yolculuk dünya haritasını baştan sona değiştirdi - fiziksel haritasını değil elbet; gezegenimizin yerleşilebilir, gezilebilir bölgelerinin «harita» sim.

İlk olarak Batının çevremizde yaptığı bu değişiklikten bahsedeceğim, fakat bu, beraberinde iki konu daha getiriyor. Bu hacimdeki çevre değişiklikleri insanların tavırlarında bazı yeni düzenlemelere yol açıyor. Çevremize baktığımızda, insanlığın büyük çoğunluğunun tarihsel görünüşünde önemli değişiklikler ortaya çıkarmış. Üzerinde duracağım ikinci nokta da bu; ne var ki bu, bir üçün • cüsünü beraberinde ortaya bir çelişki çıkararak getiriyor. İnsanlığın büyük çoğunluğu Batının dışındaki bölgeleide yaşamakta. Bahsettiğim çelişki ise Vasco da Gama öncesi tarihsel görünüşe sahip

yalnızca batılılar olmasında yatıyor. Bence, Batılı-larm bu çok eski tarihsel görünüşleri öyle pek uzun sürmeyecek, Sözlük anlamında yeni bir yönelişle karşı karşıya olduğumuzdan eminim. Onsekizinci Yüzyıl Prusyası'nın bir talim çavuşu gibi, Tarih'in ensemizden tutup bizi doğrultmasını neden bekleyelim? Komşularımız tarihin bu alçaltıcı, hoş olmayan dersini yakınlarda aldıklarına göre, bizim daha iyi bir halde olmamız gerekiyor. Gerçekler gözümüzün önünde olduğuna göre, tarihsel hayal gücümüzü kullanarak, bize doğru gelmekte olan tarihin bu «ders»ini iyi bir şekilde karşılayabiliriz. Yunan Stoacılarından Cleanthes, Zeus'tan, Kader'den çekinmeden kendi iradesini kabul etmelerini istiyor ve ekliyor, «çünkü eğer ben ürker ve başkaldırırsam aynı şeyi isteyeceğim.»

Haritadaki ilerlemeci değişikliği hatırlayarak tekrar konumuza dönelim. Herkes biliyor ki, insan her yerde ve her zaman çağdaş olayların önemini abartma tehlikesi ile karşı karşıya; çünkü bu olaylar meydana geldikleri kuşağı kişisel olarak ilgilen-diriyor. Şu tahminde bulunacağım: yaşadığımız çağ, geleceğin tarihçileri tarafından oldukça uzak bir tarihte incelendiğinde, bizim bugün ilgilendiğimiz çağdaş olaylar o günün tarihinde dağ zirveleri gibi gözükecektir «Yaşadığımız çağ» ile anlatmak istediğim 6000 yıllık medeniyet geleneğini ve ondan önceki bir 6000 yıllık zamanı içeriyor. Haritadaki bu yeni değişikliğe «çağdaş» diyorum. Çünkü meydana görülmeye başladığı dört-beş yüzyıl, bizim jeolog ve astronomlarımızın çıkardığı zaman cetvelinde bir göz kırpması gibi. Bu son birkaç bin yılın geleceğin tarihçilerine nasıl görüneceğini tasavvur etmeye çalışırken, bugünden 20.000

denizden çok daha iyi bir ulaşım yoluydu. Bu susuz denizin suya ihtiyaç duymayan gemileri, rıhtınsız limanları vardı. Step - kalyonları develer, step - kadırgaları atlar, step - limanları «karavan şehirleri»ydi, «Çölün» kum-dalgalarının yığıldığı sahillerde vaha adacıkları liman görevini yerine getiriyordu: Petra ve Falymlra, Şam ve Ur, Semerkant ve Büyük Duvar'ın kapılarındaki Çin İmparatorluğu. Okyanus aşan gemiler yerine step aşan atlar, M. S, 1500 yılma kadar olduğu gibi, dünyanın farklı medeniyetlerini birleştiren araçlardı.

Gördüğünüz gibi dünyada Babür'ün Fergana* sı merkezî noktaydı, Türkler de ulusların ana altıydı. Günümüzde Türk-merkezli bir tarih, Osmanlı Türklerinin büyük batıcılarından Mustafa Kemal Atatürk tarafından gerçekleştirilmişti. Bu, insanların morallerini düzeltmek için güzel bir fırsattı. Çünkü Hint-Avrupa dillerini konuşan seleflerini stepten kovdukları Dördüncü yüzyıldan Rum. İran, Hindistan'daki Osmanlı, Safevî ve Timur hanedanlarının çöküşüne şahit olan Onyedinci Yüzyıla kadar, Türkçe konuşan insanlar Vasco da Gama öncesi medeniyet kuşağını askıya alan Asya halkasının anahtar taşlarıydılar. Bu iki yüz yıl boyunca farklı medeniyetler arasında kara bağlantısı, Türklerin stepteki güçlülükleriyle yönetildi Türkler Vasco da Gama öncesi dünyasındaki merkezî konumları sayesinde doğudan batıya, güneyden kuzeye, Mançurya'dan Cezayir'e, Ukrayna'dan Dekkan'a uzanan bölgeyi fethettiler.

Fakat şimdi büyük bir devrimle karşı karşıyayız: Batıların yaşayan diğer bütün medeniyetlerin üstüne çıktığı ve dünyayı tek bir toplum halinde birleştirdiği teknolojik devrim. Batılılar dün-

ya haberleşmesinin ana ortamı olarak step'in yeline okyanusu kullanarak büyük bir devrim yaptılar, Okyanusun önceleri yelkenli, sonraları da buharlı gemilerle kullanımı, Batının, Amerika dahil yerleşilebilir bütün dünyayı birleştirmesini kolaylaştırdı. Babür'ün Fergana'sı, stepler üzerindeki atlı-trafik sayesinde birleşen dünyanın merkezi olmuştu; fakat Babür'ün hayatında bu merkez ani bir atlayış yapmıştı. Kıtanın merkezinden batıdaki ucuna atlamış ve Seville, Lizbon etrafında oyalandıktan sonra. Elizabeth İngilteresi'nde karar kılmişti. Bugün bu karasız dünya merkezinin yine Londra'dan New-York'a kaydığını gördük, fakat bu hareket, «ringa havuzu»nun öte yakasında bulunan daha eksantrik bir noktaya doğru mahallî bir hareketti. Bu hareket Babür zamanındaki Orta Asya'nın step-limanlarmdan Atlantığın okyanus-limanlarına olan atlayış yanında oldukça küçük kalıyordu. Bu büyüle atlayış, ulaşım imkânlarındaki ani bir devrimin sonucuydu. Step-limanları, atın ve devenin yerini alan okyanusta yüze-bilen gemiler sayesinde kullanılmaz hale geldi. Günümüzde ise, okyanusta seyahat edebilen gemileri uçaklar gölgede bıraktı; dünyanın merkezinin de aynı şekilde yeniden değişmesini bekleyebilir miyiz? Onaltıncı yüzyılda Vasco da Gama'nın kalavelasmin yerine Babür'ün tipuchâq'ım kullanmak kadar köklü bir çözüm getiren teknolojik devrimin ışığı altında. Bir karara varmadan önce bu ihtimal üzerinde yeniden duralım. Bu arada, Babür'ün dünyanın, kara haritasını ve Babür'ün zamanından günümüze kadar gelen deniz haritasını açmadan önce. Babür'ün zamanında insan ırkının dahil ol-,

duğu farklı medeniyetlerin açılımına bakıp tarihsel görünüşlerini inceleyelim.

Bu farklı medeniyetlerin sosyal yapılarında ve kültürel karakterlerinde gözlenen aynılık, aynı zamanda tarihsel görünüşlerine de uzanıyor. Hepsi dünyadaki tek medenî toplumun kendileri olduğuna inanıyor, diğer insanların barbar, parya veya kâfir olduklarını düşünüyorlardı. Bu görüşte olan Vasco da Gama öncesi altı medeniyetten en azından beşi yanıliyordu. Zaman hepsinin yanıldığını gösterdi. Bunların hepsi aynı derecede yanlış olabilir fakat bu hepsinin de saçma olduğunu göstermez. Bu «seçilmiş insanlar» mitinin birbirine rakip altı tane uyarlamasını, ortak duyguları azalan bir düzen içerisinde gozönüne almak öğretici olabilir.

Çinliler için yeryüzünde yaşadıkları yer «Göğün altındaki her yer» idi ve imparatorlukları bir «Orta Krallık» idi. Bu görüş açısı, İmparator Ch'i» en Lung (M. S. 1735 - 95)'un, İngiltere Kralı III. George'un iki ülke arasında diplomatik ve ticarî ilişkilerin başlatılmasına ilişkin mektubuna verdiği muhteşem cevapta çok açık olarak gözleniyor:

Vatandaşlarınızdan birisini Kutsal Sarayımda kalıp ülkenizin Çin'le olan ticaretini kontrol etmesi için gönderme ricanız, hanedanlığımın âdetlerine aykırı olduğundan kabul edilemiyor.. Tören ve kanunlarımız sizinkilerden o denli değişik ki, elçiniz medeniyetimizin ilkelerini öğren? ss bile, tavırlarımızı ve geleneklerimizi yabancı topraklarınıza ekmenin imkânı yok... Bütün dünyayı idare etmekte bir amacım var, mükemmel bir hükümet olmak ve Devletin görevlerini

yerine getirmek... Görülmemiş veya hünerlice yapılmış nesnelere değer vermem ve ülkenizin ürettiklerinin bize yarayacağını da sanmıyorum. C I)

Eğer barbar elçi Lord Macartney, Kralının aklını kaçırdığını söyleseydi, İmparator buna hiç şaşırmayacaktı. Hiçbir barbar prensin «Güneşin Oğlu» yla kendisini eşit göremeyeceği, İngilizlerin mektubunun Ch'ien Lung ve maiyetince malum olan tarihinin ışığında, son derece çirkin gözükceği anlaşılacaktı.

Ch'ien Lung, Avrasya steplerindeki vahşi göçmenleri kendisine boyun eğdirerek, üç bin yıldır insanlığın tarihinde yer alan «Çöl» ile «tarla» arasındaki düelloya son vermişti. «Güneşin Oğlu» bu tarihsel başarıya kendi başına ulaşmıştı. Bu başarıdan kendine pay çıkarabilecek diğer tek insan ancak Moskova'nın önüne kadar gelen Sezar olabilir. «Güney Denizi Barbarları»nm (Çinliler güney sahillerinde yıkanan batılı denizcilere bu adı vermişlerdi.) bu yerleşik medeniyeti ortaya çıkaran büyük başarıda hiç mi hiç payları yoktu. Ch'ien Lung'un bir devlet adamı ve savaşçı olarak başarıları, «Güneşin Oğlu»nun ihtişamına çok az şey ekliyordu. Yönettiği imparatorluk, yaşayan siyasal kuramların en eski, en başarılı ve en hayırlılarından. M. Ö. Üçüncü yüzyılda kurulduğu zaman, dünyayı sürekli savaşlarla uğraştıran, feodal asaletin hakim olduğu devletler arenasının siyasal

(1) Metnin tamamı İçin bakınız: Whyte, Sir F.. China and Foreign Powers, Oxford Üniversitesi Basımı, Londra, 1927.

veya 100.000 yıl sonra yaşayacak tarihçileri düşünüyorum, bizim çağdaş Batılı bilim adamlarımızın ve gezegende 800 milyon yıldır hayat olduğu ve bir o kadar daha olacağı (Batılının mevsimsiz teknolojik «bilgi»si bu tarihi kısa kesmediği takdirde) varsayımından yola çıkarak.

Eğer konumuzun tarihsel önemi açısından yaptığım iddia çok büyük görülürse, haritadaki bu değişikliğin ne kadar olağanüstü olduğunu hatırlayalım. Bunun, İkincisi daha duygusal olan, iki yönü var. ilk olarak M.S.. 1500 yılından beri insanlık tek bir toplum etrafında birleşmiş. Tarihin başlangıcından bu tarihe kadar insanın birçok ayrı malikaneleri vardı; 1500 yılından beri insan ırkı bir çatının altında barınmakta. Buna Tanrının isteğiyle, insanın çalışmasıyla ulaşıldı ve işte şimdi duygusal olan noktaya geldik. Bu ilerlemeci değişiklikler meydana geldiği sırada İnsanî ilişkilerde bu değişikliklerin temsilcileri, haritada dar bölgeler işgal eden şehir-devletleri oluyordu, fakat bu değişikliği gerçekleştiren genellikle en zayıf şehir-devleti oluyordu.

Şu an bulunduğum noktayı açıklığa kavuşturmak ve bu soruna daha az garip bir bakış açısından bakabilmek için, kendi kendime Batılı denizciler dünyayı birleştirmek için seferler düzenlerken, Batılı olmayan seçkin insanlar arasında derinliğine ve en akıllı bir şekilde inceleme yapan kimdir diye sorduğumda, împarator Babür'ün bu şartlara uyduğunu gördüm. Babür, dünyayı bir merkezden yayılarak birleştirme amacını güden Timur'un torunlarmdandı. Babür'ün hayatı zamanında (M. S. 1483 - 1530) Kolomb, Ispanya'dan Amerika'ya ulaşmış, Vasco da Gama, Portekiz'den

Hindistan'a ulaşmıştı. Babür, M. Ö. İkinci Yüzyıl - dan beri yerleşme bölgelerinin merkezi olmuş küçük bir ülke olan Seyhun'un üst vadisinde bulunan Fergane Prenslığıyle işe başlamıştı. Babür, Vasco da Gama'mn Hindistan'a denizden ulaşmasından yirmi yıl sonra orayı işgal etti. Bütün bunların yanında Babür bir bilim adamıydı. Türkçe otobiyografisi zekâ ve anlayışını ortaya koyuyor.

Babür'ün amacı neydi? Fergane'nin doğusunda Hindistan ve Çin'e, batısında da kendi akrabaları olan Osmanlı topraklarına kadar uzanmaktı. Osmanlıların askerî tekniklerinden ders almış, İslâm'ın sınırlarını genişletmekteki cesaret ve inanışlarına hayran kalmıştı. Onlara «Rum ilinin gazileri» diyordu. Bu savaşçılar ilk müslümanların başaramadığı bir şeyi, Doğu Ortodoks âleminin anayurdunu fethetmeyi başarmışlardı. Babür'ün hatıralarında Batı âlemiyle ilgili hiçbir şeyle karşılaşmadım, aynı şekilde Beveridge'in muhteşem İngilizce çevirisinin coğrafya indeksinde de bir şey yok. Babür kültürlü bir adam olduğundan İslâm tarihini iyi biliyordu ve Frenklerin varlığından da haberliydi. Onlardan bahsetme durumu ortaya çıksaydı, muhtemelen onları Asya kıtasının bir sürü yarımadasının batı ucunda yaşayan vahşi kâfirler olarak anlatacaktı. Bu tarihten dört yüz yıl önce, bu barbarlar Rum ve İslâm topraklarını zaptetmek için şeytanî bir atılıma giriştiler. Medeniyetlerinin kaderi için çok kritik bir andı, fakat Selâhaddin'in dehası bu kaba saldırganları önledi, Rum ilinin Hristiyanları bunun karşılığını «Papanın tacını» «Peygamber'in sarığına» tercih etmek zorunda kaldıkları büyük yenilgiyle ödediler.

M. S. 1519 yılında Babür'ün Hindistan'ı fet-

iletmesinden yirmibir yıl önce 1498'de Frenk gemilerinin Hindistan'a ulaşması Babür'ün gözünden kaçmışa benziyor. Fakat bu sessizlik olaydan habersiz olmasından değil, gezginlerin tarihçinin ilgisini çekmediğinden ileri geliyor. O halde son derece akıllı olan Semerkant'lı bilim adamı, Fortekizlülerin Afrika'yı dolaşmalarından habersiz miydi? Bu okyanusa açılan Frenklerin, İslâm'ı yandan ve arkadan çevirdiğini sezememiş miydi? Eğer Babür'e Hindistan'da kurmakta olduğu imparatorluğun torunlarından Frenklere geçeceği söyleneşydi, Babür'ün buna çok şaşıracağına inanırdım. Kendi kuşağı ile bizimki arasında meydana gelebilecek değışiklikten hiç haberi yoktu. Bu Babür'ün dehasını aşağılayan birşey değil, yalnızca bugünün olaylarının acayıpliğini gösteren şeylerden birisi.

M. S. 1500 tarihinden beri yerleşilebilir yerlerin haritası tanınamayacak şekilde değışti. Bu tarihe kadar bu harita Kuzey-doğuda Japon adalarından kuzey-batıda İngiliz adalarına kadar Japon, Çin, Çin Hindi, Endonezya, Hindistan, İslâm, Ortodoks, Rum Âlemini ve Batı Hristiyan alemini içine alan medeniyetler kuşağıyla çevrilen Eski Dünya'yı kapsayan bir haritaydı. Kuzey ılıman bölgesinden Ekvator'a kadar bu kuşak aşağı sarktığından ve oldukça geniş iklimleri ve fiziksel çevreleri içine aldığından, bu kuşağın-içinde bulunan toplum 1 arın sosyal yapısı ve kültürel karakteri birbirine benzemekteydi. Altı-sekiz bin yıl önce atalarının tarımı icadından sonra içinde bulundukları aynı şartları taşıyan köylülerle refah, bilgi, rahatlık, hüner konusunda bütün üstünlüğün ellerinde olduğu mutlu bir azınlık. Aynı tip medeni-

yellerin örnekleri birkaç kuşak önce yine Eski Dünya'da görülmüştü. M. S. 1500 yılında bunların bazıları hâlâ hatırlanırken, diğerleri (çağdaş Batılı arkeologlarımız tarafından aydınlığa çıkarılincaya kadar) unutulmuştu. Bu tarihlerde Yeni Dünya'da aynı tipten iki medeniyet daha vardı, bunlar ne Eski Dünya'ca ne de birbirleri tarafından biliniyordu. Eski Dünya'nın yaşayan medeniyetleri birbiriyle tek bir toplumun üyeleri gibi ilişki içindeydiler.

İlişkileri, 1500 yılma kadar olduğu gibi iki değişik şekilde sürdürülüyordu. Birincisi, Batılıların hatırlayacağı «Peninsuîar and Oriental Steamship» Şirketinin Kobe'dan Tilbury'e uzanan denizyoluydu. M. S. 1500 yılında, Doğu Hindistan Şirketinde buharcı olarak çalışmadan, Süveyş kanalının kapanması yüzünden denizcilikten ayrılan büyük amcamın (çocukluğumun canlı hatırası) zamanında bu denizyolu, Akdeniz ile Kızüdeniz arasında ve Akdeniz'le İran Körfezi arasında yapılan seferlerle tarihe karıştı. Bu deniz yolunun Akdeniz ve Japonya'daki bölümlerinde, M. Ö. 120 yılından sonra trafik hızlanmıştı. İskenderiye'den Seylan'a seyahat eden Yunanlı denizciler, Polinezya kanolarını Endonezya'dan Doğudaki adaya kadar taşıyarak bu denizyolunun düzenini bozdular. Bu maceraperest ve romantik batılı gemicilerin açtıkları yol, medeniyetleri arasındaki ilişkiyi sağlamada o kadar önemli bir rol oynamıyordu. Ana yolu, medeniyetler kuşağını birbirine bağlayan ve Libya çölünden Moğolistan'a kadar uzanan stepler dizisi ve çöller sağlamaktaydı.

Onbeşinci yüzyılın bitimine kadar step, kurumuş bir deniz gölüydü ve insan ilişkilerinde tuzlu

lamanız mümkün değildir. Bugüne kadar gelmiş geçmiş önemli tarihçilerin listesini çıkarsaydık, şüphesiz Al-Gabartî bu listede yer alırdı. Bu paragrafa tekrar dönerek, Batılı arkadaşlarımı, kaba huylarına teslim olarak Al-Gabartî'ye gülmek yerine, kendi dar kafalılığımıza gülmemiz gerektiğine inandıracağım.

Şimdi gerçekten gülünç, fantastik olan ve mahallî medeniyetlerin kendilerini dünyadaki tek medeniyet olarak görmeleri üzerinde duralım.

Japonlar, ülkelerinin «Tanrı'nın Ülkesi» olduğuna gerçekten inanıyorlar ve kendilerine dokunulmayacağını düşünüyorlardı. (Her ne kadar geçmişte Japonlar İskandinav ataları «Hairy Ainu»lara (*) saldırmış olsalar da.) Japon «Orta Krallığı» (!) M. S. 1500 yılında Japonya hiç de iyi bir örnek olmayan devletler anarşisinin içinde hâlâ feodal bir toplum yapısına sahipti; ki Çin bu durumdan M. Ö. 221 yılında Ts'in She Hwangti tarafından kurtarılmıştı. Çin'in bu kadar zaman önce kendi başına gerçekleştirdiğini Japonya, bin yıllık lâik Çin medeniyetinden ve büyük Hint dininden aldıklarıyla dahi gerçekleştiremedi. Peki bu ahmaklık daha sürecektir mi? Evet, çünkü evrensel yanlışın Batı mirası Japonları şaşkına çevirdi. M. S. 1500 yılında Frenkler, İsrail, Yunanistan ve Roma'nın gerçek mirasçısının Doğu Ortodoks Hristiyanlığı değil, fakat Batı Hristiyanlığı olduğunu

(*) Ainus'lar Japonya'ya ilk yerleşenlere verilen addır. Bunlara «Hairy» denmesinin nedeni göğüslerinin kıllı olması ve uzun bıyıklı olmalarındandır (Çep.)

ve gerçek hizipçinin Ortodoks kilisesi olduğunu iddia ediyorlardı. Frenk ilâhiyatçılarını dinlerseniz öğretiyi bid'atle bozan Roma Patrikliği değil, diğer dört Doğu Patrikliği idi. «Alman Ulusunun Roma İmparatorları»nm, Augustos ve Constantine'in Yunan ve Rus halefleri ile olan tartışmalarında dinlerseniz, Roma İmparatorluğunun M. S. Beşinci Yüzyılda bir daha dirilmemecesine yıkılışına sebep olan prensliğin Yunan ve Doğu prenslikleri olduğunu söyleyeceklerdir. M. S. 1500 yılında Frenklerin «Seçilmiş İnsanlar» olma iddialarının küstahlığı, tarafsız ve gerçeklerden haberdar bir hakemi hayrete düşürürdü. Fakat ortada daha şaşırtıcı bir gerçek var. Bu tarihten günümüze tam dörtyüzelli yıl geçti ve Frenkler hâlâ aynı şarkıyı söylüyorlar: Ne ki şimdi solo halinde söylüyorlar; çünkü medeniyet korosunda 1500 yılında Frenklerle aynı yanlış öğretiyi tekrar edenler bu dörtyüz elli yıl içerisinde seslerinin tonunu değiştirdiler.

Batılı kafalar eskinin çamuruna saplanmış kalmışken Batılı olmayan insan çoğunluğunun kendilerini eğitmeleri, doğuştan gelen bir anlayış ve erdemin belirtisi sayılamaz. Akıllılığın başlangıcı faydalı bir şok geçirmektir ki Batılı olmayan toplumlar, Batı medeniyetinin şiddetli etkisinin yol açtığı bir sarsıntıyı yaşamış dürümdalar. Batı ise bu lâubali davranışla hiç karşılaşmadı. Bugüne kadar parçalanmamış olan mahallî medeniyetimiz, yapısının karışıklığına rağmen, karşısında olanların, Batı boğasının boynuzlarından gerekli dersi almadan önce sahip oldukları kendini beğenmiş ve yanıltıcı tavra sahipti. Er ya da geç bu çarpışmanın yankıları Batının üzerine geri gelecektir; fakat

Janus'a (*) benzeyen bu figür bugün dışarıda saldırgan boğayı, içeride de «Uyuyan Güzel» i uyutmakta.

Diğer medeniyetlerin geçirdiği şoklar Efes'in yedi uykucusunu uyandıracak kadar sert olmuştu. M. S. 1842 yılında İngilizlerin, kırkdokuz yıl önce İmparator Ch'ien Lung ile Lord Macartney arasındaki muameleye şahit olan Çinli devlet ve bilim adamları üzerindeki diktasının psikolojik etkisini düşünün! Al-Gabartî'yi okuyun! Hicrî 12J 3 yılı Muharrem ayının 8. Cuma günü İskenderiye'ye yirmibeş yabancı geminin gelmesinden sonra gelişen olaylardan yalnızca birisini alabiliyorum buraya.

Şehir halkı küçük bir kayığın içinden on tane insanın indiğini görünce bu yabancıların ne için gelmiş olabileceğini merak etmeğe başladı... Yabancılar kendilerinin İngiliz olduğunu ve bilinmez bir yöne hareket eden bazı Fransızları beklediklerini söylediler. Bu Fransızların Mısır'a saldırmalarından korktuklarını belirttiler, çünkü Mısır halkı bu saldırganlara karşı koyacak güçten yoksundu... Yabancılar konuşmalarına şöyle devam ettiler: «Şehri ve sahili gözlemek ve korumak için gemilerimizi denizde bekletmekten memnunuz, sizden sadece su ve erzak isteyeceğiz, tabii ki parasını ödemek şartıyla.» Şehrin ileri gelenleri her şeye rağmen bu yabancıların isteklerini ve onlarla ilişkiye girmeyi reddederek, şöyle dediler: «Bu ülke Sultan'a aittir,

(*) Önünde ve arkasında iki yüzü olan eski bir İtalyan tanrısı, (Çev.)

ne Fransızlarla ne do diğer yabancılardan burada işi olamaz; bu yüzden güzelce terkedin sahili.» Bu sözler karşısında İngiliz elçileri gemilerine dönerek, erzaklarını İskenderiye'den başka bir yerde aramak için ayrıldılar, «Tanrı'nın daha önceden takdir buyurduğu işin yerine gelmesi için.» (4)

Kitabı okumaya devam ettiğimizde bu Fransızların El-Ezher Üniversitesi'nin akıllı doktorunu kendisini yeniden eğitime ittiğini görüyoruz. Fransızlar Kahire'yi işgal ettikten sonra, ilk iş olarak içinde pratik gösterilerin de yer aldığı bilimsel bir sergi açtılar; tarihçimiz de ziyaretçiler arasındaydı. Fransızların müslümanları maymun hilelerine kanan çocuklara benzettiklerini söyledikten sonra (bu gerçekte çocukça bir zan), Al-Gabartî Fransız biliminin başarılarını takdirle karşıladığını belirtiyor. (5) Başlangıçta Fransızların büyüklük taslamaları sonucu ortaya çıkan isyanın Fransızlara verdiği zararın, bilgin Cafarelli'nin evindeki bazı bilimsel araçların kaybolmasından başka bir şey olmadığına dikkati çekiyor. (*) Ne var ki, Al-Gabartî'nin Fransız bilimine duyduğu ilgi, Fransız adaletine duyduğu hassasiyet yanında bir hiç kalır. Zorla ev yıkmaktan suçu görülen Fransız askerleri, Napolyon'un emriyle yaptıklarını hayatlarıyla ödüyorlar. (?) Napolyon'un işgal orduları komutan yardımcısı General Kleber, fanatik bir

(4) Fransızca çevirisi, VI. cilt.

(5) Fransızca çevirisi, VI. cilt, s. 75.

(6) A.g.e. s. 66.

(7) A.g.e. s. 82-83.

anarşisinin yerine, sağlıklı ve zarif bir devlet hizmetine sahip *olan medenî* bir hükümet armağan etmişti. İki bin yıl boyunca gayet düzenli olan bu dünya barışı ara sıra bozuldu, fakat bunlar geçici bozulmalardı ve Ch'ien Lung'un saltanatının bitiminde «Orta Krallık» altın çağını yaşıyordu. Bu siyasal kutu, içinde entellektüel bir zenginlik taşıyordu; ahlâk ve metafiziğin *temel* sorularına cevap arayan felsefe okulları, «Orta Krallığın» çocuklarının akıllı ve devlet adamı olma özellikleri, lâik dinlerinin karşılayamayacağı ruhsal gereksinimleri Hint kaynaklı Mahayana diniyle karşılama özelliği ile kaynaştırılıyordu.

Bu tarihsel geçmişin ışığında, Ch'ien Lung'un III. George'a bu şekilde cevap vermesi doğru muydu? Şüphesiz batılı okuyucularımdan bazıları Lung'un cevabını okurken gülümsemelerdir, çünkü sonucu biliyorlardı. Fakat sonuç neyi ispatlıyordu? İmparator Ch'ien Lung ve danışmanlarının, «Güney Denizi Barbarları»nın tabii bilimlerdeki yeni keşiflerin pratik uygulamasının ezici fiziksel güce sahip olduklarını bilmediklerini ispatlıyordu. Lord Macartney'in görevli olduğu sıralarda, Çin'de imparatorluğun önemli mevkilerinde çalışan genç bilim adamları vardı, ki bunları İngiltere'nin Çin'i topun ağzına sürecektir şekilde esir aldığını görecektiklerdi. Fakat bu sonuç Ch'ien Lung'un ilişkiye girmeme konusundaki ileri görüşlülüğü, «Güney Denizi Barbarları»nın askerî gücünden habersiz oluşuyla tam bir gerikalmışlığa dönüşmüyor mu? Öncesi onu «görülmemiş veya ustaca yapılmış» İngiliz mallarını almaktan korudu; İngiliz tüccarlarının sunduğu alışveriş mallarından biri de afyondur. Çünkü imparatorluk alışverişi engelleyince.

barbarlar tahmin edilemeyen askerî üstünlüklerini kullanarak, denizden top atışlarıyla İngil izlerin lehine bir ticaretin zorla başlamasını sağladılar. Biliyorum, bu «afyon hikâyesi»nin basite indirgenmiş şekli; fakat gerçeğin özü bu. Bu uluslararası suç işleyenler hakkında söylenebilecek en iyi söz, niha yet yaptıklarından utanmış olmaları. Bir nev'î kefaret yerine geçen bu utanma duygusunu, çocukken «Afyon Ticareti» hakkında sorduğum sorulara annemin anlattığı gerçeklerden öğrendiğimi hatırlıyorum. (2)

Pekin'deki «Güneş'in Oğlu»nu cezbeden Tarih'in daveti, eskiden Moskova önlerinde Sezar'a gösterdiği gibi, M. S. 1500 tarihinde «Güneş'in Oğlu» na da kendisini Medeniyetin tek temsilcisi göstererek aynı oyunu oynamaktaydı. O da aynı şekilde dünya imparatorluğunun son temsilcilerinden di. Tarihte bu imparatorluk bir kaç kere dağılmış sa da sonra yeniden toparlanmıştı. Augustus'un Tiber kıyılarında kurduğu I. Roma'dan yayılan evrensel barış, Constantine tarafından Boğaziçi sahillerinde yeniden kurulmuş ve Constantine İmparatorluğu yedinci, onbirinci ve onüçüncü yüzyıllarda üç kere yıkılıp yeniden kurularak M.S. 1453 yılında barbar T'ürklerin eline geçtikten sonra, saltanat Moskova'daki III. Roma'nın eline geçti. (Dindar Rusların hepsi bu krallığın sonunun gelmeyeceğine inanıyorlar.) Ruslara Roma'dan miras kalan şey aynı şekilde Romalıların kültürel takipçisi olan Yunanlılara da kalmıştı.

Çar da kendisini, Greko-Romen dünyasının

(23 Gerçeklerin, bir özeti için makalenin sonuna bakınız.

ruhsal gereksinimlerini karşılamak üzere kabul ettiği hristiyanlığın Tanrı tarafından seçilmiş koruyucusu olarak görüyordu. Yunanistan'ın, Roma'nın ve İsa'nın mirası, İsa yoluyla Tann'mn seçilmiş kullan olan İsraililere geçiyordu! Bir Rus'un gözündeysen Moskova'da olmak kadar eşsiz bir şey yoktu.

Eğer «Güneş'in Oğlu» Çar'm iddiasını duysaydı, belki de bunu makûl karşılayacaktı. Dünya haritasının Vasco da Gama tarafından değiştirilmesinden 1500 yıl önce, ilk Ts'in İmparatorluğu upuzun yayılan steplere maceralı yolculuklar yapıp, I. Roma İmparatorluğunun sınırlarına dayandığında Çinli çöl kartalları bu buluşu «Ta Ts'in: Uzak Batı'daki Büyük Çin» olarak niteliyorlardı. Ts'in ve Ta Ts'in aralarındaki komşularının tehditleri yüzünden hep ayrı yaşamak zorundaydı. Örneğin Hintlilere göre, Çinlülerin Hindistan'dan aldıkları Budizm, Hint Ortodoksluğunun terkettiği sapık bir mezhepti. Gerçek ayine, kutsal yazıya ve doğru teolojiye sahip olanlar yalnızca Brahmanlardı. Hindistan nüfusunun büyük bir kısmı ve Ârî Kutsal Topraklarının dışında kalan kadın, erkek, çocuk, herkes toplumun terkettiği kimselerdi. Hindistan'ın müslüman fatihleri karşı konulmaz bir maddî güce sahip olabilirlerdi, fakat kendilerini âdetlerden koruyamazlardı.

Nasıl ki Hintliler, Çinlilere ve Müslümanlara karşı sert davranmakta ise, Müslümanlar da Hintlilere ve Hristiyanlara sert davranmaktaydılar, Müslümanlara göre Benî İsrail Peygamberlerinin hepsi doğruydı, İsa ise Tanrı'nın son peygamberi Muhammed'ten önce gelen büyük ve sonuncu peygamberlerdendi. Müslümanların kavgası İsa Pey-

gamberle değil; Rum ilini Yunan çoktamicılığına ve putperestliğine teslim eden Hristiyan kilisesiyle idi. Tek Allah inançma yapılan ihaneti. İslâm, İbrahim Peygamberin saf dinine dönerek düzeltmişti. Bir tarafta Hristiyan çoktanrıcılığı, öbür tarafta Hint çoktanrıcılığı arasında İslâm tek tanrıcılığın ışığını yakarak, dünyayı yeniden umutlandırdı.

Geleneksel İslâmî değer ölçüleri, Hicrî 1213 tarihindeki olayları anlatan Mısır Tarihçisi Al-Gabartî'nin şu son cümlelerinde açıklığa kavuşuyor:

Ve nihayet yıl sonu yaklaştı. Bu yıl meydana gelen beklenmedik olayların içinde, Mısır'dan Hicaz'a yapılan Hacc'm engellenmesi en çirkiniydi. Kabe'nin etrafına örtülen kutsal örtüler (kisve) ve her yıl gönderilen para torbalarını (surre) bu yıl göndermemişlerdi. Buna benzer bir olay, geçmişte özellikle Osmanoğulları zamanında hiç görülmemişti. (3)

Bu ilginç yıl hangi yıldır? Milâdî takvimde bu Hicrî 1213 yılı, M. S. 1798 Haziran'ından 1799 Haziran'ına kadar süren yılı gösteriyor. Bildiğiniz gibi bu, Napolyon'un Mısır'a gittiği tarihe rastlamakta ve Al-Gabartî'den alıntıladığım cümle «dünya savaşları»nın etkin ve canlı bir hesabını çıkarıyor. Bu cümleleri ilk okuduğumda oldukça şaşırmıştım. Al-Gabartî'yi ciddiye almadan onu an-

(3) Şeyh Abdürrahman Al-Gabartî: Ajaib-al-Ahtar fi't Tarâjim wa'l ahval (Kahire, Hicrî 1322, 4 cilt), III. cilt, s. 63; Fransızca çevirisi (Kahire, împrimerie National© ve Paris, Leroux, M. S. 1888-96, 9 cilt) VI. Cilt, S. 121.

müslüman tarafından öldürölüyor ve kaatil adil bir şekilde yargılanıyor. Bu duruşma Al-Gabartî'nin saygısını kazanıyor ve her zaman olduğu gibi Al-Gabartî açıkça Müslümanların aynı şartlarda bu şekilde davranmayacağını söylüyor. Tutanaklarla o derece ilgileniyor ki, onları kaydediyor, duruşma dosyasını tarih kayıtlarına ekliyor ve nihayet Fransız askerî arşivcisinin kötü Arapçasma rağmen dokümanları kelimesi kelimesine Ârapçaya çeviriyor. (8)

Mısırlı Müslüman tarihçi Al-Gabartî'nin Fransızlardan nasıl olup da bu kadar çabuk ders aldığını incelediğimizde, aklımız Osmanlı Türkleri Batıcılarından bir dizi devlet adamma takılıyor: Makedonya kıtası komutanı olan ve Mısır'a gelip, Fransızların yaptıklarını görerek Napolyon'un devrimini devam ettiren Kavalalı Mehmet Ali ('); Napolyon'un İskenderiye'ye çıkışından dokuz yıl önce İstanbul'da ölen ve Osmanlı ordusunu batılaştırma yolunda öncülük eden III. Sultan Selim; hayatının yarısını sabırlı bir bekleyişle geçiren ve nihayet şehit kuzeninin vasiyetini uygulamayı ba-

(8) A.g.e. s.223-251.

(9) Kendi zamanının tarihini yazarken Al - Gabarti. Napolyon ve Abdullah Menou ile olduğu kadar Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile de ilgilenmiştir Tarihçi için kötü bir saatte, eserinin araştırmaları ve sorguları. Mehmet Ali'nin yaptıkları hakkındaki kayıtları birdenbire sona eriyor. Bizim sadık habercimiz karanlık bir gecede eşeğiyle evine giderken (kesin tarih; Hicrî 1237 Ramazan ın 27. gecesı, 22 Haziran 1822) «sessizce ve yavaşça kayboldu». İslâmî adalete ters düşen yargılanması zaten beklenmekteydi.

saran II. Mahmut ve Sultan Selim'in altı nesil önce Osmanlı - Türk hayatında giriştiği totaliter devrimi gerçekleştiren Komutan Mustafa Kemal Atatürk. Bu Osmanlılarla aynı karakterde olan başkaları da var; meşhur Batıcı Büyük Petro ve Bolşevik devrimcileri; Japonya'daki Meiji «yenileme»sinin ince mimarları; konuyu din alanlarına taşıyarak Hint mistisizminin maddî ve ruhsal değerler açısından gösterdiği özellikleri kullanan Bengalli arabulucu Ram Mohan Roy - her ne kadar o günün Hint mistikleri bu bid'atçımn pis eşğine ayaklarını basmaktan kendilerini korumuş olsalar da.

Bu kuvvetli «Herodian» (*)lerin telkinleri ve emirleri sonucunda - ki bu kandırma ve zorlama yoluyla yapılıyordu ~ Batı'nın dünya-ağınm içine aldığı Batılı olmayan ülkelerin genç nesilleri Batıda okumaya geliyorlardı. Paris, Cambridge, Oxford, Colombia, Chieago üniversitelerinde dersler alıyorlardı. Londra Üniversitesinin senatosunu nicelediğimde, bu grubun temsilcilerini sevinçle gördüm. Aslında Batı olmayan ülkelerde bir elli tabaka kendisini geleneksel, ben-merkezci dar görüşlerin dışına çıkararak yeniden eğitti. Bazıları ise Batının ideolojik hastalığı olan Milliyetçiliğe yakalandı, fakat bu hastalığın en azından dışarıdan gelmek gibi bir avantajı var yakalananlar için. Bu onları atalarının büründüğü kabuktan kurtarıyor. Kısacası bu yolla ya da başka bir yolla elde edilen ve ruhsal olarak yıkıcı, zihnî açıdan ise yön-

(*) M. S. Birinci yüzyılda Herod hanedanına bağlı olup Pharisees'lerle birlikte İsa Peygamber'e karşı çıkmış bulunan bir Yahudi kavmi. (Çev.)

lendiriei Batı rüzgârına yakalanmanın verdiği tecrübe, Batılı olmayan öğrencilere Batı tarihinin biraz da kendilerine ait olduğunu öğretti. Aynı zamanda kendülerine ait bir tarihti; çünkü Kahire’de ev yıkan Fransız askerlerinin Napolyon tarafından öldürülmesi gibi, bu tarih müdafaasız komşularının hayatlarına kastetmişti ve bu komşular kendülerini Batı tarihiyle özdeşleştirmek zorundaydılar; eğer Batı’nın zorla içine dahil ettiği dünya toplumu içinde nasıl hareket edeceklerini öğrenmek istiyorlarsa.

Bizim neslimizin çelişkisi bütün dünya Batının sağladığı eğitimden yararlanırken Batının kendisinin yararlanmamasında yatmakta. Bugün Batı hâlâ tarihe o eski ben-merkezci, dar görüş açısından bakmakta, ki yaşayan diğer toplumlar bu dargörürlülüğü zorla aşılar. Ne ki er ya da geç, Batı da kendi eylemiyle birleşen dünyanın diğer medeniyetlerinin kendilerini yeniden eğittiği gibi, kendini yeniden eğitmek zorunda.

Gelmekte olan bu Batılı zihnî ve ahlâkî devrimin yönü hangi tarafa doğru acaba? Geleceğimizi görmemizi engelleyen demir bir perdenin ötesine gözlerimizi kaydırarak, ölüme neden olan insan dramını bildiğimiz eski medeniyetlerin tarihlerinden bazı ipuçları elde edebiliriz belki de. Greko-Romen medeniyetinin komşuları üzerindeki etkisinin sonucu ne idi? Ksenofon’un onbin kişilik ordusunun inişinden Moğol saldırısından önceki Yunan ilhamlı müslüman ilim ve felsefesine kadar süren binyediyüz yılı incelediğimizde Yunan medeniyetinin askerî, siyasal, ekonomik, entellektüel ve sanatsal plandaki üstünlüğü, kurbanlarının kabul ediş ve karşı koyuşlarından anlaşılıyor. Do-

ğulularm saldırıya maruz kaldığı her alanda karşı-saldırıda genelde başarılı oldukları anlaşıyor, fakat şans her zaman yüzlerine gülmüyor ve sonuçları bazan çok acı oluyordu. Ama yalnızca bir noktada Doğulular isabetli vuruş yaptılar - din alanında Yunanlı Achilles'i topuğundan vurarak.

Aptalca anlatılan bu efsanenin bugün bizim görünüşümüzle yakından ilgisi var. Çünkü Yunanlıların Helen kültürünün kalbinde açtıkları ruhsal boşluk, son olarak Batı kültüründe tezahür etti. Vasco da Gama çağının başlangıcından bu yana geçen ikiyüz yıl boyunca, Batılı atalarımız bütün Batı kültür zenginliğini yaymak için cesur adımlar attılar. Bu yayılma hareketlerinde dinsel «öz»le birlikte teknolojik kabuk da yer alıyordu. Üstelik bu oldukça iyi yorumlanmış bir hareketti; çünkü her kül Dür değişik, bağımsız parçalardan meydana gelmiş bir «bütün»dür ve dışarıya «öz» olmadan kabuğu yollamak bir uyduya çekirdeksiz elektron yollamak kadar tehlikeli olabilir. Bununla birlikte onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru öyle bir olay meydana geldi ki, mahallî tarihler insanlık tarihinde bir olgu olarak görüldüğünde, bu olay, çağdaş Batı tarihinde en fazla önem kazanan olaylardan olacaktır. Cizvitlerin başarısızlığını ve Royal Society'nin başarısını içeren ikili, garip bir olay. Cizvitler Çinlileri ve Hintlileri Katolik yapmayı başaramadılar. Her ne kadar «psikolojik bilgi» yi keşfetmiş olsalar da, bir noktadan sonra ne papa, ne güneşin oğlu, ne de Brahmanlar onu ele geçirebiliyorlardı. Bu devirde, Cizvitlerin Batılı Katolik ve Protestan arkadaşları parçalanmış mezhepler yolunda yüz yıl süren bir kardeş kavgasına girme olayını zamansız bir olay olarak nitelendir-

diler. Niçin dini bir kenara bırakarak din savaşlarına son verip, tabîî bilimlerin uygulaması üzerinde ciddi bir şekilde durmayalım - hiçbir ihtilâfa yol açmayacak ve faydalı bir düşünce değil mi? Batının ilerleme yolunda onyedinci yüzyıl dönemecini aşmış olması çok önemli sonuçlar doğurdu, çünkü bütün dünyaya yayılmış olan Batı medeniyeti tam tamına «dikişsiz bir ağ» değildi, bir kenara atılmış bir «pamuk ipliği» idi: ortasındaki, dine ait olan parçanın yırtık olduğu teknolojik bir kumaş örgüsüydü. Batı medeniyetinin bu "faydacı" yolu kolayca kabul ediliyordu. Büyük Petro Batı'da sergilenen dehâyı görür görmez Batı'ya yöneldi. Yüzyıl sonra daha zeki ve derin bilgisi olan Al-Gabartî, güzel bir incelik örneği verdi. Fransız teknolojisi gözünü tırmalamıştı, fakat O' yine de belli bir işareti bekledi. Ona göre, kendi medeniyetinin olduğu gibi Batı medeniyetinin de mihenk taşı teknoloji değil adaletti. Kahire'li bu bilim adamı, Batının hâlâ anlayamadığı işin özünü kavramıştı. «Eğer peygamberliğim olursa ve bütün sırları ve her ilmi bilirsem ve eğer dağları nakledecek kadar bütün bir imanım olur da sevgim olmazsa bir hiçim.» (i0)

— «Sizden hangi adam, oğlu ondan ekmek ister de ona taş verir? Veya balık ister de ona yılan verir?» (i¹)

Bütün bunlar bizi, Al-Gabartî'nin bir cümlesinden ortaya çıkan soruyu cevaplandırmaya zorluyor Hicrî 1213 tarihinin gerçekten en önemli olayı neydi? Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi mi, yok-

(10) Korintoslulara I. Mektup, 13:2.

(11) Matta, 7.-9-10.

sa Mısır'dan Hicaz'a yapılan yıllık Hacc'm yapıl-maması mı?

İslâm'ın Hacc kurumu, farz olan bir yolculu-ğu yerine getirmenin ötesinde, bir sembol olarak bütün müslümanları birbirine bağlayan kardeşlik ruhunu simgeleyen bir yolculuk... Bu yüzden Hacc yapmadığı zaman İslâm tehlikede demektir; ha-yatımızda bunun örneklerine şahit olduk. Ata di-nini bugüne getiren ruhsal zenginliğe önem ver-diğinden, Al-Gabartî de bu tehlikeyi biliyordu. Biz-ler İslâm'ı nasıl değerlendirmeliyiz? Dünya idare-sinin denizaşırı ülkelerde yaşayan, İngilizce ko-nuşan ırkçı pigmelerin eline geçmekte olduğu bir sırada, insanlık, İslâm kardeşliğinin toplumsal da-yanışmasından yoksun yaşayabilir mi? Bu toplum-sal dayanışma her ne kadar soylu ve değerli olsa da, İslâm'ın özü sayılamaz. Al-Gabartî inancının, bu özel erdeminin canlı bir örneği olsa bile... Soy-adından da anlaşılacağı üzere El-Gabartî, El-Ez-her Üniversitesi'ni kuran «millet» lerden birisinin kalıtsal efendilerinden. Peki, Gabart ulusu kimler-di? Onlar, Habeşistan'ın ötesinde Gallas ve Soma-li'de yaşayan Ham'm gerçek - imanlı, abanoz renk-li çocuklarıydılar. Kahramanımızın soyadıyla adı-nın birbirine uyduğunu hemen anlayacaksınız: soyadı El-Gabartî «Habeşistanlı», adı Abdurrah-man «Rahmanın kulu.» Rahman olan Allah'a ina-nan bu insan, Hacc'm renk ve sınıf ayrımını kaldı-ran bir kardeşlik sembolü olduğuna şehadet eder-ken, inananlar arasındaki birlik, aynı zamanda dünyada Tanrı'nın birliği konusundaki doğru inançlarını eyleme döküyordu. İslâm'ın insanlığa verdiği yaratıcı hediye tektanrıcılıktır ve bu hedi-yeyi iyi korumak zorundayız.

Peki, Piramitlerin Mücadelesine ne dersiniz? Geçen yıl, hayatımda ikinci defa katıldığım bir barış konferansı için Paris'te bulunduğum bir Pazar sabahı kendimi tahta bir sandalyenin üstüne oturmuş, Fransız «Zafer Marşı»m dînler buldum-tören yolunun ötesindeki zafer takıyla, vakarla eğitilmiş, güzelce donatılmış koyanların eşliğinde Tunuslu hafif piyade birliğini ve danseden beyaz atlar üzerindeki sipahileri seyre dalarak. Gözlerimi gezdirirken, üzerlerinde Napolyon'un zaferlerinden birinin adı yazılı bir dizi kalkana gözüm ilişti. «Bu belki de güzel bir şeydir.» Düşünmeye başladım. Gözlerim köşeye ilişince, «bu anıt sekizgen değil, yalnızca kare, çünkü eğer daha fazla yerleri olsaydı Sedan'a ve Fransa savaşıma gelirlerdi.» Gözlerim tekrar millî zafer silsilelerinin sonuçlarına uzandı: Fransa savaşının bir Alman savaşıyla devam ettiği Alman zafer silsilesi; Hindistan'da Plassey ve Assaye ile başlayıp Anglo-Sikh savaşlarının ateşli Pencap kahramanlarıyla devam eden İngiliz zaferleri silsilesi... En sonunda bu batılı zaferler nasıl sonuçlandı? Millî zaferlerin sonu gibi hiç; ki bunlar Ts'in She Hwangti'nin M. Ö. Üçüncü yüzyılda dünya haritasından sildiği «savaşçı devletler» den daha önemsiz değillerdi. Hepsi boşu boşuna! Fakat İslâm, zor bir ruhsal görevi yerine getirmek üzere hâlâ yaşamakta.

El-Gabartî'nin bu genişlik duygusunda en son gülen kim oluyor dersiniz? El-Gabartî'nin Batılı okuyucuları mı yoksa El-Gabartî mi?

Şimdi Batılılar olarak Cleantes gibi, alçaltıcı zorlama yoluyla bizi yola getirecek dehşetli ilâhlara mecbur olmak yerine, kendi serbest irade ve aklımızı kullanarak Zeus'u ve kaderi izlemek istersek ne yapmalıyız?

İlk olarak, kendini eğiten kardeş toplumların bir kaç nesil önce tarihsel görünüşlerine yeni bir çekidüzen veriş i gibi *biz de* kendi tarihsel görünüşümüze bir çekidüzen vermeliyiz. Batılı olmayan çağdaşlarımız, dünyanın yakınlarda birleşmesi sonucu, geçmiş tarihimizin kendilerine de ait olduğu gerçeğini kavradılar. Buna karşılık uyuyan batıklar olarak biz de aynı devrim sonucunda - Bu bizim ortaya çıkardığımız bir devrim aslında - komşularımızın geçmişinin bizim geleceğimizin önemli kısmını teşkil edeceğine inanmalıyız. Bu hayali gerçekleştirmek için iş in ta başından başlamak zorunda değ iliz. İsrail, Roma ve Yunanistan'a olan borcumuzu her zaman takdir etmiş ve hatırlamış ızdır. Fakat elbette bu medeniyetler ölmüş dü-rümdalar. Onlara bağlılığımızı geleneksel ben-merkezci görüş açısından *hiç* sapmadan ifade ediyoruz, çünkü bizim soylu kişiliklerimizin bu «ölü medeniyetlerin varlık nedeni olduğuna inanıyoruz. Onları bizim yolumuzu açmak uğruna yaşayıp ölen medeniyetler olarak gördük - İsa Peygamberin rolünde Yahya Peygamber'i oynamak gibi... (Bu karşılaştırmanın taşıdığı küfür için özür dilerim. Fakat bu, görünüşümüzün ne derece rezilleştiğini göstermek açısından gerekiyor.)

Son zamanlarda geçmişimize katkıları olan, hem ölü hem de enkazını açmadan önce unutarak gömülmüş bazı medeniyetlerin de farkına vardık. Minos, Sümer, Hitit medeniyetlerini yeniden keşfettiğimizde onlara teşekkürde çok cömert davranabiliriz, çünkü bu, Batılı bilim adamının gurur duyacağı bir şey. Bu medeniyetler gün ışığına bizim sayemizde çıktılar.

Bazan şamatalı bazan da azarlayıcı olan bir

gerçek var: Çağdaşlarımızın -Çin, Japon, Hint, Müslüman, Ortodoks, Hristiyan - geçmiş tarihlerinin, ne Batılı olacak ne de olmayacak, fakat tek bir potada erimiş kültürlerinin hepsinin sahip olacağı gelecek bir dünyada, bizim geçmiş tarihimizin bir parçası haline geleceğini kabul etmek durumunda olduğumuz gerçeği. Torunlarımız sadece Batılı olmayacaklar, bizim gibi olacaklar. Onlar Konfüçyüs, Lao-Tse, Sokrates, Plato, Plotinus. Gautama Buddha, Deutero-İsaiah, Isa, Zerdüşt, Muhammed, Elijah, Elisha, Peter, Paul, Shankara, Raraanuja, Clement, Orijen, Ortodoks Kilisesinin Kapadokyalı Papazları, Afrikalı Augustine, Umbrian Benedict, İbn Haldun, Bossuet, (eğer hâlâ politika bataklığında dönüp duruyorsa) Lenin, Gandhi, Sun Yat-Sen, Cromwell, George Washington ve Mazzini'nin mirasçıları olacaklar.

Tarihsel görünüşteki bir çekidüzen, tarihsel çalışma metodlarında da bir düzenlemeyi gerektiriyor. Eski moda düşünme ve düyma tarzımıza dönerek, büyük bir tevazu ile ve Tanrının yardımıyla, Batılı insanın tarihsel başarısının yalnızca kendisi için değil, fakat bütün insanlık için bir şeyler yapmak olduğunu söyleyelim. Bu öyle büyük bir şey ki, bizim dar sınırlı tarihimiz bunun sonuçları içinde kaybolacaktır. Tarih yaparak kendi tarihimizi aştık. Ne yaptığımızı bilmeksizin, bize sunulan fırsatı kabul ettik. İnsanın kendi kendini aşarak tatmin olması, Tanrı'nın yarattıklarına verdiği büyük ayrıcalıklardan biri.

Bu görüşe göre çağdaş Batı tarihinin gelişim yolu, yarım düzine kilise devletinin siyasî zafer taklarında ve geçici «Büyük Güçler» in devlet ve

belediye arşivlerinde kayıtlı olan tarihte değil. Batının dünyaya yayılışını Batı toplumunun özel bir isi şeklinde görmeye devam ettiğimiz sürece, gelişim yolu Batının dünyaya yayılışında da aranmalıdır. Gelişim yolu, Batılı ellerin yaptığı ve bütün ayrı toplumların birleştiği bir binanın içinde. Başlangıçtan beri insanlık parçalanmış bir haldeydi; nihayet bugün birleşmiş durumda. Bu birleşmeyi sağlayan Batı işçiliği, Davud'un Süleyman uğruna sarfettiği emek gibi göğsü açık başarıldı; denizin dibinden dalganın üstüne kadar uzanan bit mercan adası yapan küçük hayvancıkların emeği gibi, amaç gözetilmeksizin yapıldı. Ne var ki, bizim Batılı yapımız o hayvancığmkinden daha zayıftır. İçinde en etkin olan teknolojidir, ancak insan yalnızca teknolojiyle yaşayamaz. Bu birçok ökümenik mâlikâneler sağlam temeller üzerine oturtulup geçici Batı yapı iskelesi yıkıldığı zaman, temellerin sağlam olduğu ortaya çıkacaktır, çünkü dinlerin seviyesine indirilmiş dürümdalar.

Cebelitarık boğazının yanındaki dağlara ulaştık ve artık «yelken» leri indirmek zorundayız, zira daha ilerisini pek açık göremiyoruz. Şu anda girdiğimiz tarih dönemindeki maddî gücün kaynağı Vasco da Gama öncesi yerinden çok daha ilerilere uzanıyor. Britanya'nın küçük adasından Asya'nın Atlantik sahiline bir taş fırlatarak. Kuzey Amerika'nın bir ok menzili uzaklıktaki büyük adasına uzanıyor. Fakat Poseidon'un zıpkınının Londra'dan New York'a transfer oluşu, Okyanus çağı ulaşımını sona erdirmiş olabilir, çünkü artık insanlığın ilişki sağlama ortamının ne step, ne okyanus, fakat hava olduğu bir çağa giriyoruz. İnsanlık, hava çağında evrenin garip suretine mahkûm olan

kanatlarının tüylenmesini beklemekten kendim kurtarabilir.

Hava çağında beşerî olayların odak noktası beşerî coğrafya ile tesbit edilebilir, fiziksel coğrafya ile değil: okyanuslar, denizler, stepler, çöller, nehirler, dağ silsileleri, geçitler ve boğazlarla değil» fakat beşerî rakamların, insan enerjisinin, hünerin, karakterin dağılımı ile. Bu faktörler içinde **rakamlar** çok daha önemli bir hale gelebilir. Gördüğümüz gibi Vasco da Gama öncesinin farklı medeniyetleri, yönetici bir azınlığın köylülerin sırtına tünemesiyle yaratılmış ve yaşatılmıştı, Sinbad'ın «Deniz'in İhtiyar Adamı»nın sırtında taşınması gibi. Batının gözlerini açtığı neolitik çağın köylüleri en sonuncu ve en derin uykucular indandı.

Bu çalışkan insan kalabalığının uyanması oldukça yavaş oldu. Atina ve Floransa parlak meşalelerini uykulu gözlerine tuttukları halde, o yatığı yerde bir dönüş yapıp tekrar uykuya dalıyordu. Köylüleri şehirlileştirerek dünyanın etrafını dolaşmak için gerekli enerjiyi sağlama görevi İngiltere'ye düştü. Köylüler bu uyanışı nazikçe kabullenmediler. Amerika'da dahi Meksika ve Ant Cümhuriyeti'nde olduğu gibi kalmayı başardılar ve Quebec Eyaletinde yeni yeni kökler buldular. Yine de uyanma hareketi hız kazanıyordu. Fransız Devrimi, uyanışı kıtaya sürükledi; Rus Devrimi onu sahilden sahile yaygınlaştırdı. Bugün Hindistan, Çin, Çin-Hindi, Endonezya, İslâm ve Doğu Avrupa'da uyanmamış 1,5 milyar köylü yaşıyorsa da, uyandırılmalan yalnızca bir an meselesi.

Bu yüzden, beşerî olayların merkezi, Deniz Adaları arasında bulunan Ultima Thule'den dünyanın Avrupa ve Kuzey Amerika'daki batı kutbu

ile Çin ve Hindistan'daki doğu kutbundan aynı uzaklıkta bulunan, Arap ve Afrika yarımada-ları arasında Babil komşuluğunda bir yere taşınabilir. Hattâ, dünyanın merkezi Kitanın daha iç kesimle-rine kayarak Çin ve Rusya arasında (Avrasyalı Göçmenlerin tarihî iki terbiyecisi) Semerkant'm meşhur buluşma yeri, Hint, Çin, İran, Suriye, Yu-nanistan dinlerinin ve felsefelerinin tartışma yeri olan Babür'ün Fergana'sının komşuluğunda bir yere taşınabilir.

Bir şeyden bütünüyle emin olabiliriz: din bu merkezci karşı-hareketin kendini anons edeceği ilk alan olacaktır; ve bu. belki de bizim tarihsel ça-lışmadaki geleneksel batılı metodlarımızın bir da-ha yenilenmesi için gereken ipucunu verecektir. Eğer bizim ilk görevimiz, Batının insanlığın bir-leşmesinde oynadığı rolü anlamak için kendi tari-himizi çalışmak ise, ikinci görevimiz, tarihi bir bü-tün olarak çalışırken, dinî tarihe ekonomik ve si-yasî tarihten daha fazla önem vermemizdir. Çün-kü din, ne de olsa insan ırkının en ciddî meselesi.

ÇİN- İNGİLİZ İLİŞKİLERİNDE AFYON'UN OYNADIĞI ROL ÜZERİNE NOTLAR

Bu makalenin içinde geçen bazı terimlerin da-yandığı gerçekler şu yazılardan aktarılmıştır: (D Williamson, J. A., Common Errors in History (Lond-ra, 1945, King and Staples); üi) Pratt, Sir J.,: War and Politics in China (Londra, 1943, Cape); (iii) Costin, W.G.. Great Britain and China, 1833-1860 (Oxford, 193:7, Clarendon Press); (iv) Morse, H. B.: The Inter-national Relations of the Chinese Empire: The Period of Conflict, 1834 -1860 (Londra, 1910, Longmans Gre-

en). Bu yazarların hepsi Batılıdır, hiçbiri Çinli değildir: (iv) üçüncü kitabın yazarı bir Amerikan vatandaşıdır,

], Esrar çekmenin en zararlı yolu olan afyon içme hastalığı Çin'e ilk defa Java'daki Almanlar tarafından sokuldu.

2. Afyon içme alışkanlığı Çin'de bütün dünyadan (örneğin, dünya afyon üretiminin ve Çin'e giren afyonun temel kaynağı olan İngiliz-Hind'inde olduğundan) daha yaygın bir hale gelmiştir.

3. Hindistan'daki İngiliz hükümeti, M. S. 1773 yılında sömürgelerdeki afyon satımının ve M. S. 1797 yılında da üretiminin tekeli eline geçirmiştir.

4. M. S. 1800 tarihinde Çin hükümeti Çin'de haşhaş ekimini veya dışarıdan ithal edilmesini yasakladı. (Afyon içmek uzun zamandır cezaî müeyyideleri olan bir suç olagelmmişti.)

5. M. S. 1830 tarihine kadar Hindistan'daki İngiliz hükümetinin politikası gerek içerde gerekse dışarda afyon tüketimini, fiyatları yüksek tutarak azaltmak olmuştur; 1830'dan itibaren tam tersi bir politikayla fiyatları azaltıp afyon tüketimini arttırarak azamî kârı elde etme yoluna gittiler. «Bu Çin'e kaçırılan afyon miktarının ve İngiliz Hükümetinin kârlarını iki katma çıkardı.» (Pratt, a.g.e., s. 44)

6. M. S. 1907 yılına kadar Hindistan'daki İngiliz Hükümeti, Hindistan'dan Çin'e yapılan afyon ihracatına bir ambargo koymak suretiyle kârını azaltmaya istekli görünmüyordu. (Hindistan'daki İngiliz Hükümetinin yıllık afyon kazancı 1820-43 yıllarında 1.000.000 pound iken, 1910-11 yıllarında 7.000.000 pound> yükseldi.)

7. Çin'e afyon ithalinin yasak olduğu M. S. 1800-

1858 yılları arasında, kaçak ticaretin aslan payı İngiliz gemileri tarafından alınmaktaydı.

8. Britanya Krallığındaki İngiliz Hükümeti bu kaçakçılığı İngiliz tebaaları için hiçbir zaman kanunsuz saymadı ve Çin Hükümetinin, yabancı tüccarın Çin'e afyon sokmayacaklarına dair bir senet imzalamaları ve afyon sokaclarının yakalanıp suçlarını itiraf ettiklerinde ölüm cezasına çarptırılmaları yolundaki isteklerini kabul etmedi,

9. Kaçak ticaret» (a) Çin halkı arasında afyona müthiş bir talep olmasa idi, bu kadar kârlı olmayacaktı, (b) ve eğer İngiliz ve diğer yabancı kaçakçılarının enerjik Çin'li suç ortakları olmasaydı bu derece mümkün olmayacaktı.

10. Çin subaylarının çoğu, afyon kaçakçılığı ve genelde Batılı tüccar ve Batı hükümetlerinin temsilcileriyle olan sorunlarda akılsız, tecrübesiz ve fırsatçı davranmaktaydılar:

(a) Batı hükümetinin temsilcilerine hükümdarın müşterileri imiş gibi davranıyorken, Batılı tüccara barbar muamelesi yapıyorlardı;

Cb) Çin'e giren kaçak afyon ticaretinin önünü alamadılar;

(c) Bazıları kaçakçılığa karışıyor ve kân bölüşüyordu.

11. Britanya Krallığındaki İngiliz Hükümetinin, Parlamento'daki Çin Ticaret Komisyonu tarafından M. S. 1834-39 yıllarının kritik anlarında Çin'deki Ticaret Ajanlarına gereken otoriteyi vermesi engellendi.

12. Batıklar haklı olarak yasal ticaret haklarının sınırlandırıldığından bu utanç verici, ahlâksız yollara başvurmak zorunda olduklarını açıkladılar.

13. Çinliler haklı olarak (a) Batılı tüccarın Çin'e girişleriyle birlikte afyon-kaçakçılığı belâsının çok

büyük oranlarda Çin'e yerleştigiinden (M. S. 1836 yılında Çin'e kaçak olarak giren afyon miktarı, yasal olarak Çin'den, ihraç edilen çay ve ipek miktarını geçmişti.) (b) **Canton** limanındaki İngiliz ve Batılı denizcilerin sarhoş, kavgacı ve **câni** olmalarından yakındılar.

14. 1839'da Çin İmparatorunun Vekili Lin Tse-sü, **Canton'da** Batılı tüccarı kuşatarak, o sırada Çin topraklarında ve sularında gizlenmiş olan 11.000.000 pound değerindeki 20.283 sandık afyonu teslim etmeleri için Batılı tüccarı zorlamaya Çin'deki İngiliz ticaret- ajanı Kaptan Charles Eliot'u razı etti. Lin Tse-sü afyonu tam zamanında kamulaştırdı fakat **afyon-kaçakçılığına** bir son veremedi.

15. Bundan hemen sonra, 4 Eylül 1839 yılında Kowloon'da, yiyecek maddeleri satımının engellenmesine bir misilleme olarak ve 3 Kasım 1839'da **Chu-en-pi'de**, 7 Haziran'da Kowloon'da sarhoş İngiliz (belki de Amerikalı) denizcilerin Çin halkı üzerine rastgele yaptığı saldırı sonucu ölen Lin Wei-hi'nin katilinin teslim edilmesi yönündeki Çin isteklerine karşı olarak çatışmalar çıktı.

Not: Kaptan Eliot bu olaydan sonra 10 Haziran'da adli bir soruşturma açtıysa da, katili bulamadı.

16. Britanya'daki İngiliz hükümeti çatışmaların çıktığı haberini duymadan önce, Lin Tse-sü'nün yaptıklarını incelemek üzere deniz ve askerî kuvvetlerini Çin'e yollama hazırlığı içindeydi.

17. İngiliz Hükümeti, Parlamento'daki ve halk arasındaki bir azınlık tarafından M. S. 1839-42 yıllarında Çin'le savaşma konusunda ihtilâfa düştü.

18. 29 Ağustos 1842'de Nanking'te yapılan antlaşmaya göre, İngiliz hükümeti Çin'i antlaşma dahi-

linde bir liman açmaya mecbur etti. Fakat Çin hükümeti afyon ticaretini yasal! aşt ırmayacaktı.

19. İngiliz Hükümetinin isteğiyle 13 Ekim 1858 tarihinde Çin hükümeti, ikinci bir Çin-İngiliz savaşından yenik çıktığından ve 58 yıldır afyon kaçakçılığını önleyemediğinden, Çin'e afyon ithalini yasal hale getirdi.

20. Çin ve İngiliz hükümetleri arasındaki ilişkide olduğu gibi afyon meselesi de (a) 1907-1919 yıllarında Çin'de afyon ekimine başlanması, Çin ve Hindistan'daki İngiliz hükümetleri arasındaki bir antlaşma ile Hindistan'dan afyon ithalinin, Çin'deki afyon ekimiyle orantılı olarak azaltılması, (b) M. S. 1926 yılında, İngiliz-Hindi'nden yapılan afyon ithalinin kaldırılması sonucu kapanmış oldu.

Not; Çin'deki Japon istilasını takip eden siyasal anarşi sonucunda, Çin'de haşhaş ekimi tekrar yaygınlaştı.

Altıncı Bölüm AVRUPA'NIN GERİLEMESİ 1

1914 -18 savaşından önce Avrupa'nın dünyada karşı konulamayacak bir gücü vardı ve 1200 yıldır Batı Avrupa'da gelişmekte olan medeniyetin bütün dünyaya yayılması bekleniyordu.

Avrupa'nın üstünlüğü, o sıralarda varolan sekiz büyük devletten beşinin - İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya - Avrupa topraklarında doğmuş olmasına dayanmaktaydı. Bir altıncısı, Rusya İmparatorluğu Avrupa yarımadasının hemen iç bölgesinde bulunuyordu ve son ikiyüz yıl içerisinde Avrupa'yla birleşmek zorunda kalmıştı - kısmen, ziraî bir ülke olan Rusya ile bir sanayi merkezi olan Avrupa arasında büyük bir ticaretin (Batı ve Orta Avrupa ülkelerinin sanayileşmesiyle doğru orantılı olarak gelişen bir ticaretin) başlaması; kısmen, Batı Medeniyeti geleneğine sahip olan Polonya, Finlandiya, Baltık eyaletlerinin Rusya ile siyasal bir yardımlaşma, içine girmeleri ve kısmen de Ba-

ti) Bu yazı 26 Ekim 1926'da Londra'da Dr. Hugh Dalton başkanlığında Fabian Society tarafından düzenlenen bir konferansta «Gerileyen Dünya: Tehlikeler ve İhtimaller» başlığıyla verilen konuşmaya dayandırılarak yazıldı. Geçen 20 yıl zarfında bu ihtimallerin çoğu gerçek olaylar haline geldi.

tılı teknik, kurum ve düşüncelerin Ruslar tarafından benimsenmesine bağlı olarak. Geriye kalan büyük devletlerden Japonya ve A.B.D., coğrafi olarak Avrupall olmadıklarından, I. Dünya savaşından önce Avrupa'da oynanmakta olan uluslararası siyasî oyunlara katılmadılar. Bununla birlikte, Rusya gibi Japonya'nın da Batı medeniyetinin bazı kısımlarını benimseyerek büyük bir devlet olduğunu belirtmekte yarar var. Amerika'ya gelince, o Batı Avrupa'nın bir çocuğuydu ve 1914 yılına kadar doğal kaynaklarını işletmek için Avrupa sermayesine - göçmenlerin sağladığı insan sermayesi ve Avrupa'nın verdiği borçlarla sağlanan eşya ve hizmet şeklinde beliren maddî sermaye - dayanmaktaydı.

Batının dünyadaki üstünlüğü, Batı medeniyetinin yayılışıyla birlikte iyice hissedilmeye başlandı. Her iki hareket de birbirine muhtaçtı; birinin diğeri yüzünden yahut etkisiyle varolduğunu söylemek imkânsız. Doğal olarak Avrupa'nın üstünlüğü Batı medeniyetinin yayılışını kolaylaştırmaktaydı, çünkü kuvvetli ve etkili olan, her zaman için zayıf ve etkisiz olan tarafından taklid edilirdi - biraz gerektiği için biraz da saygıdan (her ne kadar bu saygı açıkça itiraf edilmese de.) Öte yandan, Batı medeniyetinin yayılması dışarıdaki insanlardan çok bu medeniyetin içinde yetişen insanlara yarıyordu. 1914 yılında dünya, ekonomik açıdan yalnızca Batının yeni sanayi sistemiyle fethedilmekle kalmamış, aynı zamanda bu sistemi doğuran Batılı uluslar tarafından da fethedilmişti; savaşa yeni icad edilmiş silâhlarla girmenin, o silâhları icad edeni nasıl üstün duruma geçirdiği en çarpıcı şekliyle I. Dünya Savaşı'nda görüldü. Al-

manya, Rusya'nın yarısı kadar bir insan gücüne sahipken, 1914-18 Savaşının Batı endüstrisinin doğurduğu askerî bir teknik ile yapılması, Almanya'yı Rusya karşısında askerî açıdan üstün duruma getiriyordu. Orta Çağ'da olduğu gibi 1914-18 yıllarında da Orta-Asya savaş tekniği hakim olsaydı, Rus kazakları Prusya'lı «Uhlân»ları bozguna uğratabilirlerdi. (Bu iki süvari çeşidinin Orta-Asya kökenli Türkçe isimleri var; - «Oğlan» kelimesi «delikanlı» kelimesinin, «Kazak» kelimesi «kazıcı» kelimesinin Türkçesi oluyor.)

1914 yılında Batı medeniyetinin dünyaya üstünlüğünü kabul ettirmesi hem yeni, hem de beklenmedik bir olaydı. Beklenmedik oluşu, bugüne kadar Batı medeniyetinden önce bir çok medeniyet, doğdukları yerin dışına yayılmışsa da hiçbirinin Batı medeniyeti gibi dünyayı saramamış olmalarından ileri geliyor.

Ortaçağda Bizans'ta büyüyen Ortodox Batı medeniyeti, Ruslar tarafından Pasifik'e kadar götürülmüş, fakat onyedinci yüzyıla kadar Batı'nın etkisinden kurtulamamıştı. Islâm medeniyeti Orta Doğu'dan Orta Asya'ya, Orta Afrika'ya, Fas'ın Atlantik sahiline, Doğu Hind Adalarının Atlantik sahillerine kadar yayılmıştı, ne var ki Avrupa'da sürekli barınamamış ve Atlantığı geçip Yeni Dünya'ya ayak basma cesaretini gösterememişti. Eski Yunan ve Eski Roma medeniyeti, Roma İmparatorluğu sayesinde siyasî sömürgelerini Kuzey-Batı Avrupa'ya kadar uzatırken, sanatsal esinini Hindistan'a ve Uzak-Doğu'ya kadar uzatmıştı. Greko-Romen modelleri bu yerlerde Budist sanatının gelişmesini hızlandırmıştı. Bununla birlikte, Roma İmparatorluğu ile Çin İmparatorluğu aynı geze-

gende birbirlerine komşu olarak, siyasal ve ekonomik açıdan doğrudan ilişkilere girerek yaşadılar. Gerçekte bu iki imparatorluk arasındaki ilişki o denli azdı ki, bu iki toplum birbirlerini yarı-efsa-nevî bir periler ülkesi gibi görüyorlardı. Bir başka deyişle, Greko-Romen medeniyetiyle çağdaşı Uzak-Doğu medeniyeti, aynı çağda birbirleriyle karşılaşmaksızın güçlerinin yettiği yere kadar uzanmışlardı. Eski medeniyetler için de bu doğruduydu. Eski Hint medeniyeti dinini, sanatını, ticaretini ve kolonilerini Uzak-Doğu'ya, Doğu. Hint Adalarına kadar yaymış, fakat Batının içine hiç nüfuz edememişti. Sümer medeniyeti etkisini ta îndüs Vadisi'ne, Hazar Denizi'nin güney doğusuna ve Güney-Doğu Avrupa'ya kadar yaydı, fakat onun bir yanda Çin medeniyetinin, öte yanda da Mısır medeniyetinin atası olduğunu ispatlama girişimleri boşa çıktı. İngiliz antropologlarının parlak ve militan bir kolu, Orta-Amerika ve Peru'dakiler dahil bütün medeniyetlerin Mısır kökenli olduklarını iddia ediyor ve bu antropologlar bizim Batı medeniyetinin bütün dünyaya yayılışını, tezlerini desteklemek için kullanıyorlar. Eğer bugün bizim medeniyetimiz bütün dünyaya yayılmışsa «neden bir kaç bin yıl önce Mısır medeniyeti de aynı şekilde bütün dünyaya yayılmış olmasın,» diyorlar. Bu tez ilgi çekici, fakat bu derin bir tartışmanın konusu olmalı ve ispatlanmamış olarak kabul edilmelidir. Bildiğimiz kadarıyla bütün dünyaya yayılan tek medeniyet bizim medeniyetimizdir.

Üstelik bu daha yakınlarda ortaya çıkan bir olay. Şunu da unutmamalıyız ki. başarıya ulaşmadan önce Batı Avrupa iki başarısız denemeye girişti.

Bu denemelerden birincisi, Ortaçağ'da Akdeniz'e doğra yapılan ve adına Haçlı seferleri denilen harekettir. Haçlı seferlerinin diğer insanlar üzerinde ekonomik ve siyasal baskı kurma amacı tam bir başarısızlıkla sonuçlanırken, kültür değişiminde Batı Avrupalılar Müslümanlardan ve Bizanslılardan oldukça etkilendiler. İkinci deneme, **onaltıncı** yüzyılda İspanyolların ve Portekizlilerin giriştiği hareketti. Bu, Yeni Dünya'da genellikle başarıya ulaştı - Çağdaş Latin Amerika toplumları varlıklarım bu harekete borçludurlar- fakat diğer bölgelerde İspanyol ve Portekizlilerin Batı medeniyetini yerleştirme çabaları yüz yıllık uğraşlar sonunda reddedildi. Onyedinci yüzyılın ilk yarısında İspanyol ve Portekizlilerin Habeşistan'dan kovulmaları ikinci denemenin başarısızlığını gösteren delillerden biri.

Üçüncü deneme, Onyedinci yüzyılda Almanlar, Fransızlar ve İngilizler tarafından yapıldı. Bu üç Batı Avrupa ülkesi, Batı medeniyetinin 1914 yılında ulaştığı dünyaya yaygın üstünlüğünün yaratıcılarından sayılırlar. İngilizler, Fransızlar ve Almanlar, Kuzey Amerika, Güney Afrika ve Avustralya'yı, Avrupa'nın toplumsal zenginliğini buralara götürüp, Batı merkezli bir hayatı başlatan insanlarla doldurdular. 1914 yılında Avrupa ticareti ve ulaşım yolları bütün dünyaya yayılmıştı. Hemen hemen bütün dünya Uluslararası Posta ve Telgraf Birliği'ne üye olmuş ve buharlı gemi, demiryolu, motorlu taşıtlar gibi mekanik Batı ulaşım araçları her yerde görülmeye başlamıştı. Siyasal alanda Avrupalılar yalnızca Yeni Dünya'yı sömürgelerine katmakla yetinmemişler, Hindistan ve tropik Afrika'yı da ellerine geçirmişlerdi.

Avrupa'nın siyasal üstünlüğü» görünüşte ekonomik üstünlüğünden daha etkin gözüküyorsa da, ekonomik üstünlüğüne kıyasla daha istikrarsızdı. Denizaşırı «yavru ülkeler» bağımsızlık yoluna giden adımlarını atmışlardı bile, A.B.D. ve Latin Amerika Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını çok önceleri devrimci savaşlarla kazanmış, İngiliz sömürgeleri ise barışçıl yollarla kendi bağımsızlıklarını kazanma yolundaydılar.

Hindistan ve tropik Afrika'da sömürgeleri ayakta tutan bir avuç Avrupallydı. Bunlar buralarda sanki bir hacı ya da bir misafir gibi yaşamaktaydılar. Tropik iklime çocuk yetiştirecek kadar alışamadıklarını anladılar ki bu da Avrupa'ya ait koşullar buralarda sağlanmadan devam etmeyeceğini gösterdi. Nihayet, Batı Avrupa medeniyetinin Ruslar, Müslümanlar, Hintliler, Çinliler, Japonlar. tropik Afrika'da yaşayan insanlar üzerindeki kültürel etkisi o kadar yeniydi ki, bu etkinin kalıcı olup olmayacağını, acı bir tecrübe yahut büyük bir başarı olup olmayacağını önceden tahmin etmek zordu.

1914 -1918 Savaşı öncesi, Avrupa'nın dünyadaki durumu kabaca böyleydi. Avrupa, karşı konulamayan bir üstünlüğe sahipti ve kendisi için yarattığı acaip medeniyet bütün dünyaya yayılmaktaydı. Bu her ne kadar parlak, önceden tahmin edilemeyen bir durum olsa da, aynı zamanda tehlikeli bir durumdu. Tehlikeli olmasının en büyük sebebi, Avrupa o sıralarda zirvesine doğru tırmanırken, medeniyetinin temellerinin çatırdaması ve toplumsal hayatına yeni eklenen iki gücün derinlerde kopmalara yol açmasıydı. Milliyetçilik formülü sayesinde geçici olarak dengelenen bu iki

güç, sanayileşme ve demokrasi idi. Şurası açıktı; **hem bir dönüşüm, hem de bir dışa yayılma politikası** izleyen Avrupa, cezasını **çekmeksizin**, kaynaklarını delice israf edemeyecek, maddî zenginliğini, insan emeğini boşuboşuna **sarfedemeyecek**, enerji depolarını amaçsızca tüketemeyecekti. Eğer kaynaklarını diğer medeniyetlerden daha fazla kullanıyorsa, bu, kaynaklara duyulan gereksinim yüzündendi; 1914 yılında Avrupa'nın borçları, elinde bulunan nakit para miktarına eşitti. Avrupa tek bir dünya savaşının masraflarını bile karşılayamamıştı. 1914'den önceki durumuyla II. Dünya Savaşından sonraki durumunu karşılaştırdığımızda, insanı hayrete düşüren bir *çelişkiyle karşı karşıya* kalıyoruz.

Bir anlamda, Avrupa hâlâ dünyanın merkezi ve dünya hâlâ Batı medeniyetiyle soluklanmakta; fakat bu iki cümlelerin taşıdığı anlam o kadar değişti ki, bu cümleleri yeniden açıklamak gerekiyor. Kuvvet ve inisiyatifin bir merkez olmak yerine, Avrupa artık dışarıdan gelen kuvvet ve enerjinin odaklaştığı bir merkez durumunda. Dünya, Avrupa'nın eylem ve rekabetini paylaştığı bir «tiyatro» durumundayken, iki dünya savaşı sırasında mücadele alanı haline dönüşen Avrupa, bir üçüncü defa Avrupa dışındaki güçlerin mücadeleye alanı haline geldi. Mücadele alanı hâlâ merkezî bir alan olarak tanımlanabilir, fakat artık emin ve saygın bir yer sayılamaz.

Batı medeniyetinin dünya üzerindeki etkisinin hâlâ canlı olduğu bir gerçek. Eğer nicel terimlerle ölçersek, eylemi daha da yoğunlaştırmıştır, örneğin iki dünya savaşından önce, ulaşım kolaylıkları yalnızca zengin bir Avrupalı ve Amerikalı azınlığa na-

sip oluyordu. Savaşlar sırasında bu kolaylıklar, **bütün** dünyadaki savaş alanlarında, hem **çarpışma** hem de cephe gerisi yardımları **için** gereken Asyalı ve Afrikalıları taşımak için de kullanılırdı. Son **yirmi-otuz** yıl içerisinde, mekanik ulaşım araçları yalnızca bir azınlığa değil, fakat kitlelere mal edildi. Motorlu taşıt çölü fethederken, uçak onu geride bırakıyordu; radyo, uzak mesafe araçları olan telefon ve telgrafı takviye ediyordu. Demiryolu ve telgrafın aksine, motorlu taşıt ve radyo, özel olarak sahip olunabilen araçlardandı - ulaşım aracı **olarak** faydalarım arttıran bir özellik. İki savaş sırasında insanların birbirine karışması ve bundan sonra ulaşım alanındaki bu mekanik araçlar sayesinde, **Batı medeniyetinin bütün dünyaya daha hızlı, derinden ve geniş olarak yayıldığını görmek pek şaşırtıcı olmasa gerek.**

Bu arada aklımızda baştan sona Konfüçyüs'ün ve İslâm'ın yarattığı toplumsal mirasa bağlı olarak yer etmiş olan Çinli ve Türklerin, yalnızca Batının tekniğini (sanayi sistemi ve kuruluşlarını) ve kültürümüzün yüzeysel görünüşlerini (fötr şapkalar ve sinemalar gibi önemsiz şeyleri) değil, fakat bizim toplumsal ve siyasal kuramlarımızı: Batılı kadınların statüsünü, batılı eğitim metotlarını, parlamentoya dayalı Batılı hükümet sistemini benimsediklerini görüyoruz. Bu konuda Türkler ve Çinliler, bütün İslâm dünyasına, Hint dünyasına, Uzak - Doğu'ya, Tropik Afrika'ya yayılan bir hareketin temsilcilerinden sayılmalı. Öyle gözüküyor ki, bütün dünyanın Batılaşması artık kaçınılmaz bir olay. Neden bilinmez, bizim bu olağanüstü olaya karış tavrımız değişti. Önceleri Rusya ve Japonya'daki örnekleri ilgimizi

çekmişti ve biz bu iki durumu bir «spor» olarak görüyorduk. Kim bilir belki de iki ülkenin toplumsal zenginliklerindeki farklı bir unsura bağlı olarak» bu ülkenin insanları Batılılaşmaya kuşkuyla baktılar; bu kuşku, belki de 1860'lardan itibaren ülkelerinde Batılı usulleri benimseyen Büyük Petro ve Katherina, Alexander ve yaşlı Japon devlet adamlarının kişisel deha ve etkinliklerine bağlıydı. Şimdi görüyoruz ki Japonya ve Rusya, evrensel bir hareketin sadece öncüleriydiler. Avrupalılar dünyanın Batılılaştırılmasını ve gözleriyle bu hareketin gittikçe hız kazandığını gördükçe heyecanla: «Eğer bütün dünya Avrupalılaşıyorsa, Avrupa dünyadaki üstünlüğünü kaybetse ne farfeder?» diye bağırabilirler.

Eğer bu heyecan bir süre Avrupalıların aklını meşgul ederse, görülecektir ki yerini şüphelere bırakacaktır. Batı kültürünün Avrupa'dan dünyaya yayılışı nicel olarak büyük olabilir, fakat nitel olarak nasıldır acaba? Eğer şu anda Batı medeniyeti hayattan, silinirse, Batı medeniyetinin götürüldüğü yerlerde Avrupalı öz yaşamaya devam edebilecek mi? Eğer Avrupa bütünüyle yok edilirse. Batı medeniyeti hayatiyetini sürdürebilecek mi? Eğer Avrupa bugün üzerinde bulunduğu üstünlük tahtından indirilirse - ki bu onun kaderi gibi gözüküyor - ölmemesine rağmen Batı medeniyeti, yozlaşmadan kurtulabilecek mi?

Çağdaş Rusya tarihi üzerinde düşündüğümüzde; aklımıza daha dehşetli şüpheler geliyor. Rusya, üzerinde düşünülmesi gereken en öğretici örnek. Çünkü Rusya'da Batılılaşma işlemi diğer yerlerden çok daha uzun sürdü. Rusya'da Batı Avrupa etkisi Japonya ve Çin'den ikiyüz yıl, Müslümanlar

ve *Hintlilerden* de yüz yıl fazla sürdü. Bunun İçin, Batılılaşma akımının Rusya'yı sürüklediği bugünkü nokta, gelecek birkaç nesil içinde Uzak Doğu, İslâm, Hindistan ve Afrika önünde yatan ihtimal-leri görmemizi kolaylaştırıyor. Rusya'nın durumundan çıkarılan birçok seçenektan birisi olan bu ihtimal, Batılı kafaları üzerinde düşündükleri takdirde şaşırtacak bir ihtimal.

Avrupalılar kendilerini «Seçilmiş İnsanlar» olarak görüyorlardı. Bunu itiraf etmekten utanmamahılar, çünkü geçmişte her medeniyet bunu kendisine mal etmişti. Gentiles'leri (*) seyrettiklerinde, Avrupa'nın kültür mirasını alabilmek için kendilerinininkim bir kenara bıraktıklarını görüyorlardı, hem kendilerini hem de kültürel olarak kendilerine benzeme gayreti gösterenleri tebrik ediyorlardı. Avrupalı'lar kendi kendilerine şevkle, «Bir günahkâr daha dinsizlerin kirli oyunlarından pişman oldu ve Gerçek tman'a sarıldı,» diyorlardı.

Batı medeniyetini benimseyen insanlar arasında bu dönüşümün ilk etkisi, bu dindar ve iyimser görüşü desteklemeleri yönünde görüldü. 1868 Devrimi'nden elli yıl sonra, Japonlar bu dönüşümden kazasız belâsız kurtulmuşa benziyorlardı; 1815 hatta 1914 yılında Rusya'yı inceleyen tarafsız bir araştırmacı, Rusya'nın Büyük Petro sayesinde ilerleme yoluna adımını attığını görecekti - her ne kadar Rusya'nın yolu Japonya'nmkinden daha uzun, daha yorucu olsa da. Bu iki tarih içinde Rusya'yı inceleyen tarafsız bir araştırmacı, yeni Batı-

(*) Yahudilerin kendilerinden başka herkes®, özellikle putperestlere verdikleri isim. (Çev.)

Ulaşan Rusya'da Batı medeniyetinin Avrupa'ya oranla daha geride olduğunu görecekti; fakat bütün bu gericiliklere, aksiliklere rağmen Rusya'nın, Batı medeniyetine öncülük eden Avrupa'yı yakalamak üzere olduğunu iddia edecekti. Size «Dikkat ederseniz Avrupa'nın bu işte tam yüz yıllık tecrübesi var, üstelik Rusya'nın hızı ise takdire değer bir hız,» diyeceklerdir.

Fakat aynı tarafsız araştırmacı **bugünkü** Rusya hakkında ne diyecektir? Benim konumla ilgili olmadığından vereceği ahlâkî yargının üzerinde durmayacağım, fakat değer yargıları ne olursa olsun bunlar, aşağıdaki şu iki gerçeği dile getirmesine engel olamayacaktır. Birincisi Petro'nun, Alexander'in Incil'i yorumlayışlarını Lenin'in de, Stalin'in de aynı şekilde benimsemiş olmaları; İkincisi ise Batı'nın Rusya üzerindeki etkisinin olumsuz bir hal alması. İlk neslin Rus düşünürleri, kendilerini Batı medeniyetinin toplumsal mirasına yönlendiren Batılı fikirleri benimserken, ikinci neslin Rus düşünürleri yine Batı kaynaklı fikirleri benimsemişler, fakat bu fikirler Batı'yı vahye ait bir Babil gibi görmelerine neden olmuştur, Bugüne kadar süren Batılılaşmanın Rusya üzerindeki toplam etkisini görmek istiyorsak, Onyedinci Yüzyıl'daki Büyük Petro'nun tepkisini, Yirminci Yüzyıl'daki Bolşevik tepkisini iki değişik medeniyet arasında etkileşimin olduğu sürekli, birbirinden ayrılmaz evreler olarak görmemiz gerekiyor. Bu perspektifte Batılılaşma hareketini daha ciddî ele almış oluruz ve şu meseleyi anlatmaya başlarız:

Murdar ruh insandan çıktığı zaman, kurak yerlerden rahat arayarak geçer, bulamayınca: çık-

miş olduğum evime döneyim der- ve gelince onu sü-
pürülmüş, süslenmiş olarak bulur. O zaman gider
kendisinden daha kötü **başka** yedi **ruhu** yanına
alır ve oraya girip otururlar ve o adamın son ha-
li, ilkinden daha kötü olur. (3)

Batılı bir görüş açısından, Rusya'nın sahip ol-
duğu «günahkâr ruh» Bizans'tan devralman top-
lumsal miras **idi**. **Büyük** Petro Avrupa'ya hacca
gitiğinde **Süleyman** Peygamberin bütün **ihtişamı-**
nı orada gördü, artık içinde hiç can kalmamıştı.
Bizans geleneği, aslında Rusya'yı **terketmemiş**,
toprağın altında gömülü kalmıştı. **Ruslar** on nesil
boyunca sürekli kurak yerleri dolaşmış, başkaları-
nı aramış, **ne var M** bulamamıştı. Temiz ve **süslü**
bir evde yaşamaya tahammül edemeyen Ruslar,
kapılarını **sonuna kadar açmışlar** ve **Batılı** ruhları
içeri girip çağırmışlardı; bu ruhlar eşikten, geçer-
lerken yedi şeytan haline girmişlerdi.

Gerçek şu ki, toplumsal miras nakledilemez
gibi gözüküyor. Yerleşik bir düzeni olan bir evin ve
içindeki insanların **himaye mabutları** olan Lares
ve Penates (*) yabancıların oturduğu bir eve gir-
dikleri zaman yıkıcı ve kötü niyetli birer şeytan
halini alıyorlar, çünkü bu yabancıların yeni tanrı-
larının **zevk** aldığı güzel ayinlerden haberleri yok.
Yehova'nın kutusu İsrail'de «seçilmiş insanlar»
arasında kaldıkça, bu onlar için bir tılsım olmuş-
tu, fakat kutu Filistinlilerin eline geçince, **Genti-**
les'lerin kutsal olana hürmetsizlik ettiklerinde ce-
zalarını çektikleri gibi Seçilmiş İnsanlar da veba
belâsıyla helak oldular.

(3) Luka, 11:24.

(*) Romalıların ev ve aile himaye tanrıları fÇevJ

Eğer bu analiz doğruysa, Avrupalılar «Avrupa dünyadaki üstünlüğünü kaybetse bile, Batı medeniyeti dünyadaki en etkin güç olmaya devam eder,» yönündeki düşüncelerinde, kendilerini pek rahat hissetmemeleri gerekir. Bu gücün Avrupa'dan yayılması, onları gelecek bir tarihte yıkıcı bir darbe ile karşıdaşmalarından daha çok ilgilendiriyor. Gerçekte, savaşıardan sonra Avrupa'nın içinde bulunduğu durumu en çok ilgilendiren konu Avrupa'nın karşılaşılabileceğı yıkıcı tepkiler konusu. Avrupa'nın şu anda karşı karşıya olduğu ikinci bir tehlikeyi tahmin edebilmek için, Avrupa ile A.B.D. arasındaki ilişkileri incelememiz gerekiyor.

1914'ten sonra tersine dönen Avrupa ve A.B.D. ilişkileri, merkezi Avrupa olan dünya-hareketinin merkezilleşme örüntüsünü açığa çıkarıyor. 1914 yılında olduğu gibi A.B.D. üçyüz yıldır dışarıya yayılan Avrupa enerjisinin aktığı bir yer olma durumunda, Yüz milyonun üzerindeki nüfusu Avrupalı insan gücüyle sağlanırken, Atlantik üzerinden yapılan göç I. Dünya Savaşının kopuşuna kadar gittikçe artmaktaydı. Rusya hariç Avrupa'nın bütün topraklarıyla boy ölçüşebilecek derecede büyük olan A.B.D.'nin topraklarındaki maddî kaynakların işletilmesi, yalnızca Avrupalı insan gücünün Amerika'ya aktarılmasıyla bağıntılı bir iş değildi. Bu, aynı zamanda Avrupa kaynaklı eşyaların ve hizmetlerin ithalini de içermekteydi. Ekonomik dolaşımın olumlu yönü olan göçmenler, eşya ve hizmetler, 1914'den önce Avrupa'dan Amerika'ya akmaktayken olumsuz yönü olan borç olarak alınan eşya ve hizmetlerin faizlerinin ödenen havaleleri, Amerika'dan Avrupa'ya akmaktaydı. Savaşlar yüzünden bu dolaşım tam tersine döndü.

Gerçekler o kadar acı ve zihinlerimizde öyle yer ediyor ki, onları hatırlattığım için bazen okuyucularımdan özür dilemek istiyorum. **I. Dünya Savaşı** çıktıktan sonra, Avrupa'dan Amerika'ya insan göçü durdu. Eskiden Avrupalı göçmenleri kabul etmekle kalmayıp, işverenleri Avrupa yollarını aşındırıp işçileri Amerika'ya gelmeye zorlarken, I. Dünya Savaşı sona erdiğinde A.B.D., Avrupalı göçmenlerin ulusal bir tehlike olduğunu sezinledi: bu öyle bir alışverişti ki kârlı çıkan, Amerika yerine göçmenler oluyordu. Avrupa'dan yapılan göçe karşı Amerika'nın tavrı ciddî olarak değişti ve bunun ilk uygulaması 1921 ve 1924 sınırlamalarında görüldü. Bu sınırlamaların işçilerin transfer edildiği Avrupa ülkelerindeki hayata etkileri çok büyük oldu.

İtalya'yı ele alın. 1914 yılında İtalya'dan Amerika'ya göç edenlerin sayısı 283.739 iken, 1924 yılında yapılan sınırlamadan sonra 30 Haziran 1924 tarihinde Cumhurbaşkanı Coolidge'in açıklamasına göre bu sayı 3.845'e düşmüştü. Bunun sonucu, İtalyan göçmenleri kısmen engellendiler, kısmen de Amerika'daki boşluktan - Çünkü Amerika gelişmekte olan yeni bir dünyaydı - Fransa'daki boşluğa - çünkü Avrupa ökümenik savaşların harap ettiği eski bir dünyaydı - yöneltildi. Onsekizinci yüzyılda, Fransız, İngiliz orduları Atlantik'i geçerek Ohio ve St. Lawrence kıyılarında, Kuzey Amerika kıtasını ele geçirmek için çarpıştılar. Yirminci Yüzyıl'da, Amerika orduları Atlantik'i geçerek Avrupa cephelerinde savaşan dünyanın kaderini çizmesine yardımcı oldular. 1914 yılına kadar Avrupa'dan Amerika'ya olan göç sayıca artmaktaydı. 1921 yılından sonra bu akış kontrol altına alındı,

İM savaş arasında ise Amerika'dan Avrupa'ya yavaş yavaş bir turist akını başlamıştı.

Doğal olarak iki savaş arasında Amerikalı turistlerin Avrupa'ya yaptıkları geziler, Avrupa'dan Amerika'ya yapılan göçlerin yanında hem küçük, hem de verimsiz kalırken, bu ana kadar amaçlı gezilerin dışında kalan gezilere oranla oldukça büyüktü ve bu turist akımının ekonomik olarak karşılanabilmesi, beni Avrupa ve Amerika arasındaki ilişkilerin değiştiği ikinci noktaya getiriyor -bu noktayı belirtmekle yetineceğim. A.B.D. çok kısa bir zamanda dünyadaki en borçlu ülke durumundan, dünyada en çok borç veren ülke durumuna geçti ve Avrupa'dan duyduğu geleneksel tiksintiye rağmen, yeni ekonomik durumun yarattığı zorunluluklar yüzünden Amerika, eşya ve hizmet için Avrupa'da pazar aramağa başladı. Fakat Amerika'daki savaş öncesi Avrupa yatırımıyla, Avrupa'daki savaş esnası Amerika yatırımı arasında fark vardı. 1914'den önce Avrupa, Amerika'ya yaratıcı harcamalar için borç veriyordu. İki dünya savaşı sırasında Avrupa, Amerika'dan kendini mahvetmek için araçlar satın alıyordu; bugün ise Avrupa yine Amerika'dan borç alıyor ama yeni kaynaklar yaratmak için değil, iki dünya savaşının yarattığı enkazı bir parça onarabilmek için.

A.B.D. ile ilişkilerindeki acı değişikliği hissedenden Avrupalılar doğal olarak kendilerine: «Bu ender, arızî, geçici ve düzeltilebilir olan bir felâketin sonucu mu?» diye soruyorlar. «Yoksa etkisi zor önlenebilecek derin ve uzun sonuçları mı var?» Bence bu ikinci ihtimalin gerçek olması daha uygun. Çünkü iki savaş, ilişkilerin değişmesini hızlandırıp buna daha ilerlemeci ve dramatik bir çe-

kil verse bile, bu değişik ilişki örüntüsü zaten önceki durumda da mevcuttu ve eğer savaş çıkmasaydı, hiç şüphesiz yok, bu değişiklik yine gerçekleşecekti.

Bu görüşü desteklemek için iki noktayı göz önünde bulundurmamız gerekiyor: birincisi Avrupa'nın yüzelli yıl önce icât ettiği ve şimdi bütün dünyaya yayılmış olan sanayi sisteminin tabiatı ve ikincisi her ne kadar Avrupa'nmki kadar uzak yerlere yayılmasalar bile Avrupa'dan önce kendi sınırları dışına medeniyetlerini yayan merkezler. (Ortaçağ İtalyası ile eski Yunan, örneğin.)

İlk önce sanayi sistemini ele alalım. Ulusal devlet çerçevesi içinde temsilî parlamenter sistemin İngiliz parlamenter hayatına yerleştiği bir sırada, İngiltere'de icat edilmiştir. Hemen anlaşıldı ki, Büyük Britanya'nın coğrafi şartlarında inşa edilen ve Onsekizinci Yüzyıl'm bitiminden önce temsilî hükümetin ulus planında sağladığı birlik ve dayanışmaya sahip olan bir topluluk, sanayi sisteminin kâr ederek çalışmasını sağlayacak asgarî toprak ve nüfusa sahipti. Sanayileşme hareketinin Büyük Britanya'dan Avrupa kıtasına sıçraması, Almanya ve İtalya'nın birleşmelerini sağlayan etkenlerden en önemlisiydi - İngiltere'deki Sanayi Devrimi esnasında birleşen bu iki ülke, yer ve nüfus açısından Avrupa'nın belirgin ülkelerindendi. 1875 yılında öyle gözüküyordu ki, Avrupa birkaç tane sanayileşmiş, demokratik, ulusal devlete ayrılacaktı. 1871'den 1914 yılına kadar bu kapasitede olanlar İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya idi. Şimdi görüyoruz ki gruplaşmaların özellikleri arasında «ulusal devlet» özelliği doğru değilmiş. Sanayileşme ve demokrasi iki temel noktaydı. 1870'ler-

de hâlâ «çocukluk» larını yaşıyorlardı, ulaşacakları son noktayı ya da alacakları farklı görüntüleri şimdi bile tahmin edemiyoruz. Bugün kesinlikle söyleyebileceğimiz şey Avrupa ulusal devletinin

- **Onsekizinci Yüzyıl'da Fransa ve İngiltere'nin, Ondokuzuncu Yüzyıl'da Almanya ve Fransa'nın eklediği boyutlarla - bahsettiğimiz güçleri taşıyamayacak kadar zayıf bir olgu olduğuydu. Sanayileşme ve demokrasi, eski geleneksel sistemde uygulanmış ve o sistemi bir daha düzelmeyecek şekilde bozmuştu.**

Sanayi sisteminin asgarî etkin olabüceği alanın, bütün insanlık ve gezegenin yararlanabileceği yüzeyine yakın bir alanı kaplaması inanılmaz bir şey. Siyasal alanda asgarî etkin olduğu alan, gittikçe genişleme eğilimi göstererek bütün dünyayı kaplıyor. Ekonomik alandaki eğilimler, siyasal alanda bütün dünyayı kaplayan siyasal kuramların ortaya çıkışıyla dengeleniyor: **Birleşmiş Milletler ve onun müjdecisi olan Milletler Cemiyeti** (bu bağlamda Birleşmiş Milletlerin ekonomik ve teknik çalışmalarının oldukça önemli olduğunu belirtmeliyim). Fakat **Birleşmiş Milletler'den başka, bugünkü siyasal haritamızda belli ülkelerin tekelinde olan İngiliz Milletler Topluluğu ve Pan Amerika Birliği gibi bir grup ulusal devletin üye olduğu elâstikî cemiyetlere de rastlıyoruz. Bu iki grup arasından, birbirlerine, üye oldukları topluluktan daha fazla bağlı olan ve Fransa, İtalya gibi Avrupa'lı ulusal devletlerden daha küçük olmayan siyasal varlıkları da ayırabiliriz.**

Uluslarüstü çapta olan bu Avrupa-dışı topluluklar kendilerine uyan yeni bir siyasal yapı keşfettiler: **Fransız tipi merkezî organizasyonlarını**

terkederek, bütün topluluğun yararına olan birlik içinde yapılan hareketleri bir araya getiren federal bir sistemi benimsediler. Şu ana kadar bu yeni çap ve yapıdaki bir topluluğu yaşatan tek ülke Amerika Birleşik Devletleri oldu ve bu yeni siyasal yapının mümkün küdüğü enerji ve ekonomik gücün şaşırtıcı örneklerini vermekte. Öte yandan A.B.D.'nin, kendilerini aynı federal yapı içinde organize eden bir sürü genç ülkeden olgunluğa ilk ulaşan ülke olduğunu söyleyebiliriz. A.B.D.'nin dışındaki bu şekilde örgütlenen Avrupa-dışı ülkeler, hâlâ bütün güçlerini çalıştıracak çok önemli öğelerden yoksunlar. Avustralya ve Arjantin Federal Cumhuriyeti nüfus azlığı, Güney Afrika Birliği nüfus azlığı ve Amerika'dan daha korkunç biçimde ırk sorunuyla karşı karşıya. Geri kalanlar ya nüfus, ya eğitim, ya siyasal tecrübe ve denge azlığından veya bunların birleşiminden şikâyetçi ve bazıları o derece engellenmiş ki, bu durumlardan hiç kurtulamayacaklar gibi. Şu anda Brezilya Birleşik Devletleri'nin, Meksika Cumhuriyetinin, Hint ve Pakistan topluluklarının, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin geleceğini tahmin etmek imkânsız. Yine de bu genç federal devletlerden bir kısmı başarılı olamasa bile, Avrupa'da İngiltere, Fransa, İtalya'nın çapında ve yapısındaki devletler kadar, gelecek nesilde Avrupa dışında A.B.D.'nin çapında ve federal devlet yapısında devletlerin olacağını tahmin edebiliriz. Avrupa dışındaki bu devletlerden bir çoğu bütün Avrupa'yla büyüklük açısından yarışacaktır.

Avrupa bir bütün olarak kendisinin yarattığı denizaşırı ülkeler tarafından geriletilirken, Avrupa'nın ulusal devletleri, bu yeni denizaşırı federal

devletler tarafından geride bırakılıyorlar. Bu durumla karşı karşıya olan Avrupa'nın geleceği ne olabilir?

Geçmişteki bazı karşılaştırmalar Avrupa'nın geleceğine ışık tutabilir. Avrupa'nın ulaştığı nokta belki büyüklük olarak tahmin edilemeyebüirdi. Ama özellikleri açısından tahmin edilebilirdi. Eski Yunan ve Ortaçağ İtalya'sı ondan önce davranmışlardı. Bu toplulukların herbiri birçok şehir devletinin birleşmesinden meydana gelmişti. Bu şehir devletleri o zamanın dünyasında, bugün Avrupa ulusal devletlerinin dünya karşısındaki küçüklüğünden daha küçük değillerdi. Bu topluluklar iç ihtilaflarına - şehir devletlerinin dar bölgeciliği ve sürekli kavgalarına - rağmen, yoğun ve etkin enerjilerini kullanarak soylu bir medeniyet yarattılar. Eski Yunan ve Ortaçağ İtalya'sı kendi çağlarında etraflarındaki Gentiles'i aşan siyasal, ekonomik ve kültürel bir üstünlük sağladılar. Her iki topluluk da, kendi içinden parçalanan bir evin yıkılmaya mahkûm olduğunu anlatan atasözüne karşı koydular. Ne var ki sonları atasözünün doğruluğunu kanıtladı.

Her iki ülkenin Seçilmiş İnsanları, Gentiles'lere kendi hayat düzenlerini öğretmişler ve Gentiles'ler bu iki düzeni daha büyük ölçeklerde uygulamışlardı. Yunan şehir-devletleri, İskender zamanında Yunan medeniyetinin uzandığı Akdenizin çevresinde doğan, Makedonya, Suriye ve Mısır monarşileri, Kartaca İmparatorluğu, Roma Konfederasyonu tarafından geri bırakılmışlardı.' Bundan sonra Yunanistan, yeni «Helen» leştirilen güçlerin üniversite, hac ve savaş bölgesi haline gelmişti. Ortaçağ İtalya'sı için de durum aynıydı, üstelik

tarih bu ülke için özel bir uygunluk taşıyordu, çünkü İtalyan Rönesansı'nın Alplerin ötesine yayılmasıyla ortaya çıkan ve Milan, Floransa ve Venedik şehir-devletlerine hakim olan bu yeni güçler, şimdi gözlerimizin önünde Amerika tarafından geride bırakılan İspanya, Fransa gibi Avrupa ulusal devletleriydi.

Bu noktada ortaya iki soru çıkıyor: birincisi, Yunan ve İtalyan efendilerinin sürekli deneyip başaramadığı, büyük ölçeklerde siyasal örgütlenme sorununu bu taklitçi ve tembel Gentiles'ler nasıl başarabilmişlerdi? İkinci olarak, sürekli başarısızlığın cezasının siyasal ve ekonomik gerileme olduğunu anlayan Yunanlılar ve İtalyanlar siyasal birleşme sorununu nasıl çözdüler? M. Ö. Dördüncü - Üçüncü - İkinci Yüzyıl'm Yunanistan'ında ve milâdî tarihin Onbeşinci - Onaltıncı - Onyedinci Yüzyıl İtalya'sında herkes eski dar bölgeciliklerinden yakkıyor ve bunu yenmeye çalışıyordu, bu hareketler, Yunanlılar ve İtalyanlar çabalarından usanıp kaderlerine razı oluncaya kadar sürdü. Diğer alanlarda yaratıcı ve becerikli olan insanlar, neden kişiliklerini korumalarına rağmen bu alanda başarısız oluyorlar?

Birinci soruya cevap vermek kolay Tapmağın dış sahalarında Gentiles'ler Yunan ve İtalyan şehir-devletlerinininkinden çapça daha büyük olan siyasal kurumlar kurmuşlardı. Bu, Yunanlılar ve İtalyanlardan daha çok siyasal tecrübe ve siyasal yetenekleri olduklarından değildi - çünkü daha azma sahiptiler- fakat siyasal kuramların, yeni bir ülkede, medeniyetin kenarında, eski bir ülkenin merkezinden daha kolay kurulmasmdandı. Daha kolaydı, çünkü daha az baskı, daha çok yer

vardı ve mimarın yeni planlarını uygulamak zorunda, olduğu eski yapılar yoktu. Bu yeni dünyanın siyasî mimarları özgürdü, hiçbir yere bağımlı değildi. Başarısız bir mimar olsa bile, kendisinden daha usta ve yetenekli olan arkadaşının eski anıtların gölgelediği bir şehrin kalabalık merkezinde yapacağı eserlerden daha ferah ve daha uygun eserler, yapacaktı. Yeni büyük ölçekli mimarînin, merkezde değil de şehrin varoşlarında kurulması mimarînin yararına olduğu için değildi, coğrafi şartların sağladığı bir avantajdı; fakat bu, merkezde oturan sakinlerin suçu olmamasına rağmen onları ciddi olarak ilgilendirmekteydi.

Birinci soruya cevap vermeye çalışırken galiba ikinci sorunun cevabını da vermiş oldum - şehir devletlerinin bağımsızlığı, büyük-ölçekli devletlerin etraflarında kurulmasıyla tehlikeye giren Yunan ve İtalyanların neden şehir-devletler ini bir araya getirip, yeni siyasal düzenin yapısına uydu-ramadığı sorusunun. Sorunun cevabı kendi büyük geleneklerinin tuzaklarından kurtulamamalarında yatıyor. Yunan medeniyetinin bütün dünyaya yayıldığı bir çağda bağımsız bir Atina, bir Korint, bir İsparta siyasal manzaranın önemli görüntülerindendi. Bu büyük şehir-devletlerinin bağımsızlıkları bir kenara bırakılırsa, manzarada medeniyetle ilintili hiçbir şey kalmaz. Şehir-devletlerinin bağımsızlıklarıyla medeniyet aynı yerden kaynaklanıyordu ve medeniyet ayakta kaldıkça bağımsızlık duygusu da gündemde kalacaktı. Bağımsız bir Atina ve İsparta olmaksızın, Yunan dünyası varolamayacaktı. Öte yandan İskender ve arkadaşlarının Asya topraklarında kurdukları Yunan şehir-devletlerinin büyük ölçekli federal bir örgüt içinde

birleşmelerini önleyecek bağımsızlık gelenekleri yoktu. Kurtuluşun yeniliğe bağlı olduğu anlarda, sonradan görenler aristokrattan daha çabuk kurtuluyorlar.

Bu örneklerin iki dünya savaşı sonrasında Avrupa'nın görünüşü üzerindeki etkilerini anlatarak yazımı sonuçlandıracağım. Bu çağda Avrupa'nın gerilemesi en ilginç olaylardandı. Bu günün Avrupalıları, Onaltıncı Yüzyılın İtalyanları ve M. Ö. Üçüncü Yüzyü'ın Yunanlıları gibi tehlikeden haberdardılar. Tehlikenin ciddîliğini farketmişlerdi ve genel bir anlamda olsa da bu tehlikeden kurtulmak için ne yapmaları gerektiğini biliyorlardı. 1914'ten itibaren Avrupalılar, Avrupa birliği konusuna büyük önem vermişlerdi. Siyaset yazarları bunun öncülüğünü yaptılarsa da, maliye, sanayi, diplomasi alanında çalışanlar da bu konu *üzerinde* düşünmüşlerdi.

Hareket noktası olarak 1915'te basılan Dr. Friedrich Naumann'm kitabı Mitteleuropa'yı alabiliriz. Ulusal devletten daha büyük ölçekte olan bir Avrupa siyasal örgütünün ilk olarak Avrupa'nın merkezinde çıkması doğaldır. Zira özellikle savaş sırasında merkezî güçlere yapılan hücumlar, iki cephe ve bir de deniz kuşatması halinde yoğunlaştırılmıştı. Alman Zollverein'in (*) tarihini bilen bir Alman yazarının kitabına uluslarüstü bir gümrük birliğinden başlayıp» toplumsal yaşantının diğer bölümlerindeki birliklere doğru yönelecek bir düşüncüyü savunmaktaydı. İki dünya savaşı arasında Naumann'm «Merkezî Avrupa» fikri, diğer si-

(*î 1818'de Almanya'da gümrük engelini ortadan kaldıran gümrük birliği.

yasetçiler tarafından, yine Zollverein'e dayanan bir «Panavrupa» fikrine dönüştürüldü. Bu «Panavrupa» fikri ilk olarak savaş sırası Avustralya'sında çıktı. 1919-20 barış antlaşmasına göre Avustralya için, Avrupa'nın ekonomik ve siyasal olarak, birbirinden ayrı parçalara ayrılması, hiç de dayanır bir olay değildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Birliği fikri tekrar ortaya çıktı ve Amerika'nın Marshall Planı ile oldukça cesaret kazandı.

Marshall Planı'nın Avrupa'da uyandırdığı ciddiyet ve istek, Avrupa'nın tehlikeden haberdar olduğunu, savunmak için gerekli tedbirleri almaya hazır olduğunu gösterdi. Fakat en önemli soru şu idi: Avrupa'nın tekrar düzelme isteği önündeki engelleri ortadan kaldıracak kadar güçlü bir istek miydi?

En açık engeller belki de aşağıdakilerdi: birincisi, uluslarüstü düzeyde olan fakat bugüne kadar Avrupa'nın hem içinde hem de dışında kalmış topluluklarından olan İngiliz Milletler Cemiyeti ve Sovyetler Birliği'nin ortaya çıkardığı sorunlardandı. İkincisi, sanayi sisteminin işlem alanını sürekli genişletme eğilimindeydi - halen ulusal devletin sınırlarını aşmış olan ve dünya birliğine doğru giderken büyük bölgesel birimlerin sınırlarını da aşabilecek bir eğilimdi. Üçüncüsü, M. Ö. Üçüncü Yüzyıl'da bağımsız bir Atina ve İsparta'sız bir Yunanistan düşünmeyi imkânsız kılan, bugün de bağımsız bir İngiltere ve Fransa'sız Avrupa'yı düşünmeyi imkânsızlaştıran Avrupa geleneğinin etkin olması. Bu engellerden hiçbirisi yahut hepsi yenilebilecek mi?

Sovyetler Birliği'nin çıkardığı engelin II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha ağırlaştığını söylemek

yerinde olur. Rus **İmparatorluğu'ndan** farklı olarak savaş sırası Sovyetler Birliği bütünüyle Avrupa'nın dışında kalıyordu, çünkü önceki Rus İmparatorluğunu Batılı Devletlerle komşu yapan **Batı** kültür mirasına sahip kenar ülkeler, bu esnada Sovyetler **Birliği'nin** sınırlarında bulunmuyordu. 1914-18 Savaşı'ndan sonra, Rus **İmparatorluğu'nurt** Almanlar tarafından işgal edilmesi ve **ard&rda** gelen 1917 Rus Devrimi eri sonucu, sınırda bulunan Finlandiya, Estonya, **Letonya**, **Litunya** ve Polonya Rusya ile bağımsız birer ulusal devlet olarak ilişkiye girmişlerdi. Bütün bunlara rağmen 1939-45 Savaşı sonucu durum 1914 öncesine dönmüş gibiydi. Üç **Baltık** Devleti yeniden Rusya'ya ilhak edilmiş ve yalnız Finlandiya değil bütün Polonya (önceki Prusya ve Avusturya kısımları dahil), **Romanya**, **Bulgaristan**, **Macaristan**, **Çekoslovakya** bilfiil **Rusya'nın** uydusu haline getirilmişti. Savaş sırası **Polonya** ile Ukrayna ve Beyaz Rusya için çekişen ve fakat sonra geri alan, bunlara Almanya'nın **kuzey-doğusundaki** **Neisse** ve **Oder'i**, Avusturya'nın bazı bölgelerini ekleyen Rusya'nın sınırları, Orta Avrupa'dan kuzeye ve güneye, **Baltık'tan** Adriyatik'e kadar uzanıyordu.

Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası Avrupa'sı ile Avrupa'nın diğer yarısının bir Panavrupa topluluğu altında birleşmesine Sovyet Hükümeti izin verir mi? Moskova'nın bunu ancak bir şartla kabul edeceğini düşünebiliriz ki, o da Avrupa Birliği'nin Rus Çekirdeği ve Rus egemenliği altında kurulmasıdır. Bu, Batı Avrupa ülkelerinin hep birlikte reddeceği bir şart. Öyle gözüküyor ki Marshall Planı bir Avrupa Birliği'ne yol açarsa, birlik Sovyetler Birliği'nin batısında kalan ülkeleri kapsayacak.

Rus engeli Avrupa birliği için ne kadar ağır bir engelse, **İngiliz engeli** de **başedilmesi** o denli kolay olan bir engel. Avrupa Birliği fikri İngiltere’-yi bir ikilemin içine sokuyor. Eğer bir **Panavrupa birliği** ya da daha dar bir Batı Avrupa birliği kurulursa, İngiltere bu birliklerin **dışında** kalmaya tahammül edemez. Bununla birlikte, İngiltere, İngilizce konuşan denizaşırı **ülkelerle**, A.B.D. ve Milletler **Topluluğu’nun** denizaşırı üyeleriyle ilişkilerini koparmak pahasına bir Avrupa birliğine girmeyi **göze** alamıyor. Bütün bunlara rağmen **İngiltere’nin** gireceği Avrupa birliği, Amerika tarafından desteklenir ve Amerika ile Avrupa arasında yakın ilişkileri sağlayıcı bir **birlik** olursa, bu ikilem ortaya çıkmıyor. Gerçekte, İngiltere’yi Marshall Planının. Rusya’ya sevimli olmayan tavır ve niyetleri rahatlatmakta. Marshall **Planı’nın** şartları İngiltere’ye her **iki dünya ile iyi** ilişkiler içine girme imkânı veriyor: denizaşırı ülkelerdeki ilişkilerini bozmadan Avrupa kıtasındaki birliklere katılmasına olanak sağlıyor ve bu şartlar altındaki bir Avrupa birliğine bütün kalbiyle «evet» diyor.

Fakat tasarladığımız güçlerin gruplaşması için «birlik» kelimesini kullanmak yerinde **mi?** «Taksim» kelimesini kullanmak daha doğru değil **mi?** Eğer Sovyetler Briliği’nin egemenliği altında Doğu Avrupa ile Sovyetler Birliği, Amerika’nın egemenliğinde **Batı Avrupa ve A.B.D.** birleşecekse Avrupa’nın, **A-vrupalı olmayan iki dev güç altında** paylaşılması anlamına geliyor. Avrupa’nın her zaman başının belâsı olmuş olan ihtilâf içinde olma durumundan hiçbir zaman kurtulamayacağı sonucuna varmıyor muyuz? Avrupa geleneğinin ağırlığı şimdi biraz hafifledi, çünkü artık Avrupa kendi

elleriyle kendi kaderini çizmekten âciz bir durumda. Geleceği onu geride bırakan devlerin dizlerinin dibinde yatıyor,

Marshall Planı Avrupa birliğinin bahsettiğimiz diğer engellerini de ortaya çıkarıyor. Sanayi sisteminin işlem alanını genişletme eğilimi, bölgesel Avrupa birliğine engel olan eğilimlerden. Eğer Marshall Planı gerçekleşirse Batı Avrupa ülkeleri, Amerika etrafında ekonomik bir sistemin çerçevesinde birleşerek kurtulmuş olacaklardır. Bu, Sovyetler Birliği hariç bütün dünyayı içine alacaktır, çünkü Batı Avrupa ülkeleri, kendileriyle birlikte Afrika ve Asya'daki sömürgelerini, A.B.D. kendisiyle birlikte Latin Amerika ve Çin'i, İngiltere de Milletler Topluluğu'nun denizaşırı ülkelerini bu birliğin içine sokacaklardır. Bu tür bir ekonomik sistemin ışığı altında gerçekleşecek bir Avrupa birliği, Fransa'nın gözünde ulusal devletin, Ortaçağ Venedik'inin gözünde de şehir-devletinin ekonomik açıdan yetersiz oluşu gibi, istenileni veremeyecektir. Ekonomik açıdan «Panavrupa» fikri daha gerçekleşmeden bir tarih hatası haline gelmiş durumda ve Avrupalılar «Panavrupa» fikrinin gerçekleşebilmesi için bütün dünyayı kapsayan bir örgütlenmeye gidilmesi gerektiğine inanıyorlar. Eğer Avrupa'nın bir zamanlar elinde bulundurduğu üstünlük ölmeye mahkûm bir tarihsel anı ise, Marshall Planı Batı Avrupa'yı, ölüsünü Hristiyan âdetlerine göre gömme olanağı vererek, teselli ediyor. Bununla birlikte rahat ölüm ne iyileşmedir ne de bir diriliş. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın gerilemesinin gerçek bir olgu olduğu artık anlaşıldı.

Yedinci Bölüm

ULUSLARARASI MA NZ ARAMIZ >

İki dünya savaşının sonuçlarını karşılaştırdığımda birçok benzerliklerle karşılaşıyorum, fakat yalnız çok açık bir fark var. Eskiden 1914-18 Sava*ş'ının medenî, tarihsel gelişmeyi anlamsızca durdurduğuna inanıyorduk. Bunu bir tren kazası ya da bir depreme benzetiyor ve ölüyü gömüp, enkazı temizlediğimizde olaysız, rahat yaşantımızı sürdürebileceğimizi hayal ediyorduk. O sırada, sanayileşmiş, demokratik Batılı ülkelerde yaşayan ayrıcalıklı orta sınıfa bakılarak, bunun insanlığın doğuştan kazanılmış bir hakkı olduğu sanılıyordu. Bugün ise tam aksine, düşmanlıkların bitmesinin herşeyin sülman olmasını sağlayamayacağından eminiz.

Bu heyecanı bütün dünyada, Amerika, Kanada, Avrupa, İngiltere ve Rusya'da (Paris'te, geçen yaz, Ruslar hakkında edindiğim intibaya bakarak, Ruslar'm hislerini de bizimkiyle aynı kefeye koyabileceğimize inanıyorum) yaratan mesele nedir?

Göreceğiniz gibi, benim bu konudaki görüşüm

f i) Bu yazı 8 Şubat ve 26 Nisan 1947 yılında Amerika ve Kanada'ya yaptığım bir geziden sonra, 22 Mayıs 1947'de Londra'da Chatham House'da verdiğim konferansa dayanılarak yazılmıştır.

oldukça çelişkili. Kişisel görüşüm bu korkunç meselenin ekonomik değil, siyasal bir mesele olduğu yönünde. Bununla birlikte bunun dünyanın yakın gelecekte siyasal olarak birleşmesi sorunu olduğuna da inanmıyorum. Bu belki de görüşlerim içinde en çelişkilisi olacak, ama içtenlikle, düşündüğümü söylüyorum; dünyanın yakın bir gelecekte en küçük bir olayda siyasal olarak birleşmesi kaçınılmaz bir sonuç. (Yalnızca şu iki şeyi düşünün; bugün birbirimize olan bağlılığın derecesi ve bugünkü silâhlarımızın ölümcüllüğü. Bu ikisini bir araya getirin; nasıl başka bir sonuca varabilirsiniz bilemiyorum). Bence bugün gerçekten en korkunç siyasî mesele dünyanın siyasal olarak kısa zamanda birleşip birleşemeyeceği değil, yukarıda belirttiğim iki şeyden hangisiyle gerçekleşeceği.

Sürekli devanı eden savaşlar sonunda daha kuvvetli olanın rakibini «nakavt» ederek, dünyada barışı sağlaması hepimizin bildiği eski ve en acı yollardan. M. Ö. Son Yüzyıl'da Greko-Romen dünyasının Roma tarafından zorla birleştirilmesi ve M. O. Üçüncü Yüzyıl'da Uzak Doğu dünyasının Roma yanlısı Ts'in tarafından aynı şekilde birleştirilmesi, bu acı yolun örneklerinden. Eskiden Pax Romana (Roma Barışı) ve Pax Sinica (Çin Barışı) gibi örnekleri olan, sorunlara işbirliği ile çözüm bulma yolu, bugün dünyada herkesin katıldığı bir hükümet kurulması yönündeki yeni bir yolu örneklendiriyor. Fakat bizim bugün gördüğümüz çözüm yolu, eskilere oranla daha ciddî ve kendine özgü olduğundan yeni bir hareket noktası sayılmalı. Bunu gerçekleştirmek için ilk adımımız Milletler Cemiyeti olurken, İkincisi Birleşmiş Milletler oldu. Şüphesiz burada çok zor, öncülük isteyen, si-

yasal bir görevle karşı karşıyayız. Eğer bu görev başarlırsa, en azından şu bilinen «nakavt» darbelerini sona erdirmeyi başarlarsa, bu, insanlık için çok yeni umut kapıları açabilir: beş altı bin yıllık medeniyet geleneğinde hiç görmediğimiz umut kapılarını.

Bu umut ışığım ufkumuzda, gördükten sonra, eğer bulunduğumuz nokta ile amacımız arasındaki yolun zorluğuna ve uzunluğuna dikkat etmezsek, boş hayaller peşinden koşan bir aptalın haline düşebiliriz. Bu «nakavt» darbelerini, ona yardımcı olan şartları hesaba katmadıkça, önlememiz olanaksız.

Uğraşmak zorunda olduğumuz ters şartlardan birincisi, bir ömür zarfında yüksek maddi kapasiteye -eğer kapasiteyi savaş potansiyeli olarak alırsak sahip büyük devletlerin, sekizden ikiye düşmesidir. Bugün kuvvet politikası arenasında A.B.D. ile Sovyetler Birliği karşı karşıya bulunuyorlar. Yeni bir dünya sonucunda, dünyanın siyasal birliğini eski metodlaria sağlayacak tek bir devlet kalabilir.

Yüksek maddî kapasiteye sahip olan büyük devletlerin sayısındaki bu hızlı düşüş, Amerika ve Sovyetler Birliği ile karşılaştırıldığında, İngiltere ve Fransa'nın gerilemesine neden olan maddî hayat boyutlarındaki anî sıçramaya bağlı. Aynı anî sıçramalar tarihte de olmuştu. Beş ya da dört yüz yıl önce Venedik ve Floransa aynı şekilde Fransa ve İngiltere'nin ortaya çıkışıyla gerilemişti.

Avrupa devletlerinin Amerika ve Sovyetler Birliği tarafından geride bırakılması, tarihin akışında her halükârda olacaktı. Bu, yakınlarda Ku-

zey Amerika ve Rusya'da açılan geniş bölgelerde, Batı Avrupa'da katedilen teknik metodların büyük ölçeklerde uygulanarak, kaynakların değerlendirilmesinin *kaçınılmaz* sonuçlarından birisidir. Fakat eğer iki dünya savaşı bu işlemin süresini üçte birine indirmeseydi, bu kaçınılmaz sonuç yıl içinde gerçekleşebilirdi. Eğer değişim hızlandırılın asaydı, bütün birimler yavaş işleyişler halinde yeni şartlara kendilerini ayarlayacaklardı. İki dünya savaşının verdiği hızla, bu işlem ilerlemeci bir işlem olmuş ve herkesi şaşırtmıştı.

Avrupall araştırmacıların (Amerika'daki ilk tepkileri izlerken insanın dikkat edeceği gibi) dikkat etmesi gereken nokta, maddî gücün Avrupa'nın iç halkasındaki yaşlı kuvvetlerden, Amerika ve Asya'daki dış halkaya transferinin hızlandırılmasının, gerek bizim için, gerekse de Amerikalılar için hoş bir durum olmadığıdır. Amerikalılar bugüne oranla daha rahat olan Ondokuzuncu Yüzyıllarını hasretle arıyorlar. Aynı zamanda, bizim ve kendilerinin 1914-18 savaşından sonra farkettiğimizden daha açık bir şekilde, saatleri rahat bir savaş öncesi zamanına geri çevirmenin olanaksız olduğunu fark ediyorlar. Görünüşleri her ne kadar tehlikeye açık olsa da, dünyada yaşamak zorunda olduklarının bilincindeler. Türkiye, Yunanistan ve diğer yabancı ülkelerde yapılmasını istedikleri teknik ve ekonomik işlerin verdiği eminlik duygusu, tarihin bu şanssız dönemini karşılamalarına yardımcı oluyor. Fakat insanın yalnızca ekmekle yaşayamayacağı, kendilerinin dışında kalan ülkeleerde Batılı anlamda bir demokrasiyi yerleştirmeyi başarmak istiyorlarsa, hem ekonomik hem de siyasal alanda çalışmaları gerektiği kendilerine ha-

tırlatılmca neşeleri kaçıyor. Ruritanya'daki (*) siyasî mahkûmları gün ışığına çıkarın, göreceksiniz ki Ruritanya hükümeti özgür olması gereken mahkûmları serbest bırakıyor. Ruritanya polisini, partizan hükümetin siyasî hasımlarmı zorlayan ok kurum olmaktan çıkarıp halkın özgürlüğünü koruyan bir kurum haline getirin. Ruritanya mahkemelerine, bunu sağlamlaştıran reformları getirin. Eğer bugünün Amerikalılarına, Ru'ritanya'nın işlerine karıştıklarında bu siyasal görevleri yerine getirmek zorunda olduklarını hatırlarsanız, A.B.D.'nin dışarıda çalışacak görevlilerine bunu zorla yaptıramayacağım söylerler.

Siyasal olarak geri olan yabancı ülkelerdeki siyasî sorumluluklarla karşılaşmanın verdiği rahatsızlık Amerikalı kafaları, İngiliz İmparatorluğu'nun geleceğini düşünmeye itti. Bir çok durumlarda insanı duygularda görüldüğü gibi bu düşünce kısmen taraflı kısmen de tarafsız. Taraflı sayabileceğimiz düşünce, eğer İngiliz İmparatorluğu parçalanırsa, büyük bir siyasî boşluk yaratacaktır.

- Türkiye ve Yunanistan'daki tarafsız bölgelerden daha geniş ve daha tehlikeli bir boşluk, A.B.D.'nin Sovyetler Birliği'nden önce doldurmaya kendini mecbur hissetmesi gereken bir boşluk - Amerikalılar İngiliz İmparatorluğu'nun varlığına alıştıkları bir sırada, İngiliz İmparatorluğu tasfiye edilmişti. Fakat İmparatorluğa duyulmaya başlanılan bu tutku, gerçekte tarafsız ve içten bir tutkuydu. İngiliz emperyalizmini dilden dile dolaştıran Amerikalılar, galiba İngiliz İmparatorluğunun dünyanın kalıcı ve yerleşik kurumlarından olduğu var-

cı Hayalî bir ülke.

sayımına şoursuzca inanıyorlardı,. Şimdi Amerikalılar, İmparatorluğun gerçekten can çektiğine inanıyorlar, siyasal görüşlerinde önemli bir yeri olan bu İmparatorluğun yokoluşu onları artık ilgilendirmiyordu, İmparatorluğun dünya için yerine getirdiği ve Amerika'nın sürekli istismar ettiği hizmetleri yeni yeni kavıyorlardı.

1946 -47 kışında Amerika'nın İngiliz İmparatorluğuna olan tavrındaki ani değişiklik, Amerika'nın günlük olaylara bakışının bir sonucuydu. O sıralarda Amerika'nın akımı iki gerçek meşgul ediyordu: Büyük Britanya halkının fiziksel acıları ve Britanya Krallığı hükümetinin 1948 yılında Hindistan'dan çekilme kararı. Beraber düşünöldüğünde bu iki gerçek, Amerikalılara İngiliz İmparatorluğunun «yıkılıp gittiğini» düşöndürdü; Amerikalı yorumcular bu olayın içine İngiliz İmparatorluğunun 1783 yılından itibaren evrimini sızdırmışlardı ve bu değişikliğin isteksiz olduğunu varsaymışlardı. Birçok Amerikalı'nın gördüğü gibi Britanya Krallığı, İmparatorluğu zorla ayakta tutmaktan âciz kalmıştı; İngiliz halkının onüç kolonisini kaybederek büyük bir ders aldığından çok az kişi haberi idi.

Eğitim görmemiş Amerikalılar, Kral III. George'un İmparatorluğunun birdenbire parçalandığına inanıyorlardı; bu bize her ne kadar şaşırtıcı gelebilirse de İngilizler buna hiç şaşırmıyorlardı.

Gençliğimizde hiç karşılaşmadığımız bir olayla karşılaştığımızda, hiç incelemeden bize çocukken öğretilen basit, kaba kavramları hatırlıyoruz. Örneğin, Fransızların sömürgelerini ve geri insanları yönetmekten âciz olduğuna dair bir öğrenci masalı vardır. İngiliz İmparatorluğu hakkında ço-

ğu Amerikalıların görüşü, ilkokulda öğrendikleri Devrimci Savaş masalına dayanır, yetişkin kimse-lerin gerçekleri dolaysız araştırma eğilimine değil. Örneğin, Amerikalılar, Kanadalılar ile doğrudan kişisel ilişkiler içinde olsalar bile, Kanada'nın şu anki statüsünden habersizdirler. Eğer haberdar ol salardı, Kanadalıları yalnızca kendileri gibi özgür insanlar olarak tanıyacaktı. İki kere ikinin dört ettiğini bildiğimizden, gerçeklere yeniden baktığı-mızda, Amerikalıların Kanada'nın hâlâ kendi za-manlarında yönetildiği Downing Caddesi'nden yö-netildiğini ve Beyaz Saray Hâzinesine hiç ödeme-diği vergilerini ödemekte olduklarını düşündüğü-nü söyleyebiliriz.

Bu, İngiliz İmparatorluğu'nun yapısında mey-dana gelen hızlı ve ilginç değişikliğin birçok Ame-rikalı tarafından neden yanlış anlaşıldığını açık-lıyor. Yine de bütün yanlış kavramları düzelttiği-mizde görülecektir ki, yapısından farklı olarak İmparatorluğun gücünde hem büyük ve hem de hızlı bir değişme meydana geldi.

Kuvvet politikası savaş potansiyeli - açısın-dan ortada olan gerçek, şimdi artık birbirine karşı iki kuvvetin kalmasıydı: A.B.D. ve Sovyetler Bir-liği. Bu gerçeğin Amerikalılar tarafından anlaşıl-ması «Truman Doktrini»nin yaptığı nabız yokla-masından sonra oldu. Amerikalılar bunun, tarih-lerinde bir dönüm noktası olduğuna iki sebepten ötürü inanıyorlar. İlk olarak bu, A.B.D.'yi gelenek-sel soyutlanmış halinin dışına çıkarıyor. İkinci olarak, Cumhurbaşkanı'nın hareketi, işbirliği ya-parak dünyayı siyasî açıdan birleştirme gayretinin dışında bir hareket haline; kuvvetlinin zayıfı bir «nakavt» darbesiyle yere yıkıp dünyanın siyasal

birliğini sağladığı o eski metod haline dönüşebilir,

Eski-moda çözümün yararına olan şartları anlattıktan sonra, «nakavt» darbesinin ne kadar yok edici olduğunu hatırlayarak, bu şartlardan en iyisini seçmeliyiz. En azından dünyayı bu «nakavt» darbesi bir başka dünya savacıyla karşı karşıya bırakabilir, Bir üçüncü dünya savaşı çıkarsa, bu atom bombaları ve ondan daha az öldürücü olmayan silâhlarla yapılacaktır. Üstelik, önceki örneklerde - Çin dünyasının Ts'in prensliği ve Greko-Romen dünyasının Roma tarafından zorla birleştirilmesi - «nakavt» darbesiyle dünyada uzun süreli bir siyasal birliğin sağlanması, birleştirilen toplum üzerinde ölümcül yaralar açarak başarılmıştı.

Eğer bu yaraları maddî açıdan düşünür ve değişik medeniyetlerin yeniden kurulma yeteneklerini, yıkılma ihtimallerini tahmin etmeye çalışırsak, bir yanda bizim Batı medeniyetinin, öte yanda Greko-Romen, Çin medeniyetlerinin karşılaştırmalı bilançolarını çıkarmak kolay olmayabilir. Bugün bizim Çinlilerden, Romalılardan daha çok yıhma ve yapma yeteneğimiz olduğu bir gerçek. Öte yandan basit bir toplumsal yapının, karmaşık olandan daha sürekli düzelme kuvveti var. Yeniden inşa programımızın İngiltere'de, vasıflı işçi ve işlenmiş madde yokluğundan ertelenmesi, aklımı M. S. 1919-22 Türk - Yunan savaşının son evresinde yıkılan bir köyün, 1923 yılında yeniden kurulmasına götürüyor. Bu Türk köylülerinin dışarıdan gelecek malzeme ve işçiye gereksinimleri yoktu. Evlerini ve içinde gereken kap ve aletleri kendi elleriyle kil ve ağaçtan yapıyorlardı. Üçüncü bir dünya savaşından sonra New-York'un 1922'den sonra yapılan Yeni Köy kadar güzel bir durumda veya M. Ö. 146

yılının Kartaca'sı kadar kötü bir durumda olup olmayacağını nasıl bilebiliriz? Medeniyetlerin ölümüne neden olan iç yaralar, gerçekte maddî düzenle ilgili olan yaralar değil. Geçmişte, devası bulunmayan yaralar ruhsal yaralardı ve kültürlerin çeşitliliğine rağmen, insan ruhları birbirine benzediğinden, «nakavt» darbesinin sebep olduğu ruhsal yıkımın her medeniyet için aynı olduğunu söyleyebiliriz.

Dünyada siyasal birliği zorla sağlama metodu nasıl yıkıcı bir methodsa, işbirliği ile sağlama metodu da o kadar zor bir metod.

Örneğin, şu anda büyük güçlerin belki de kaçınılmaz olarak - aynı zamanda birbirine ters, birbirinden farklı ve birbirlerinin aleyhine olan iki işi birlikte yaptığını görüyoruz. İşbirliği içinde gerçekleştirebilecek yeni bir dünya hükümeti sistemini, başarı şansını gözönüne almaksızın başlatmaya çalışıyorlar ve başarısız olacağını gözönüne alarak, yalnızca üçüncü dünya savaşı ve «nakavt» darbesine yol açacak olan o eski-moda kuvvet politikasının manevralarını yaparak kendilerini emniyete alıyorlar.

Brileşmiş Milletler Örgütü, kuvvet politikası sonunda birbirine rakip olacak olan A.B.D. ve Sovyetler Birliği'ni azamî derecede birbirine yakınlılaştırmak için kurulmuş siyasî bir mekanizma olarak ani atılabilir.

B. M.'nin şu anki yapısı A.B.D. ile Sovyetler Birliği arasında kurulabilecek en yakın işbirliğini temsil ediyor. Bu yapı çok gevşek bir konfederasyon halinde. Chatham House'a başkanlık eden dahi, Lionel Curtis, geçmişte birbirine gevşek olarak

bağlı olan siyasal kurumların kalıcı olmadığını, söylüyor.

1939-45 Dünya Savaşı'ndan sonraki Birleşmiş Milletler örgütü, Bağımsızlık Savaşından sonraki A.B.D. ile aynı dönemden. Her iki halde de, savaş sırasında ortak bir düşmandan duyulan ortak korku, devletler arasında gevşek bir birleşmeye yol açtı. Bu ortak düşmanın varlığı bu topluluğu bir arada tutan temel unsurdu. Ortak düşman yok edildiği zaman, bu iş için kurulan topluluk, ortak düşmanın varlığının sağladığı yardım olmaksızın yahut ortadan kalkmakla karşı karşıyaydı. Savaş sonrası şartlarında böyle gevşek bir konfederasyon, ilk şeklini kaybediyordu: er ya da geç, ya parçalanıyor yahut gerçek ve etkili bir federasyon haline alıyordu.

Bir federasyonun uzun süre yaşayabilmesi için kurucu devletler arasında yüksek bir homojenlik olması gerekiyor. İsviçre ve Kanada'da dil ve din farklılıklarını kendi içinde çok iyi bir şekilde eriten etkin federasyonların örneklerini görmekteyiz. Fakat aklı başında olan bir araştırmacı acaba bugün A.B.D. ile Sovyetler Birliği arasında gerçekleştirilebilecek bir federasyonun kuruluş tarihini tahmin etme cesaretini gösterebilir mi? Ve eğer federal bir birlik bizi üçüncü bir dünya savaşından koruyacaksa, ancak bu iki devlet birleştirilirse gerçekleşebilir.

Yine de, dünya birliğini sağlamak için işbirliği içinde hareket etme metodunun belirgin zorlukları bizi korkutmamalı, çünkü bu metod hiçbir metodun teklif edemediği faydaları da beraberinde getiriyor.

Bu ise ancak, dünyadaki büyük güçlerin savaş

potansiyellerini A.B.D. ve Sovyetler Birliği'nin ki ile dengeleme politikası yerine, yine içinde büyük güçler olarak yer alacakları anayasal niteliğe sahip bir dünya hükümeti sayesinde gerçekleşebilir. Kısmî-anayasal bir dünya topluluğunda dahi «iki süper gücün» savaş potansiyellerinden daha az bîr potansiyele sahip olsalar bile, İngiltere, Batı Avrupa Ülkeleri ve Sömürgeler, uluslararası tartışmalarda etkili olabilirler. Yarı Parlamento'ya dayalı uluslararası bir forumda siyasal tecrübe, olgunluk ve ılımlılık, Brennus'un kılıcının brüt ağırlığı yanında dahi ağır gelecektir. Öte yandan kuvvet politikasına dayalı bir dünyada, oldukça medenî fakat maddî olarak zayıf olan bu ülkeler A.

B.D. ve Sovyetler Birliği ile karşılaştırıldıklarında, hiç değerleri olmayacaktır. Bir üçüncü dünya savaşında, belki Güney Afrika, Avustralya ve Yeni Zelanda hariç, hepsi savaş meydanfolacaktır; gerçi hem Kanadalılar hem de İngilizler bunu iyice biliyorlar.

Bu tehlikeli duruma bir göz attığımızda bazı sorular daha aklımıza takılıyor.

Kişisel ilişkilerin aksine, politikada «iki kişi bir araya geldi mi bir üçüncüye gerek kalmaz,» deyiş! gerçekleri yansıtmıyor. Sekiz ülkeyi veya üç ülkeyi bir araya getirerek dünya birliğini sağlamak için işbirliğine girişmek, iki ülkele bu işi yapmaktan daha kolay. Bu, bizi A.B.D. ve Sovyetler Birliği'nin yanına bütün alanlarda işe girişebilecek bir üçüncü devleti çıkarıp çıkaramayacağımız sorusu ile karşı karşıya bırakıyor. Kuvvet politikası alanında her iki ülkeyi dengeleyecek bir savaş potansiyeline sahip ve uluslararası ilişkilerde, fiziksel **güç** gösterisi yerine anayasal bir hükümeti koya-

cak uluslararası bir meclis komisyonunda, bu iki ülkenin siyasal ve ahlâki eşiti olacak üçüncü bir ülke.

İngiltere bu işi artık başaramayacağına görs, bu üçüncü ülkenin görevini İngiliz Milletler Topluluğu yerine getirebilir mi? Bu sorunun en kısa cevabı bence şöyle olurdu; «Basit bir istatistik testi olarak, evet, coğrafi ve siyasî bir test olarak, hayır.»

Anayasal dünya hükümetinin tartışmalarında, İngiliz Milletler Topluluğuna üye ülkeler oldukça önemli yer tutacaklar, çünkü siyasal açıdan olgun olan devletler arasında bu grup çoğunlukta ve bu topluluğa üye olan her devletin söz hakkı birbirine eşit olacaktır.

Bunun nedeni ise politikalarının önceden düzenlenmiş, kararlaştırılmış ve işbirliği *içinde* gerçekleştirilmiş olmasına bağlı değü, fakat ruhsal, siyasal ve toplumsal geleneklerinde ortak değerleri bulunması ve her ne kadar dünya hükümetine değişik açılardan yaklaşıyorlarsa da, birbirleriyle yakın ve dostça ilişkiler içinde bulunmalarına bağlı. Fakat İngiliz Milletler Topluluğunu üyeleri kadar kuvvetli bir hale getirip dünyanın üçüncü büyük gücü haline getirebilmek için, Milletler Topluluğuna üye ülkelerin, Sovyetler Birliği'nin her zaman için A.B.D.'nin savaş için merkezileştirdiği askerî kuvvetleri gibi, birbirine kaynaşmış bir askerî kuvvete gereksinimleri var. Fakat yukarıdaki şartı yerine getirebilmek çok zor, İngiliz Milletler Topluluğu'nun 1783 yılından beri peşinden koştuğu amacın dışında. Bu, İngiltere ile eşit derecede bir yönetime sahip olan Milletler Cemiyeti üyeleri ve

İngiliz halkının ortak başarılarına da ters düşmekte.

Elinizden çıkardığınız bir şeye artık sahip olamazsınız. Bütün herşeyinizi, yavaş yavaş hareket eden İngiliz Milletler Topluluğu'nun her üyesinin, kendi kendisini yönetme isteğine bağlayıp, aynı zamanda Moskova hükümetinin altıyüz yıldır özgürlük pahasına genişlettiği ve Milletler Topluluğu üyelerinin kendilerini birleşerek kurtardığı o büyük askerî gücüne sahip olamazsınız. İngiliz Milletler Topluluğu üyeleri, ideallerinden vazgeçip kendilerinin ördüğü tarih ağını çözemezler ve eğer bunu yapmak ellerinde olur da yaparlarsa, doğuştan kazanılan haklarını boşuna harcamış olurlar; çünkü İ.M.T.'nun başarıları ve değerleri her ne kadar yüce olsa da, İ.M.T.'nu gerek siyasî, gerekse coğrafi olarak, A.B.D.'nin ve Sovyetler Birliği'nin askerî gücünü karşılayacak şekilde birleştirmek olanaksız. Kuvvet politikası oyununda İ.M.T. bir «piyon» olabilir, ya da bir «at», fakat hiçbir zaman «vezir» olamaz.

Eğer 1939-45 Savaşı'ndan sonra dünyadaki «Üçüncü Büyük Güç» görevini İ.M.T. yerine getiremiyorsa, Avrupa Birleşmiş Devletleri bu görevi yerine getirebilir mi? Bu fikir de ilk önce ümitlendiriyor, fakat sonra test edilince bir işe yaramadığı ortaya çıkıyor.

Hitler bir keresinde, eğer Avrupa ciddî olarak: dünyada ciddî bir güç haline gelmek istiyorsa (ve tabii ki «güç» ile Hitler saf askerî kuvveti anlatmak istemişti), o zaman Führer'in politikasını benimsemek zorundadır, demişti ki bu acı söz, bir gerçektir. Hitler'in Avrupa-Alman baskısı ve fetih-

feriyl-e Almanya liderliğinde birleştirilmiş bir Avrupa - Sovyetler Birliği ve A.B.D.'nin savaş potansiyeline karşı koyabilecek tek Avrupa birliği sayılabilirdi. Almanya'nın liderliğinde birleştirilmiş bir Avrupa'ya, Almanların dışında kalan bütün Avrupallılar karşı çıkacaklardı. Bazıları Alman sömürgesi olmak gibi korkunç bir tecrübe geçirmişlerdi; bu tecrübeyi çoğunluğu II. Dünya Savaşı sırasında geçirmiş ve kurtulan bir avuç ülke ise Alman yıkımına uğrayan ülkelerin acısını sürekli kalplerinde korkuyla taşımışlardı.

Sovyetler Birliği ve A.B.D.'nin yer almadığı bir Avrupa Birliği -ki bu «Üçüncü Büyük Güç» için hareket noktasıdır - Almanya er ya da geç, başta olmalıdır. Bu birlik başlangıçta parçalanmış, silahsızlandırılmış bir Almanya liderliğinde sağlansa bile. A.B.D. ile Sovyetler Birliği arasında yatan bölgede, Almanya'nın hükmedici merkezî bir pozisyonu var; Alman ulusu Avrupa'daki kalabalık uluslardan biri; Avrupa'nın merkezinde (Avusturya ve İsviçre'nin Almanca konuşan kısmı hariç) bulunan Almanya, Avrupa'nın bütün kaynakları açısından zengin hammadde, fabrika, işçi açısından -; ve Almanlar başkalarına çok katı davrandıkları, kendilerini yönetmekte başarısız oldukları ölçüde, beşerî ve beşerî olmayan hammaddeleri savaş için uygun hale getirmede o denli başarılılar. Amerika ve Sovyetler Birliği'nin yer almadığı birleşmiş bir Avrupa'da, Almanya uzun dönemde üstte çıkacak; ve eğer iki dünya savaşının kendisine kazandırmadığı üstünlüğü yavaş yavaş ve barışçıl bir şekilde elde ederse, Almanya'nın bunu kötü bir şekilde kullanmasını önleyecek bir akıl ve duyarlılığa sahip olduğuna hiç kimse inanmaz. Bu Al-

inan karakteri, Avrupall bir «Üçüncü Büyük Güç»,
ün kurulmasını önleyen zor bir engel,

Askeri olarak birleşmiş bir Avrupa için tek
ümit, İngiliz Milletler Topluluğu'nun kutsal özgür-
lükleri pahasına da olsa, kendisini askerî olarak
birleşmiş bir şekilde A.B.D. ve Sovyetler Birliği'ni
karşısına koymasıştır. Batı Avrupa'da (ve Batı Av-
rupa Avrupa'nın kalbi sayılır) ulusallık gelenekleri
o kadar kuvvetli ki, en çok ihtimal dahilinde olan
Avrupa Birliği, kuvvet oyununda bir piyon olmak-
tan öteye geçmeyecektir. Avrupa Birliği batıda İn-
giliz adalarım, doğuda Rus sömürgesi altındaki ül-
keleri içine alsın ve bütün Avrupalllar Hitler'in tat-
sız gerçeğini kabul etseler bile.

O halde üçüncü büyük devleti nerede araya-
cağız? Avrupa'da, İ.M.T.'de değilse, şüphesiz Çin
ve Hindistan'da da değil; çünkü bu ülkeler eski
medeniyetlerine, büyük nüfuslarına, topraklarına
ve kaynaklarına rağmen, tarihin o kritik dönemin-
de son enerjilerini tüketmiş dürümdalar. Bütün
bunlardan şu sonuç çıkıyor, bugünkü uluslararası
durumun gerginliğini, birbirinin karşısında olan
iki büyük güce bir üçüncüsünü ekleyerek yok ede-
meyeceğiz. Ve bu bizi son bir soruya götürüyor:
dünya birliğinin işbirliği halinde gerçekleşmesi
amacım gerçekleştiremiyorsak, zor kullanarak bir-
leştirme seçeneğini geciktirmenin bir yolunu bula-
maz mıyız? Dünya, biri Sovyetler Birliği'nin, di-
ğeri de A.B.D.'nin egemenliği altında iki parçaya
ayrılabilir mi? Aralarında bütün evreni saracak
bir sınır çizgisi, her iki ülkeyi birbirine düşürme-
den, Amerika dünyasıyla Sovyet dünyasının yan-
yana, savaşmadan yaşayacakları bir şekilde ayrı-
labilir mi? Eskiden Roma ve Çin dünyası savaşma-

dan ve birbirleriyle hiçbir ilişkiye girmeden yüz-yıllarca yaşamışlardı. Eğer bu iki dünyayı geçici olarak birbirinden soyutlayarak zaman kazanırsak, sınır çizgisinin iki yanındaki bu iki dünya, yavaş yavaş birbirlerini etkileyerek, hayırlı bir saatte, şu anda ideolojik ve kültürel açıdan aralarındaki uçurumu kaldırarak etkin siyasî bir işbirliğine girebilirler.

A.B.D. ve Sovyetler Birliği'nin birbirlerine karşı «ne kavga, ne işbirliği» politikasını otuz-elli-yüz yıldır uygulamalarında ne fayda var? Eğer dünya çevresine bir sınır çizgisi çekilebilirse, bu iki ülke için de rahatça yaşayabilecekleri yer kalacak mı? Sorumuza ekonomik açıdan cevap verirsek, bu çok cesaret verici bir cevap olacaktır, çünkü bu iki devin yalnızca etki alanlarında değil, siyasî sınırları dahilinde bile geniş imkânları var. Nazi Almanyası ve çağdaş Japon yöneticülerini saldırgan bir savaşa sürükleyen neden, gençlerinin çoğunluğuna iş bulamamaları olduğu söyleniyor. Bunun aksine bugün gerek Rusya gerekse Amerika, yeni kuşak için gerekli işe fazlasıyla sahip bir düdümdalar. Eğer bir insan için ekonomi her şeyi ifade ediyorsa, Rusya ve Amerika'nın birbiriyle çarpışması için hiçbir neden yok. Fakat ne yazık ki insan için, politika da ekonomi kadar önemli. Ve insan, arzuyla olduğu kadar korkuyla da uğraşmak zorunda, ideoloji ve düşünce alanında Rusya ve Amerika kendi sınırları içinde kalmayı başaramadılar. Bu alanda iki büyük gücün toplumsal şartları birbirini şüphesiz etkiliyor, fakat bu ortak etkileme uzlaştırıcı olmak zorunda yahut karşılıklı asimilasyona yol açmak zorunda değil; bir şimşek fırtınası veya patlama da yaratabilir. Ne Kapitalist ne de Komü-

nist dünya birbirinden yayılan yıkıcı etkilerden muaf değil; çünkü hiçbirisi yeryüzü cenneti olduğunu iddia etmiyor ve her birisi diğerinden gelebilecek bir tehlikeye karşı aldığı tedbirleri açıklıyor, Sovyetler Birliği'nin dış dünyadan korunmak için kurduğu demirperde her şeyi açıkça anlatıyor. Fakat bunun Kapitalist tarafta da bir karşılığı var; daha az etkileyici olsa da: Komünist misyoner korkusu. Bu korku demokratik ülkelerde hükümeti kişisel ilişkilerde sınırlamalar koymaya götürmüyorsa da, paniğe kapılmış bir isteri halini almış durumda.

O halde korku, arzunun yapamadığım yaparak, Amerika ve Rusya'yı birbirine düşürebilir. «Fakat bu, kuvvetleri farklı olan iki hasım arasında bir savaşa birden nasıl yol açabilir,» diyebilirsiniz? A.B.D., sanayi ürünlerindeki ezici üstünlüğü ve atom bombasını üretecek bilgiye sahip oluşuyla Sovyetler Birliği'nden o kadar kuvvetli ki, A.B.D., Sovyetler Birliği ile kendisi arasında bugün hiç kimsenin elinde olmayan topraklardaki her hangi bir ülkenin hamiliğini, Sovyetler Birliği'nin açıkça karşı koyuşuyla karşılaşmaksam, alabilir. Bunun en yakın örneği Birleşmiş Milletlerin, Sovyetler Birliği'nin Ukrayna ve Kafkasya'daki tahıl ambarı ve tophanesine yakın olmasına rağmen, Türkiye ye Yunanistan'ı hamiliğine almasıdır. Bu, A.B.D.'nin sınır çizgisini, Sovyetler Birliği'nin siyasal sömürgelerinin kıyılarına kadar uzatmaya kadir olduğunu gösteriyor. Bu, parçalanmış bir evrende, A.B.D.'ye aslan payını veriyor. İlk anda Amerika'nın Rusya üzerindeki üstünlüğünü artırdığı sonucu çıkabilir bundan.

Fakat bir kez daha düşündüğümüzde, düzel-

tilmesi gereken bir sonuç. Bu şekilde bölünmüş bir dünyada, A.B.D.'nin üstünlüğü istatistiksel bir üstünlük olacaktır, fakat bu teorik ve yanlış bir karşılaştırma yolu. Siyasal, toplumsal ve ideolojik terimlere göre yapılan kuvvet karşılaştırmaları, alan, nüfus ve üretim bakımından da aynı mıdır? Amerika'ya bağlı olarak dünyanın üçte biri veya dörtte beşi, siyasal, toplumsal ve ideolojik olarak Rus misyonerlerine kapalı kalacak şekilde bir birlik taşıyabilecek mi? Yahut başka bir şekilde sorarsak, tahminî olarak Amerika'nın etki alanında yaşayacak insanlardan ne kadarı bugünkü muhafazakâr Amerika bireyciliğine bağlanacak acaba?

Bugünkü Amerikan ideolojisi özgürlüğe çok önem verirken, sosyal adalet üzerinde çok az duruyor. Amerika'da doğan bir ideoloji için bu İliç de şaşırtıcı değü, çünkü bugün Amerika'da asgarî geçim ücreti o kadar büyük ki, fakirlere, zayıflara, güçsüzlere sosyal adaleti sağlamak için zenginlerin» güçsüzlerin ve kuvvetlilerin özgürlüğünü kısıtlamaya gerek yok. Fakat Amerika'daki insanların maddî yaşam düzeyi, dünyada yaşayan diğer insanlara göre bir istisna sayılmalı. İnsanlığın büyük çoğunluğu yabancı doğumlu veya Amerika'daki kanunsuzlar diyarında doğanlardan başlayıp, Çin ve Hindistan'daki 1000 milyon köylü ve hama r bugün «ayrıcalıksız» bir durumda ve gittikçe kötü durumlarının bilincine varıyorlar. Eşit paylaşılmamış bir gezegende, ilkel şartlarda yaşayan bu insanların çoğunluğu Amerika'nın sınır çizgisinin içinde olacaktır ve bu sürünün sorunları için önderleri Amerika, insanüstü bir çaba ve yardımseverlik göstermek zorunda. Rusya burada haşininin yoluna çukur kazma şansına sahip. Bu duru-

ma bir Rus gözüyle bakarsak, bu şartlar, Amerika'nın atom bombasını keşfederek bozduğu dengeyi, Rusya'ya propaganda yoluyla düzeltme olanağım veriyor.

Parçalanmış bir dünyada Amerikalılar himayeleri altındaki geniş insan kitlesinin Rus propagandasından etkilenmesinden korkarken, Sovyet hükümetinin kapitalist hayat tarzının onunla karşılaşan Sovyet vatandaşlarına çekici gelmesinden korkması, eğer ortada başka bir etken yoksa, kararlılık ve barış umutlarını suya düşürüyor. Neyse ki yapıcı bir üçüncü etken olarak, İngiltere ve bazı Batı Avrupa ülkeleri var.

Tarihin savaş sonrası döneminde bu Batı Avrupalı ülkeler, A.B.D. ve İ.M.T.'nin denizaşırı sömürgeleriyle ekonomik ve siyasal olarak geri ülkeler arasında yer alıyorlar. Batı Avrupa'nın savaş sonrası şartları, Komünizmin Meksikalı, Mısırlı, Hintli, Çinli ezilmiş çoğunluk için vadettiğini İngiliz, Alman, Belçikalı ve İskandinavlılar için çekici yapacak kadar kötü değil; fakat Batı Avrupa aynı zamanda Rio Grande üstünde Kuzey Amerika'da görülen özel teşebbüsün katı rejimine cevap verebilecek kadar refah içinde değil. Bu şartlar altında İngiltere ve Batı Avrupa ülkeleri sınırsız serbest teşebbüs ve sınırsız sosyalizm arasında bir çalışma düzenine ulaşmaya çabalamalılar - şu anki ekonomik şartlara uygun ve bu şartlar kötüye gittiğinde değişebilecek bir düzene.

Eğer Batı Avrupa'nın toplumsal deneyleri başarıya ulaşırsa bunun bir bütün olarak dünya refahına değerli katkıları olabilir. Batının icatlarıyla birbirine yakınlaşmış olan dünyanın değişik yerlerindeki insanlar, bugün giderilmeleri güç olan

siyasal, ekonomik, toplumsal ve psikolojik farklılıklarla ayrıldıklarından, bu deneyler diğer yerlerdeki otomatik uygulamalar için plan görevi göremezler. Toplumsal evrimin bu dönemine ulaşılmış olan bir dünyada, dünyaya yaygın bir sorunun, belli bir ülkede bulunan geçici bir çözümünü deneme ve yanılma metoduyla diğer ülkelere uygulamamız mümkün değildir. Fakat belki de bu noktada, Batı Avrupa ülkelerinin bugünün dünyasına yapabilecekleri hizmetle kai'sı karşıya geldik. Amerika'nın serbest teşebbüs ideolojisinin ve Rusya'nın komünist ideolojisinin kaba bir özelliği, her toplumsal şartta, bilinen bütün toplumsal hastalıklara deva için planlanmış olmalarıdır. Fakat gerçek hayatta bu gerçekleşmiyor. Gerçek hayatta ilk anda incelenip, kayıtlardan çıkarak yemden inşa edilebilen bir toplumsal düzen, .sınırsız sosyalizm ile sınırsız serbest teşebbüs arasında yatan karışık bir düzendir. Serbest teşebbüs ile sosyalizm arasında doğru bir uzlaşmaya varabilmek için devlet adamının görevi, ülkesinin mekân ve zaman şartlarına uygun bir bileşimi aramak olmalıdır. Dünyanın bugün herşeyden önemli meselesi sosyalizm serbest teşebbüs ikilemini ideolojik özünden soyutlayarak, ona yarı-dinsel ve fanatik bir olgu olarak değil, fakat şartları ve adaptasyonları içeren bir deneme-yanılma sorunu olarak bakmaktır.

Eğer Batı Avrupa tarihinin bu döneminde dünyanın diğer ülkelerini bir yönde etkileyebilirse, bu refah seviyesine büyük bir katkı yapmakla kalmaz, barış için de büyük bir hizmet olur. Bu, A.B.D. ve Sovyetler Birliği arasındaki toplumsal, kültürel ve ideolojik engelleri yavaş yavaş orta-

dan kaldıran bir etki olabilir. Fakat bu makalede birkaç kere belirttiğimiz gibi, zaman zaman, karşılaştığımız maddî hayat koşullarındaki değişiklikler sonucu, savaş potansiyeli açısından en güçlü devlet olarak Sovetler Birliği ve A.B.D.'nin kalacağı bir dünya topluluğunda, İngiltere veya Hollanda gibi ülkelerin de etkin olmalarını sağlayacak, belli bir anayasası olan ve işbirliğine dayanan bir dünya hükümetine ihtiyaç var.

Amerika ve Rusya tarafından paylaşılmış bir dünyayı bu şekilde etkin hale getirmiş bir Batı Avrupa birleştirilebilir mi? Eğer bu gerçekleşirse ve birinci atılımımız başarısızlığa uğrarsa bu bizim için ikinci bir fırsat olacaktır. Fakat eğer Birleşmiş Milletler Örgütü bu işi başarırsa çok daha iyi olacaktır. Bence bu, bizim bütün zorluklara rağmen vazgeçmeden bütün gücümüzle başarmaya çalışmamız gereken bir ideal. Her ne kadar Birleşmiş Milletler için çok erken bir görev olsa da.

— — — — —

—

Sekizinci Bölüm MEDENİYET YARGILANIYOR

I

Biz Batıklar tarihe oldukça çelişkili bakıyoruz, Tarihsel ufkumuz gerek mekân boyutunda gerekse de zaman boyutunda engin bir şekilde uzanırken, şu andaki tarihsel görüşümüz bir atın göz siperleri arasından veya bir U-denizaltısı kumandanının periskopundan görülen dar alanla sınırlanmış durumda,

Yaşadığımız zamanın özelliklerinden yalnızca birisi olan bu çelişkili durum, insana bütünüyle garip geliyor. Akülarımızda uzunca yer etmiş olan başka örnekler de var. Örneğin, dünyamız beklenmedik bir şekilde insancıl duygularla dolmuş durumda. Artık bütün sınıfların, milletlerin, ırkların İnsanî hakları tanınıyor, ne var ki aynı zamanda işitilmemiş bir derecede sınıf mücadelesinin, milliyetçiliğin ve ırkçılığın içine batmış durumdayız. Bu kötü istekler soğukkanlı, bilimsel olarak hazırlanmış zulümlere yol açtı. Birbirine zıt bu iki düşünceyi, bu iki davranış biçimini, bugün, yalnızca aynı dünyada değil, fakat aynı ülkede, hatta aynı ruhta bulabilirsiniz.

Aynı şekilde, beklenmedik bir üretim gücü ile beklenmeyecek yoklukları bir arada görmemiz

mümkün. Bizim için çalışacak makineler icat ettik, fakat annelerin bebeklerine bakmalarına yardımcı olacak, oldukça gerekli olan bir hizmet için dahi yeterli iş gücünden yoksunuz. İnsan gücünün azlığıyla yanyana; işsizlik bunalımlarını görmekteyiz. Gördüğünüz gibi, gittikçe genişleyen tarihsel ufkumuz ile daralan tarihsel görüşümüz arasındaki çelişki çağımızın özelliklerinden birisi. Kendi içinden bakıldığında ne kadar da şaşırtıcı bir çelişki.

Ufkumuzun, yakınlardaki genişlemelerinden birincisini hatırlayalım. Mekân boyutunda bizim Batılı görüş alanımız, bu gezegenin bütün yerleşilebilir ve gezilebilir yerlerine ve gezegenimizin ufak bir toz parçası gibi durduğu yıldızlar evrenine kadar uzandı. Zamanla bizim Batılı görüş alanımız, altıbin yıl içinde doğmuş ve batmış bütün medeniyetleri; altıyüzbin ile bir milyon yıl önceki insan ırkının tarihini, bu gezegende sekizyüz milyon yıl önceki hayatı kapsayacak şekilde genişledi. Ne de muhteşem bir genişleme değil mi! Fakat aynı zamanda bizim tarihsel görüş alanımız, hepimizin bir vatandaşı olduğu herhangi bir cumhuriyetin veya krallığın dar sınırları içerisine sıkışmaktaydı. En yaşlı Batılı devletler - Fransa ya da İngiltere - günümüze kadar bin yıldan fazla yaşayamazken, en geniş alana yayılmış Batılı devletler

Brezilya ya da Amerika yerleşilebilir alanlarından yalnızca çok küçük bir kısmına uzanmaktaydı.

Ufkumuz genişlemeye başlamadan önce - bizim Batılı kozmogoni bilimcilerimiz ve jeologlarımız zaman ve mekân boyutunda dünyamızın bağlarını koparmadan ve denizcilerimiz dünyayı dolaş-

madan Önce ortaçağ atalarımız bizde» daha geniş ve doğru bir tarihsel görüşe sahiptiler. Onlar için tarih yalnızca kendilerinin dar sınırlı tarihi değildi; aynı zamanda İsrail'in, Yunanistan'ın, Roma'nın tarihiydi. Dünyanın M. Ö. 4004 yılında yaratıldığı konusunda yanılmış olsalar bile, bunların M. Ö. 4004 yılına kadar bakmaları, her halükârda bizim Bağımsızlık Beyannamemizden, Mayflower'in, Colombus'un Hengist ve Horsa'nın (*) yolculuklarından iyidir. (Atalarımızın bilmemesine rağmen M. Ö. 4004 yılı gerçekte çok önemli bir tarih: medeniyet denilen insan topluluğunun türlerinin ilk temsilcilerinin ortaya çıkış tarihi.)

Atalarımız için Roma ve Kudüs, kendi şehirlerinden daha çok şey ifade ediyordu. Milâdî tarihin Altıncı Yüzyılının sonlarında Anglo-Sakson atalarımız Romalılaştırıldıkları arda Latinceyi öğrendiler, Latince'nin ayakta tuttuğu kutsal ve dindışı edebiyatı çalıştılar, Roma ve Kudüs'e hacca gittiler - bu yolculuk o çağın şartlarında o derece zor ve tehlikeliydi ki, günümüz savaş-zamanı yolculuğu onun yanında çocuk oyunudur -. Atalarımız oldukça akıllı görünüyorlar, bu ise ahlâkî olduğu kadar entellektüel bir değer; çünkü ulusal tarihler yalnızca kendi zaman ve mekân sınırları içinde anlaşılamaz.

31

Zaman boyutunda, nasıl İngilizlerin Kuzey Amerika'ya ayak basışlarından başlayarak Amerika'nın tarihini anlayamazsanız, İngilizlerin İngil-

(*) Beşinci Yüzyıl'da İngiltere'yi istilâ eden German ırkına önyak olan iki kardeş. tÇev.)

tere'ye gelişlerinden başlayarak da İngiltere'nin tarihini anlayamazsınız. Aynı şekilde mekân boyutunda da bir ülkenin tarihini o ülkenin sınırları dışında olanlara bakmaksızın yalnızca dünya haritasındaki yerini düşünerek anlamamız mümkün değildir.

Amerika ve İngiltere'nin tarihlerinde çağ açan olaylar nelerdir? Günümüzden geçmişe giderek bunların iki dünya savaşı, Sanayi Devrimi, Reformlar, Batılı keşifler, Rönesans ve Hristiyanlığa geçiş olduğunu söylemeliyim. Şimdi ben Amerika'nın veya İngiltere'nin tarihini bu olayların önemini vurgulamadan anlatana yahut bu olayları Amerika ya da İngiltere'ye ait bölgesel olaylar şeklinde açıklayana karşıyım. Bu önemli olayları herhangi bir Batı ülkesinin tarihi içinde açıklayabilmek için kişinin düşüneceği en küçük birim bütün Hristiyan Alemdir. Hristiyan Alemi demekle Roma katoликleri ve Protestan dünyasını Papalığa bağlılıklarını ilân etmiş Roma Patrikliğinin taraftarları ile onu reddedenleri - kastediyorum.

Fakat Hristiyan Aleminin tarihi de kendi zaman ve mekân sınırları içinde anlaşılamaz. Hristiyan Alemi her ne kadar bir tarihçi için Amerika'dan, İngiltere'den veya Fransa'dan daha iyi bir çalışma birimiyse de, iyice incelendiğinde yetersiz olduğu görülüyor. Zaman boyutunda, Batı Roma imparatorluğu'nun çöküşünü takip eden Orta Çağ'ın kapanışına kadar uzanabilmekte; yani yaklaşık binüç yüz yıl geriye gidebilmekte ki bu, Hristiyan Alemi tarafından temsil olunan toplum türlerinin var olageldiği altıbin yılın dörtte birinden az. Hristiyan Âlemi günümüze kadar yaşamış üç tür me-

deniyetten üçüncüsüne dahil edilebilecek bir medeniyete sahip.

Mekân boyutunda» Hristiyan Âleminin dar sınırlılığı daha da çarpıcı. Bir bütün olarak dünya haritasına baktığımızda çok az olan kara parçasının, birkaç ada ve yarımadaıyla çevrili olan Asya kıtasından oluştuğunu görürüz. Hristiyan Âleminin uzanabildiği en uzak sınır neresidir? Bunun batıda Alaska ve Şili, doğuda Finlandiya ve Dalmaçya olduğunu görürsünüz. Bu dört sınır arasında Hristiyan Âlemi en **geniş** sınırlarına **ulaşmış**. Peki bu alanın büyüklüğü ne kadardır? İki büyük adayla birlikte Asya'nın Avrupa yarımadasının uç kısmı kadar. (Bu iki adayla Kuzey ve Güney Amerika'yı kastediyorum.) Batı dünyasının Güney Afrika, Avustralya ve Yeni Zelanda'daki sınır dışında kalan şüpheli bölgelerini dahi katsanız, bu yeryüzündeki toplam yerleşilebilir alanın çok küçük bir parçasını oluşturur. Bu yüzden Hristiyan Âleminin tarihini kendi coğrafi sınırları içersinde anlamamız olanaksız.

Hristiyan Âlemi Hristiyanlığın bir ürünü, fakat Hristiyanlık Batı'da doğmamış; başka bir medeniyetin -İslâm'ın - sınırları içinde doğmuş. Bizler, Batılı Hristiyanlar, bir zamanlar dinimizin Filistin'de büyüdüğü yeri müslümanlardan almaya çalıştık. Eğer Haçlı Seferleri başarılı olsaydı, Hristiyan Âlemi Asya'nın en önemli kısımlarına uzanmış olacaktı. Ne var ki, Haçlı Seferleri başarısızlıkla sonuçlandı,

Hristiyan Âlemi günümüze kadar yaşayan beş medeniyetten biri. Altıbin yıl önce doğan toplum türlerinin ilk temsilcilerinin belirmesinden bu yana varolan yaklaşık ondokuz medeniyetten ancak

bu beş tanesi yarlıklarını bugüne kadar sürdürdü.

III

Diğer yaşayan dört medeniyeti ele aldığımızda; eğer bir medeniyetin Asya kıtasındaki sürekliliği o medeniyetin varoluş delili olarak kabul edilirse, o takdirde dört medeniyetin «daha canlı» öldüğü meydana çıkar.

Bizim kardeş medeniyetimiz olan Ortodoks Âlemi Baltık Denizi'nden Pasifik Okyanusu'na, Akdeniz'den Kuzey Buz Denizi'ne uzanmakta; Asya'nın kuzey kısmının yarısını ve Asya'nın Avrupa Yarımadasındaki kısmının yansını kaplamakta. Rusya ise bütün medeniyetlerin arka kapılarına yüksekte bakmakta, Beyaz Rusya ve Kuzey-Doğu Sibirya'dan Batı dünyamızın Polonya ve Alaska'daki kapılarına; Kafkasya ve Orta Asya'dan İslâm ve Hint dünyasının kapılarına; Orta ve Doğu Sibirya'dan da Uzak-Doğu dünyasının arka kapılarına..

Bizim üvey kardeşimiz İslâm da kıtada iyice yerleşmiş. İslâm'ın sınırları, Asya kıtasının Kuzey-Batı Çin'deki merkezinden, Asya'nın Afrika yarımadasındaki batı sahillerine kadar uzanmakta. Dakar'da İslâm dünyası, Asya'nın Afrika yarımadasını Güney Amerika adasından ayıran caddelelerine sahip durumda. İslâm, Asya'nın Hint yarımadasında da yerleşmiş durumda.

Hint ve Uzak-Doğu toplumlarma gelince, dört-yüz milyon Hintlinin ve dört-yüz-beş-yüz milyon Çinli'nin kıtada yaşadığını söylemek yeterli herhalde.

Fakat bu medeniyetlerin hiçbirisinin önemini yalnızca yaşadıkları için abartmamalıyız. Eğer «yaşam süreleri» yönünde değil de başarılı olma yö-

nünde bir değerlendirme yaparsak, insan ırkını sonsuz kurtuluşa davet eden seçkin ruhların karşılıklı başarısıyla karşılaşırız.

Kimlerdir bu insanlığın seçkin ruhları? Konfüçyüs ve Lao-tse. Buddha, Yahuda ve İsrail'in peygamberleri, Zerdüşt, tsa, Muhammed ve Sokrates'i bunlar arasında sayabiliriz ve bu seçkin ruhların hiçbirisi yaşayan beş medeniyetin çocuklarından değil. Konfüçyüs ve Lao-tse, şimdi ölü olan Uzak-Doğu medeniyetinin ilk neslinin, Buddha şimdi ölü bulunan Hint medeniyetinin ilk neslinin çocuklarındandı. Hosea, Zerdüşt, İsa ve Muhammed, şimdi ölü bulunan Suriye medeniyetinin, Sokrates ise şimdi ölü bulunan Yunan medeniyetinin çocuklarındandı.

Son, dörtüüz yıl içerisinde yaşayan bu beş medeniyet, Hristiyan Âleminin Asya'nın, Avrupa yarımadasının ucundan Okyanus'a ve Ortodoks Âleminin Asya kıtasına doğru genişlemesiyle karşı karşıya geldi.

Hristiyan Âleminin genişlemesi iki özel durumda oluyor: Okyanuslulaşma ki, buna bugün biz, dünyadaki bütün yerleşik bölgelerin ötesine uzanan, yani dünya çapında bir genişleme olarak adlandırıyoruz ve modern mekanik yollarla «mekân ve zamanın fethi» sebebiyle, iyice yayılan Batı medeniyet ağının dünyanın uzak bölgelerini hiç görülmedik şekilde fiziksel bir ilişki içine sokması. Fakat Batı medeniyetinin bu şekilde yayılışı, Rus Ortodoks Âleminin ve benzeri medeniyetlerin **çağdaş** yayılışından yalnızca derece itibariyle farklı.

Tarih görüşümüzün de birleşmesine neden olacak, günümüz insanlığının birleşmesine önemli katkılarda bulunan bazı yeni yayılmalar var. Şu

anda ölü bulunan Suriye medeniyeti, batıda. Asya'nın Avrupa ve Afrika yarımadasındaki Atlantik sahillerine Fenikeliler tarafından, güney-doğuda Asya'nın Hint Yarımadasının ucuna Himyerîler ve Nasturîler tarafından, kuzeydoğuda Pasifik'e Manichanlar ve Masturiler tarafından götürülmüş. Denizden iki, karadan ise bir yönde yayılmış. Pekini gören herkes, Suriye medeniyetinin çarpıcı anıtını hatırlayacaktır.. Pekin'deki Mançu Hanedanının üç dille yazılmış yazıtlarında Mançu ve Moğol metinlerinin Çin harfleriyle değil de Süryanîce yazıldığını görmekteyiz.

Şimdi ölü bulunan fakat» başkaları tarafından yayılan medeniyetlerden Yunan medeniyeti, batıda Marsilya'ya Yunanlıların kendileri tarafından, kuzeyde Ren ve Tuna nehrine Romalılar tarafından, doğuda Hindistan ve Çin'e Makedonyalılar tarafından yayılmışken; Sümer medeniyeti, beşiği Irak'tan bütün yönlerle kendiliğinden yayılmıştır,

IV

Bütün bu medeniyetlerin başarılı yayılmaları sonucu, dünyanın yerleşilebilir bölgeleri büyük bir toplum haline geldi. Bu yayılmanın en sonuncusunu Hristiyan Âlemi gerçekleştirdi. Fakat Hristiyan Âleminin yayılışı yalnızca dünyanın birliğini **tamamladı**, bunun yayılma hareketinin son evresi olmaktan öte bir anlamı yoktu. İkinci olarak, dünyanın birleştirilmesi Batılı bir çerçeve içinde gerçekleştirilmiş olsa da, günümüzdeki Batı üstünlüğünün uzun sürmeyeceği kesin.

Birleşmiş bir dünyada Batılı olmayan onsekiz medeniyet - dördü yaşayan, ondördü ölü - etkinliklerini mutlaka yeniden sağlayacaktır. Yüzyıllar,

nesiller boyunca, dünya yavaş yavaş değişik kültürler arasında bir denge sağlamak için savaşmakta. Batı kültürü, Batı toplumunun modern yayılışı sayesinde karşılaştığı diğer kültürlerle -canlı ve ölü - bir karşılaştırma sonucu gerçek ve mütevazı yerine çekilebilir.

Bu açıdan bakıldığında tarılı, bize ve bizden sonra gelecek nesillere şu çağrışı yapmakta.

İnsan kardeşlerimiz için yapabileceğimiz bütün hizmeti yapacaksak - birleşmiş bir dünyada tavırlarının ne olması gerektiği konusunda yardım ederek - kendi kültürlerimizin ve ülkelerimizin tarihlerinin oluşturduğu hapisane duvarlarını kırmak için gerekli istek ve gücü göstermeliyiz ve kendimizi, tarihi bir bütün olarak görmeye alıştırmalıyız.

Diğer insanlar için yapmamız gereken ilk şey, bilinen canlı ve ölü medeniyetlerin tarihini bir bütün olarak sunmamızdır. Bunun başarılması için iki yol var.

Birinci yol, yaşayan örnekler olarak bahsettiğim medeniyetler arasındaki etkileşimi incelemek. Bu etkileşimin önemi tarihsel olarak aydınlatıcı; yalnızca birkaç medeniyeti tek bir odak noktasında birleştirmiş olmasından değil, fakat aynı zamanda bu etkileşimden büyük dinlerin doğmuş olmasından. Suriye ve Babil medeniyetlerinin etkileşiminden doğmuş olan yahudilik ve Zerdüştlük; Suriye ve Yunan medeniyetlerinin etkileşiminden doğmuş olan Hristiyanlık ve İslâm; Hint ve Yunan medeniyetlerinin etkileşiminden doğmuş olan Mahayana Budizm ve Hinduizm bunlara örnek, olarak gösterilebilir. Eğer insanlığın bu dünyada bir geleceği varsa, ben bunun son dörtbin yılda orta-

ya çıkan dinlerin (son bin yıl içinde çıkan ilki hariç hepsinin) içinde yattığına inanıyorum; bu dinleri doğuran medeniyetlerde değil.

Bilinen bütün medeniyetleri bir bütün olarak incelemenin ikinci bir yolu, kendi özel tarihlerinin karėılaėtırmalı bir alığmasını yaparak, onlara İnsan Topluluğu'nun birçok turnden yalnızca belli bir türün temsilcileri olarak bakmaktır.

Eğer medeniyetlerin tarihlerindeki ana safhaları - doğum, büyüme, çözülme ve yıkılma ortaya koyarsak, tecrübelerini safha safha karėılaėtırma olanağına kavuğuruz. Bu yolla belki de her medeniyette ortak olan tecrübeleri ve her medeniyetin kendine özgü, eğsiz tecrübelerini sınıflandırarak, medeniyet denilen toplum türlerinin bir morfolojisini elde edebiliriz.

Eğer bu iki inceleme sayesinde tek bir tarih grğne varabilirsek, tuhaf gzlklerimizle gördüğümüz değiğik medeniyetlerin tarihini ve insanların daha bağka açılardan görmemiz gerektiğine inanacağız.

Grğ açımızı ayarlarken, iki değiğik savı sırasıyla takip etmede çok tedbirli davranmalıyız. Bunlardan biri, insanlığın geleceğinin felâketle sonuçlanmayacağı ve ilk iki dünya savağında ayakta kaldığımıza göre; İkinci Dünya Savağı bu savağlar silsilesinin sonuncusu olmasa da, dünyada barığın sağlanabceği savı. İkinci sav ise iki dünya savağının gelecekteki büyük bir felâketin ilk habercileri olduğu yönünde.

Bu ikinci sav, insanlığın savağ kurumunu ortadan kaldırmadan önce atom enerjisini kullanmayı öğrenmesiyle oldukça pratik bir hale girdi.

Benim çıkış noktası olarak aldığım günümüzdeki dünya, hayatındaki bu çelişkiler, aynı zamanda ciddî bir toplumsal ve ruhsal hastalığın belirtileri olarak gözüküyor. Çağdaş tarih görüntüsünde bu uğursuz özelliklerin varlığı, iki savdan tatsız olanım kötü bir şaka olarak değil, fakat ciddî bir ihtimal olarak ele alınması gerektiğinin bir belirtisi.

Her iki seçenek için de, ben tarihçiler olarak kendimizin ve okuyucularımızın dikkatini; geçmişteki etkinliklerinin ışığında birleşmiş bir dünyada, insanlığı bekleyen bu iki geleceğin üstesinden gelecek medeniyetlerin ve insanların tarihine çevirmemiz gerektiğine inanıyorum.

Eğer birleşmiş bir dünyada insanlık mutlu bir geleceğe sahip olacaksa, böyle bir geleceğin Eski Dünya'da Çinlileri, Kuzey Amerika adasında da Kanadalıları beklediğini söyleyebilirim. Kuzey Amerika'da insanlığın geleceği ne olursa olsun, Fransızca konuşan Kanadalıların her halükârda orada kalacaklarından eminim.

İnsanlığın geleceğinin oldukça karanlık olacağı savı konusunda, en geç birkaç yıl önce, nasıl bir geleceğe sahip olacağımızın Tibetlilere ve Eslcimolara bağlı olduğunu söylemeliydim, çünkü bu insanlar nadiren korunmuş yerlerimizde yaşıyorlar. «Korunmuş» olmak, tabii ki insanın aptallığından ve zayıflığından korunmuş olmak anlamında. Doğanın güçlüklerinden değil. İnsanoğlu orta taş devrinden beri fiziksel çevresinin efendisi olmuş, bu tarihten beri insanın karşılaştığı öldürücü tehlikeler yalnızca kendisinden gelmiştir. Fakat Tibetlilerin ve Eskimoların evleri artık korunmuş olmaktan çıktı, çünkü Kuzey Kutbunun, Himalaya'ların üstünden uçabiliyoruz. Ve zannediyorum

ki, Kuzey Kanada ile Tibet, gelecekteki bir Rus - Amerikan savaşma sahne olabilir.

Eğer insanlık atom bombalarının verdiği hırs-la etrafa saldıracaksa, Orta Afrika'daki Negrito Pigmelerine günümüz pigmelerinin mirasının bir kısmını kurtarma görevi düştüğu inancındayım. (Filipinler ve Malaya yarımadalarında yaşayan doğulu kuzenleri, bizim gibi tehlikeli bölgelerde olduklarından yok olmaları kuvvetle muhtemel.)

Antropologlarımızın söylediğine göre bu Afrika Negrito'larımızın Tanrı insan ilişkileri konusunda tamamiyle saf ve yüce inanışları var. İnsanlığımıza yeni bîr soluk verebilirler ve artık o tarihte geçen altıbin ile onbin yıl arasında, kazandığımız her şeyi kaybetmiş olacağız. Fakat altıbin yıl, insan ırkının varolduğu altıyüz bin veya bir milyon yıl yanında nedir ki?

Felâketin en kötüsü, bütün insan ırkım. Afrika Negrito'larmı bile yok etme ihtimalimiMir,

Gezegенimizdeki insan tarihinden edindiklerimizden çıkararak bunun o kadar imkânsız olmadığını söylemeliyim. İnsanın ilk hükmünü orta taş çağında ilân ettiği konusunda yanılmıyorsak, insanın dünyadaki hükümranlığı yalnızca yüzbin yıl kadar, ki bu, gezegendeki beşyüz ya da sekizyüz milyon yıllık hayatın yanında nedir? Geçmişte, dünyamız uzun süre yaşayıp sonra sona eren hayat şekillerine tanık oldu. Günümüzden yüzotuz milyon yıl önce ile elli milyon yıl öncesi arasında, seksen milyon yıl yaşamış olan dev zırhlı, sürüngenleri gördü. Fakat sürüngenler çağı sona erdi. Bundan üçyüz milyar yıl önce dev kabuklu balıkların çağı vardı. Bu yaratıklar o sıralarda alt çe-

nelerini oynatabilme gibi muhteşem bir başarıya ulaşmışlardı. Fakat balıkların çağı da sona erdi.

Kanatlı böceklerin ikiyüzelli milyon yıl kadar önce ortaya çıktığına inanılır. Belki de - insanların kurumsal bir hayat yaratacağını sezinleyen büyük kanatlı böcekler- dünyaya gelmek için sıralarını bekliyorlar. Eğer karıncalar ve arılar bir gün insanın sahip olduğu entellektüel anlayışın bir kırıntısına sahip olurlar ve tarihi kendi görüş açılarına göre yorumlarsa, hemen hemen yararsız bölümlerle dolu olan insan memelilerinin açık hükümlerini «ses ve öfke dolu, hiç mi hiç anlamsız» olarak görecektir.

Bize düşen, tarihin bu yorumunun doğru ol-
madığını göstermektir.

Dokuzuncu Bölüm

RUSYA'NIN BİZANS'TAN DEVRALDIĞI MİRAS

I

Eğer bu bir deneme yerine vaaz olsaydı, en önemli cümlesi Horace'ın şu meşhur sözü olacaktı: «Siz doğayı tırmıkla başınızdan defedebilirsiniz ama o yine size dönecektir.»

Rusya'daki bugünkü rejim, Rusya'nın geçmişiyle hemen hemen bütün konularda ilişkisini kestiğini iddia ediyor. Batılılar, BoLşeviklerin söyledikleri şeyi mutlaka yaptıklarını gördü. İnandık ve titredik, fakat insan düşününce kişinin geçmiş mirasını o kadar kolay reddedemeyeceğine inanıyor, Horace'm da farkettiği gibi, geçmişi reddettiğimiz zaman o kurnazca gizlenerek geri gelmekte. Bazı bilinen örnekler bunu ispat etmekte.

1763'de İngilizlerin Kanada'yı fethi, St. Lawrence vadisinin Fransızlar, Atlantik sahilinin İngilizler tarafından sömürge haline getirilmesiyle başlayan, kıtayı parçalama hareketine bir son vererek, Kuzey Amerika'nın haritaşmı yenilemiş gözüküyordu. Ancak bunun görünüşte böyle olduğu sonra ortaya çıktı. 1763'de birleştirilen iki idare 1783'de tekrar ayrıldı. Tekrar bölünen kıtada İngilizler Atlantik Sahili yerine bu sefer St. Lawrence vadisini ellerine geçirmişlerdi. Fakat bu deği-

şiklik, kıtanın yirmi yıl önceki gibi siyasal olarak iki ayrı parçaya ayrılması ile karşılaştırıldığında, çok ufak bir değişiklik.

Aynı şekilde, 1660 Restorasyonu da Onaltıncı Yüzyıl'm sonlarında Piskoposluk ve Presbiteryen kısımlarına ayrılan, İngiliz Protestan Kilisesini yeniden bir bütün haline getirerek, İngiltere'nin dinî yaşamım yenileştirmiş gibi gözüküyor. Görünüşler burada da yanıltıcı; çünkü Piskoposluk Onsekizinci Yüzyıl'da resmî kiliseye karşı olan Metodist bir kilisenin doğuşuna öncülük etti.

Fransa'da Roma Katolik Kilisesi bir zamanlar ayrılığı bastırarak sağladığı birliği yeniden sağlamama şaşkınlığı içinde Onikinci Yüzyıl reformcularından Albigense'ler, Onaltıncı Yüzyıl'da Hu™gufiii. ctr olarak ortaya çıktılar. Huguenot'lar da sırasıyla bastırılınca, Roma Katoliklerinin Kaivenist'lere en yakın kolu olan Jansenist'ler ortaya çıktı. Jansenist'ler bastırılınca, Deist'ler, ortaya çıktı ve Onüçüncü Yüzyıl'da Katolikler'le Adoptionist'ler (Albigense'lerin sahip olduğu öğreti) arasında başlayıp, son yedi yüzyıl içerisinde birliğin sağlanması için kullanılan zulümlere rağmen, günümüze kadar geldi.

Horace'm temasının bu tarihsel örneklenişinin ışığında, günümüz Rusya'sı ile geçmişi arasındaki ilişkiyi inceleyelim.

Marksizm, Rusya'da yeni bir düzen görünümünde, çünkü eskiden Büyük Petro'nun Rusya'ya getirdiği yeni hayat düzeni gibi, o da Batı'dan geldi. Eğer bu Batılılaşma evreleri Rusya'nın kendi isteği ile olduysa, bunları gerçek hareketler olarak sunmak makûl sayılabilir. Fakat Rusya kendi isteği, ile mi Batılılaşıyor, yoksa baskı altında mı?

Bu konuda, yazarın kişisel görüşleri şunlar; Ruslar yaklaşık olarak bin yıl, bizimki gibi Greko-Romen medeniyetinin neslinden gelme, fakat kendine özgü ve değişik bir medeniyet olan Bizans medeniyetinin üyesi olmuşlar. Bizans ailesinin bu Rus çocukları, Batı dünyasından etkilenme tehlikesine cesurca karşı koymuşlar ve hâlâ da koymaktalar. Batı tarafından fethedilip, içinde zorla erimemek **için**, kendilerini sürekli Batı teknolojisi-ne sahip **olmaya zorlamışlar**. Bu kuvvet gösterisi Rus tarihinde en az iki kere gerçekleştirilmiştir: birincisi Büyük Petro, İkincisi ise Bolşevikler tarafından. Bu hareketi tekrarlamak gerekmiştir, çünkü Batı teknolojisi gelişmeye devam etmiştir. Büyük Petro Onyedinci Yüzyıl Batı tersane işçisinin ve talim çavuşunun hünerlerini keşfetmek zorundaydı. Bolşevikler ise bizim sanayi devrimiy-le başatmak zorundaydılar. Fakat Rusya **bunu** başardığı anda, Batı, atom bombasının sırrını keşfederek onu geçiyordu.

Bütün bunlar Rusları bir ikilemin içine sokuyor. Kendilerini zorla Batılılaşmaktan korumak için, kendi istekleriyle kısmen Batılılaşmaları gerekiyor ve eğer hem Batılılaşmak hem de bu hareketi sınırları içinde tutmak isterlerse, inisiyatifi kendi ellerinde bulundurmaları gerekli. Elbette ki en önemli soru şu: Yabancı bir medeniyeti bütünüyle değil de kısmen benimsemek mümkün mü?

Bu sorunun cevabını, Rusya'nın Batı'yla olan ilişkilerinin önemli kısımlarını gözden geçirerek verebiliriz. Batı'da Rusya'nın saldırgan bir ülke olduğu zannı var; ki bu Batılı gözlerle bakıldığında gerçekten doğru bir zan. Onu Onsekizinci Yüzyıl' - da Polonya'yı hırsla parçalayan; Ondokuzuncu

Yüzyıl'da Polonya ve Finlandiya'ya zulmeden; günümüz savaş sonrası dünyasının baş saldırganlarından biri olarak görüyoruz. Ruslara göre ise bu tam tersi. Ruslar kendilerini Batı'nın sürekli kurbanları olarak görüyorlar. Belki de Rusların görüş açısı doğrudur. Eğer tarafsız bir araştırma;! bulunabilirse, Rusların Onsekizinci Yüzyıl'da İsveç ve Polonya'ya karşı olan başarılarının bir karşı saldırı olduğunu ve Rusya'nın bu karşı saldırıda kazandıklarının, önceden ve sonradan Batı'ya verdiklerinden az olduğunu söyleyebilirdi.

İç bölgelerdeki su yollarını ele geçirerek ilkel Slav halkı üzerinde kendi idarelerini kurup ilk Rus devletinin temellerini atan «Varangian»larm, Hristiyan Âleminin Charlemagne komutasında kuzeye ilerlemesinden rahatsız olup doğuya ve batıya ctogru hareket eden İskandinav Barbarlarından olduğu anlaşıyor. Eski ülkelerinde kalan ataları Hristiyanlaştırılmış ve Rusya'nın batı ufkunda sonradan İsveçliler olarak ortaya çıkmışlardı; saldırganlıkları yok edilmemesine rağmen putperestLücen kurtulmuşlardı. Ondördüncü Yüzyıl'da Rusya'nın en güzel bölgesi hemen hemen bütün Beyaz Rusya ve Ukrayna - Rus Ortodoksluğu'ndan uzaklaştırılıp, Lituan Yahılar ve Lehler tarafından Hristiyan Âlemine katılmıştı. (Polonyalıların Ondördüncü Yüzyıl'da Galiçya'da elde ettikleri toprakları Ruslar 1939-45 savaşının en son devresinde geri alabildiler.)

Onyedinci Yüzyıl'da Polonyalı saldırganlar, Rusya'nın o ana kadar fethedilmemiş Moskova'sına kadar sızmışlar ve Rusların son bir müdahaleyle geri çekilmişlerdi. Bu sıralarda İsveçliler Rusları Baltık'tan, doğu sahilinden Polonya'nın kuzey

sınırlarına kadar olan yerleri elde ederek kovmuşlardı. 1812'de Napolyon, Onyedinci Yüzyıl'da Polonyalıların yaptığını tekrarlamış ve On dokuzuncu, Yirminci Yüzyıllarda Batının saldırıları Rusya'nın üzerine hızlı bir yağmur gibi yağmaya başlamıştı. 1915-18 yıllarında Rusya'yı işgal eden Almanlar Ukrayna'yı geçip Kafkasların güneyine ulaştılar, Almanların 1918-20 yıllarında yıkılışından sonra, sıra İngiliz, Fransız, Amerikalı ve Jüponlara gelmişti. 1941'de Almanlar daha korkunç ve insafsız bir şekilde tekrar saldırdılar. Onsekizinci-Ondokuzuncu Yüzyıllarda Rus orduları da Batı topraklarında savaştı, ancak her defasında Batılılar arasındaki bir kavgada Batılı bir ülkenin müttefiki oldular. İki Hristiyanlık arasında yüzyıllarca süren savaşlarda, öyle gözüküyor ki, Ruslar saldırının kurbanları olurken Batılılar saldırganlar olmuşlar.

Ruslar, Batının düşmanlığına, yabancı bir medeniyetin inatçı taraftarları oldukları için maruz kalmışlar ve 1917 Bolşevik devrimine kadar Doğu Ortodoks Âleminin bir ürünü olan Bizans medeniyetini kabul etmişlerdir. Ruslar Doğu Ortodoks Âlemine Onuncu Yüzyıl'm sonunda katılmışlar; bunun düşünülerek alınmış bir karar olduğu açık. Güney-doğu steplerindeki komşuları Hazarlar gibi Yahudiliği, Volga'ya kadar uzanan doğulu komşuları Beyaz Bulgarlar gibi İslâm'ı kabul edebilirlerdi. Ruslar bu örneklerle rağmen seçimlerini Bizans dünyasının Doğu Ortodoks Hristiyanlığını seçerek yaptılar ve İstanbul 1453'de Türkler tarafından fethedilip Doğu Roma İmparatorluğu'nun son kalıntıları temizlenince, o sıralarda Müslüman ve Latinlere karşı Rus Ortodoks Âlemini canlandıran

Moskova Prensliği, kendinden emin olarak Yunanlılardan Bizans mirasını teslim aldı.

1472'de Moskova'nın grandükü III. İvan, İstanbul'da, son Yunan temsilcisinin kardeşinin kızı olan Zoe Palaeologos'la evlendi. 1547'de IV İvan («Korkunç İvan») kendisini Çar veya Doğu Roma İmparatoru ilân etti; taht bos olduğu için bu konuda oldukça cüretkâr düşünüyordu. Geçmişte Rus Prensleri, Bizans Ökümenik Patriğinin - İstanbul'daki Yunan İmparatorunun siyasî tebaasından olan ve ünvan, lakâbı, hakları artık Moskova Grandükü İvan tarafından sahip olunan bir piskopos idi - Yardımcısı olan Kiev ya da Moskova Başpiskoposu'nun dinî tebaalarıydılar. Son ve kararlı adım 1589'da, Bizans «Ökümenik» Patriği Moskova'yı ziyaret ederken, Moskova Başpiskoposu'nun bağımsız bir Patrik statüsüne yükseltilmesine razı edilerek (ya da zorla) atıldı. Yunan Ökümenik Patriği bugüne kadar Ortodoks Kiliselerinin patrikleri içinde en kuvvetlisiydi. Rus Ortodoks Kilisesi bağımsızlığına kavuşunca, Ortodoks Kiliseleri içinde sayıca ve güçlü bir devleti savunma açısından, en kuvvetli duruma geçti.

1453'den itibaren Rusya, Müslümanların elinde olmayan tek Ortodoks ülkesiydi ve İstanbul'un Türkler tarafından almışının intikamını yüzyıl sonra Tatarlardan Kazan'ı alarak aldı. Bu, Rusya'nın Bizans mirasına sahip olmak için attığı başka bir adımdı. Rusya bu mirasa yalnızca bilinmez tarihsel kuvvetlerin çalışması sonucunda ulaşmamıştı. Ruslar bu işin bilincindeydi: Onaltıncı Yüzyıl'da bu siyaset, keşiş Theophiius'un III. ve IV. İvan arasında hüküm süren Moskova Grandükü

III. Basil'e yazdığı şu meşhur satırlarla daha açıklık kazanıyordu:

«Eski Roma Kilisesi dalâleti yüzünden yıkıldı; İstanbul'daki ikine Roma'nın kapıları Türklerin baltalarıyla yıkılırken, Moskova Kilisesi - Yeni Roma Kilisesi - gökte güneşten daha fazla parlıyordu... İki Roma yıkılmıştı ama üçüncüsü tekrar ayakta; bir dördüncüye de gerek yoktu.» Kendinden emin olarak ve düşünerek Bizans mı asını devralan Ruslar, diğerlerinin yanında Bizans'ın Batıya karşı olan geleneksel tavrını da alıyorlar ve bu yalnızca 1917 devrimi öncesinde değil, sonrasında da Rusların Batıya karşı özel tavırlarında çok özel izler bırakıyordu.

Bizans'ın Batıya karşı olan tavrı çok basit olduğundan Batılılar bunu anlamada zorluk çekmezler. Gerçekte, bu tutumu tanımamız gerekiyor çünkü bu da bizim hakkımızda beslediğimiz o imkânsız inançtan doğuyor. «Frenk» ler olarak kesinlikle inanıyoruz ki, bizler İsrail'in, Yunan'm, Roma'nın seçilmiş mirasçılarıyız - geleceğin vadedilmiş mirasçılarıyız. Bu inancımız evrenin zaman ve mekânla olan bağlarını çözen, son devrin jeolojik ve astronomik keşifleriyle bile sarsılmadı. Primal nebula'dan protozona, protozondan ilkel insana kadar süren ve tabiat düzeni sonucu, bizde sonuçlanan İlâhî bir nesep izini takip ediyoruz Bizanslılar da aynısını yaptılar, ancak bunun yanında kendilerini doğuştan kazanılan o imkânsız hakla ödüllendirerek. Vadedilen mirasçılar tek bir geleceğe sahiptiler ve destanın Bizans yorumuna göre bunlar Bizanslılar idi, Frenkler değil.....

Bu öğretinin oldukça normal bir sonucu var. Bizans ile Batının aralan açık olduğu zaman, Bi-

zan s her zaman haklı, Batı ise her zaman haksızdı.

Bizanslı Yunanlılar'dan Ruslar tarafından devralman bu ortodüksluk ve kader duygusu, Doğu Ortodoks Hristiyanlığınm dağılışımdan sonra kurulan komünist rejimin de özelliklerinden. Şüphesiz Marksizm Batılı bir inanış, fakat Batı medeniyetini hesaplaşmaya çağıran bir Batılı inanış. Bu yüzden dedesi Doğu Ortodoks Kilisesi'ne bağlı, babası Ondokuzuncu Yüzyıl «Slavc» olan Yirminci Yüzyıl Rus'unun devraldığı mirasa alışmadan bir Marksist olması mümkün. Marksist Rus için, Slavca Rus için, Doğu Ortodoks Kilisesi'ne bağlı Rus için Rusya hep «Kutsal» dı ve Borgiasın, Kraliçe Viktorya'mn, Smiles'in Self-Help'i ve Tammany Hall'i, pis ve değersizdi. Bu, öyle bir inanış ki, hem Rus insanına geleneksel Batı kınayışı konusunda izin veriyor, hem de Rus hükümetine, halen sanayileşmiş olan Batı tarafından fethedilmek için Rusya'nın sanayileşmesi konusunda yardımcı oluyor. Bu inanış, tanrıların, seçkin insanların kucaklarına bıraktığı güzel bir hediye.

II

Bugün Marksist Rusya'da dahi etkinliğini duyuran, Rusya'nın Bizans mirasını biraz daha inceleyelim.. Yunanlıların Anadolu ve İstanbul'daki Bizans tarihinin ilk dönemlerine baktığımızda, kardeş medeniyetimizin göze çarpan özellikleri neler? İkisi diğerlerinden daha fazla Önem kazanıyor Bizans'ın her zaman haklı olduğu inancı ve totaliter devlet yapısı.

Her zaman haklı olma inancının tohumları Yunanlı ruhlara, Batıya karşı duydukları üstünlüğün birdenbire kırılmasıyla atıldı. Siyasal hayat-

larında yüzyıllarca süren karışıklık, Romalıların onlara hakim olmaları ile son buldu. Roma İmparatorluğu Yunanlılar için hem yaşam koşulu, hem de gururları için dayanılmaz: bir hakaret kaynağı idi. Bu, onlar için korkunç bir psikolojik ikilem yaratıyordu. Bundan çıkış yolunu Roma İmparatorluğu'nu Yunan'ın bir ürünü saymakta buldular. Antonines zamanında. Yunan düşünürleri, Roma İmparatorluğu fikrini Plato'nun filosof-kralların ideal krallığını düşünerek kabul ederken, Yunanlı eylemciler Roma amme hizmeti için iain koparıyorlardı. M. S. Dördüncü Yüzyd'da Roma İmparatoru Konstantin, Bizans'taki Yeni Roma'sıru eski bir Yunan şehrinin yanına kurdu. İstanbul, Latince konuşan kurucusu zamanında E'ski Roma'ya ait olmuşsa da, ikiyüz yıl sonra Jüstinyen zamanında tekrar Yunanlılaşmıştı - Jüstinyen'in, ana dili Latince'yi son derece sevmesine rağmen. Beşinci Yüzyıl'da Roma İmparatorluğu, İtalya dahil, Batıda yıkılınca Yunan ve yarı-Helen Doğulu prensliklerinde yaşadı, Altıncı-Yedinci Yüzyıl başlarında Papa Büyük Gregory zamanında Eski Roma terkedilmiş ve unutulmuş bir imparatorluktu. Yunanlı Yeni Roma, bu imparatorluğun yeni merkezi ve yönetim yeri idi.

Bugün Yunanlı bir köylüye ne olduğunu sorarsanız ve bir an için okulda, öğrettikleri gibi «Helen» demeyi unutursa, size başkenti İstanbul'da olan ölümsüz Roma İmparatorluğunun tebaasından Yunanca konuşan Doğu Ortodoks Hristiyan anlamında, bir «Romyos» olduğunu söyleyecektir. «Çağdaş Yunan» anlamında «Helen» kelimesinin kullanılışı eskinin bir dirilişidir; milâdî takvimin. Altıncı Yüzyıl'ından beri Romalı (Şimdi Ortodoks

Hristiyan Kilisesinin Yunanca konuşan bağılısı anlamında) ile «Helen» (kâfir anlamında) arasındaki zıtlık eskinin «Helen» (medenî insan anlamında) ile «Barbar» arasındaki zıtlığın yerini aldı. Bu oldukça ilerlemeci bir değişiklik sayılabilir. Bu değişikliğe rağmen Yunanlılar için her zaman önemini koruyan bir şey yüzünden, «doğa her zaman geri gelecektir,» Yunanlı her zaman haklıydı. Putperest Yunan kültürü üstünlüğü belirten bir işaret olarak kaldıkça, Yunanlı «Helen» olmakla övünür. Fakat şartlar değişince ve Helenizm barbarlığın karanlığına dalınca, Yunanlı sesinin tonunu değiştirir ve Hristiyan Roma İmparatorluğu'nun bir bağılısı olduğunu söyler. Hellenizm kademe kaybedebilir, fakat Yunanlı hiç mi hiç kaybetmez.

Hangi krallık olursa olsun, Krallığın gerçek mirasçıları olma yönünde ünvanım ustaca koruyarak, Yunan Ortodoks Hristiyanı Latin Alemini «en tepeye» yerleştirdi. Dokuzuncu Yüzyıl'da İstanbul'un Yunanlı Ökümenik Patriği Photius, Batı Hristiyanların hizipçi olduklarına işaret etti. İzin verilmeyen bir inanışı öğretinin içine sokarak öğretiyi değiştirmişlerdi. Bizans her zaman haklıydı, fakat o sıralarda Batı Âlemini haksız sayarken özel bir nedeni vardı. Photius Bizans Âlemi ile Batı Âlemi arasındaki bir karşılaşmanın ilk raundunda Eski Romalıları zor duruma düşüren teolojik keşfini yaptı.

Bu yarışma bugün Sovyetler Birliği ve Amerika arasında olduğu gibi, ideolojik ve siyasal olarak iki rakip arasında soyutlanmış bir bölgenin kuruluşu içindi. Dokuzuncu Yüzyü'da barbarlar Güney-Doğu Avrupa'yı İstanbul'un kapılarından Viyana kapılarına kadar işgal ettiklerinde. Hris-

tiyan medeniyeti ilgilerini çekti. Fakat hangi Hristiyan Âlemine yüzlerini çevirmeliydiler? Yunan Ortodoks Âlemine mi yoksa Bizans Âlemi'ne mi? Yoksa Frenklerin Latin Katolik Âlemi'ne mi? Sağduyu bu iki Hristiyan Âleminin coğrafi olarak en uzak, dolayısıyla da en az tehlikeli olanına yaklaşmayı önerdi, bunun için Frenklere karşı olan Moravyalı, barbar Bizans'a; Bizans'a karşı olan Bulgar, barbar Roma'ya döndü. Bugün Amerika'nın değil de Rusya'nın eşiğinde yatan Yunanistan'ın ve Türkiye'nin, Moskova'ya değil de Washington'a dönmeleri gibi. Bu Önergeler yapıp reddedilmeyince, Güney-Doğu Avrupa için Batı ile Bizans arasında yarışma başlamıştı, kozlar oldukça yüksek olduğundan yarışma neredeyse çıkmaza girecekti. Photius'un iyice kızıştırdığı bunalım, Macarların istilâsı yüzünden ertelendi. Bu yeni göçebelerin Tuna boylarınca yerleşmeleri sonucu, Dokuzuncu Yüzyıl'm sonlarına doğru Ortodoks Âlemi ile birbirinden tekrar ayrıldı, Fakat Macarların Onuncu Yüzyıl'm sonlarında, Batı Hristiyanlığına çevrilmesiyle iki rakip Hristiyanlık arasındaki kavga tekrar başladı ve 1054 yılının hizipleşmelerine doğru yol aldı.

Hemen sonra, Bizans gururu korkunç aksiliklerle karşılaştı. Batı'dan gelen Frenkli Hristiyanlarla, doğudan gelen Türk müslimanlar sırasıyla Bizans'a saldırdı. Rusya'nın Moskova civarındaki iç bölgesi, Doğu Ortodoks Âlemi'nin bağımsızlığını kaybetmeyen tek bölgesiydi. Bizans medeniyetinin Anadolu ve Balkan yarımadasındaki bütün toprakları alınmış, bu bozgunun son safhasında İstanbul'un 1453 akşamı ikinci ve son kez düştüğü sırada, Yunanlılar için son özgürlük fırsatı iki

yabancı ve iğrenç boyunduruktan birini seçmek zorunda kalmıştı. Bu üzücü seçimle karşılaşan Yunanlı Ortodoks Hristiyanlar Batılı hizipçi Hristiyan arkadaşlarının boyunduruğunu şiddetle reddederek, gözleri açık Müslüman Türklerin boyunduruğunu seçtiler. Onlar İstanbul'da «Kardinal'in veya Papa'nın tacını görmektense, Muhammed'in sangını görmeyi» tercih edeceklerdi.

Bu önemli kararı belirleyen duygular edebiyat eserlerinde hâlâ mevcut. Bugüne kıyasla. Orta Çağ'da, Roma'mn iki mirasçısı arasındaki antipati karşılıklıydı, Lompand Bishop Liutrand'm 968 yılında İstanbul'da Bizans sarayındaki diplomatik görevleri gereği, Sakson İmparatorları I, ve II. Otto'ya gönderdikleri raporları okuyun. İlk anda, kitabın yazıldığı zamanı unutup sadece tona ve kitabın havasına dikkat ederseniz, yazarın 1917'den bu yana, bir tarihte Moskova'yı ziyaret eden bir Amerikalı olduğunu sanırsınız. Bizans Prensesi Anna Comnena'nın, I. Haçlı Seferi ile uğraşmak zorunda kalan babası İmparator Alexius'un hüküm sürdüğü yıllar hakkında yazdıklarını okuyunuz. Yazarın, Paris'in Orta-Amerikalı turistlerce işgalini anlatan Fransız kadınlarından birisi olduğunu sanırsınız. En azından, Batılıların anlaşılmayacak şekilde sırrını keşfettikleri o ölüm saçan silah - arbalet - hakkmdaki tasvirleriyle aydınlanıncaya kadar bu kafanızda kalacaktır. Ne olurdu bu, kadehin her zaman kendilerine güldüğü Bizanslılar tarafından keşfedilseydi (!) Anna Comnena'nın tarihi, bir Rus'un. 194-7'de Amerika'nın atom bombasındaki üstünlüğünden şikâyeti olabilir.

Neden İstanbullu Bizans felâkete uğradı? Ve neden Moskovalı Bizans yaşamakta. Bu iki tarihî

muammanın anahtarı, Bizans'ın totaliter devlet yapısında aranmalı.

Savaşan dünyada barışı yüzyıllarca korumuş olan Roma ve Çin İmparatorlukları, tebaalarının şefkat ve hayallerinde o derece güç kazanıyor ki, artık imparatorluklardan ayrı yaşayamıyor ve hiç parçalanmayacağına inandıkları yapılarının yıkılacağına inanamıyorlar. Roma İmparatorluğu yıkıldığında ne o zamanki bağlıları ne de gelen nesiller yıkılışa inanmadı ve gerçeklerle karşılaşmak istemediklerinden, ilk fırsatta Roma İmparatorluğunu yeniden diriltmek amacıyla olduklarından, hayalle gerçeği uzlaştırma yollarını araştırdılar. Milâdî tarihin Sekizinci Yüzyıl'ında Roma İmparatorluğunu doğu ve batıda diriltmek için önemli adımlar atıldı. Batıda Charlamagne'mn atılımı tam bir başarısızlıktı; fakat iki nesil önce İstanbul'da, Suriyeli Leo'nun atılımı tarihsel bir başarıydı.

Ortaçağda Bizans medeniyetinin anayurdunda başarılı bir Roma İmparatorluğu'nun kuruluşunun en önemli sonucu, Doğu Ortodoks Kilisesinin Devletin denetimine girmesiydi.

Putperest Greko-Romen dünyasında din, laik hayatın bir parçası olmuştu. Roma İmparatorluğunun izni olmadan yayılan Hristiyanlık, özgürlüğünü kanunlara karşı gelerek ve zulüm görerek savundu. İmparatorluğun hükümeti kilise ile uzlaşınca, Hristiyanlık eskiden resmî dinsizliğin Roma Devleti'nde sahip olduğu bağımlı ve yardımcı duruma düştüğünü kabul *etmiş* görünüyor. İmparatorluğun Yunanlı «kalb»inde, İstanbul'un el değiştirmesiyle İmparatorluğun durumu üçyüz yıl merak konusu olduğunda, bu kabul ediş daha çok

fark ediliyordu. örnek olarak Kraliçe Eudoxia'yı kızdırdığında St. John Chrysostom'a ve İmparator Jüstinyen'in öfkesine maruz kaldığında, Papa Vigilius'a olanlar gösterilebilir. Kilise, resmî hapishanesinden İmparatorluğun yıkılışıyla kurtuldu. İstanbul'da dahi Yedinci Yüzyıl'm büyük bunalımından, Ökümenik Patriği Sergius ile İmparator Heraklius aynı şekilde bahsettiler. İmparatorluğun ikiyüz yıl önceden yıkılıp bir daha toparlanamadığı Batı'da Kilise yalnız özgürlüğüne kavuşmakla kalmamış, fakat aynı zamanda bu özgürlüğü korumuş ve hatta ona üstünlük de sağlamıştır. Protestan ülkelerindeki çağdaş bağımsız kiliselerle Ortaçağ Katolik Kilisesi o anda bölünmemiş olan Batı Âleminde anahatlarda birbirine benzerlerdi. Protestan ülkelerinde modern bir şekilde inşa edilen kiliselerin Batı tarihinde müstesna bir yeri var. Üstelik Batı devletinde Kilise yeniden lâik bir güç olarak kabul edilirken, Kilise ile Devlet arasındaki hiç de Batılı olmayan bu ilişki, Batı âleminde bütünüyle olağan olan dinî özgürlük havası ile yumuşatıldı. Öte yandan Bizans dünyasında Sekizinci Yüzyıl'da İmparatorluğun yeniden kurulması Doğu Ortodoks Kilisesinin özgürlüğünü yok ettiyse de, o özgürlüğünü yavaş yavaş yeniden ele geçirdi. Hapishaneye bir daha savaşımadan girmedi. Savaş yaklaşık olarak ikiyüz yıl sürdü ve Kilisenin Ortaçağ Doğu Roma Devletinin bir kurumu olmasıyla sonuçlandı. Kiliseyi bu duruma düşüren devlet bu suretle kendisini totaliter yapmış oluyordu, - eğer bizim kullandığımız «totaliter devlet» terimi bütün tebaası' üzerinde üstünlüğünü sağlayan bir devlet anlamına geliyorsa. Ortaçağ'm Bizanslı totaliter devleti, Roma İmparator-

luğunun medeniyetlerinin gelişmesindeki yıkıcı etkilerden sıyrılmayı başararak ayakta kaldı. Bu, toplumu birleştiren öğeleri parçalayan, küçülten ve duraklatan bir kâbustu. Bizans devletinin başlangıçta bastırdığı zengin imkânları, Doğu Roma İmparatorluğunun güçlü olduğu yerlerin dışındaki bölgelerde yaratıcı parıltılar halinde ortaya çıktı: Anayurtlarından kovulan Yunan mültecilerinden yeni bir Magna Graecia çıkarmayı başaran Sicilyalı bir keşiş olan aziz Nilu'nun parlak dehası veya Batının «El Greco» diye saygı duyduğu Onaltıncı Yüzyıl'ın Creatanlı bir ressamı olan Theotokopoulos, bu yaratıcılığın örneklerinden sayılabilir. Bizans toplumunun «garip kurumu» yalnızca yaratıcılığın parlak kapasitesini tüketmekle kalmamış, Bizans kültürünün Yunanlı havarileriyle, dinden dönmüş Yunanlılar arasında ölümcül bir savaş hızlandırarak, Bizans dünyasının yukarıda belirtilen mevsimsiz yıkımını hazırlamıştır.

İstanbul'un Ökümenik Patriğinin Doğu Roma İmparatorluğuna bağlanması, dinsiz bir prens Doğu Ortodoks Hristiyanlığını kabul ettiğinde halledilmez bir ikilik yaratıyor. Eğer Ortodoks olan kişi Ökümenik Patriğinin dinî tebaasından ise, Doğu Roma İmparatorluğu'nun siyasal hükümrانlığını kabul etmesi onun için kaçınılmaz bir sonuç. Öte yandan eğer kendisine uysal bir Patrik bularak bağımsızlığını korursa Doğu Roma İmparatorunun akranı olduğunu iddia edecektir, ki bu da İmparator için kaçınılmaz bir sonuç. Bu ikilik Rus prensi Vladimir ve haleflerini korkutmadı, çünkü Rusya'nın İstanbul'dan uzaklığı, Doğu Roma İmparatorunun teorik üstünlüğünü etkisiz kıldı. Fakat bu sömürgeleri Doğu Roma İmparatorluğu'nun kıyı-

sında yatan Bulgar prenslerini gerçekten korkuttu ve Bulgaristan önceleri biraz Roma'yla oynadıktan sonra son olarak Bizans'ı seçtiğinde, Bizans dünyasında hem Yunan Ortodoks Doğu Roma imparatorluğu'na ve hem de Bulgaristan'ın Ortodoks Slav devletine aynı anda yer yoktu. Bunun sonucu Bulgaristan'ın 1019 yılında Doğu Roma imparatorluğu tarafından yıkılışına yol açan yüzyıllık bir Greko-Bulgar savaşıydı. Bu savaş, galip gelen taraf üzerinde öyle derin yaralar açmıştı ki, Onbirinci Yüzyıl bitmeden maruz kaldığı Frenk ve Türk saldırılarına dayanamamıştı. O günün Bizans dünyasında bu âfetten yalnızca Rusya, uzaklığı sayesinde kurtulabilmişti; ki bu yüzden Vadedilen Mirasçısı olarak son Bizans Hristiyanlarmdandı - Bizanslıların inandığı gibi kader doğuştan bize değil, onlara gülüyordu.

- Yine de, Rusya'nın hayatı genelde pek o kadar da kolay olmamıştır. Yaşamasını Ortaçağdaki şanslı coğrafi bir kazaya borçlu olmasına rağmen, bundan sonra gördüğümüz gibi hep kendi gayretleriyle kurtulmuştur. Onüçüncü Yüzyıl'da ikiyüz yıl önce Bizans Medeniyetinin Yunanistanlı topraklarının Türklerin ve Haçlıların saldırısına uğradığı gibi, Rusya da iki cepheden Tatarların ve Lituanlıların saldırısına uğradı. Doğudaki düşmanlarının kesin bir zafer kazanmamasına rağmen Rusya, Batı dünyasının gittikçe gelişen teknolojik «bilgi» siyle başetmek zorunda.

Ruslar bu uzun ve çetin savaşta bağımsızlıklarını korumanın çaresini Ortaçağ Bizans dünyasının ölümü demek olan siyasal kurumu kabul etmekte buldular. Yaşama umutlarının siyasal gücün bir merkezde toplanmasında yattığını düşüns-

rek Bizans totaliter devlet yapısının Rusya'ya uyarlanmasına çalıştılar. Moskova Grandükalığı bu siyasal deneyin laboratuvarıydı. Moskova'nın bu işten çıkarı birçok zayıf prensliğin tek bir büyük kuvvet altında toplanmasıydı. Bu, Rus binasının görünüşü iki kez yenilendi ilk kez olarak Büyük Petro, ikinci olarak da Lenin tarafından - fakat yapının aslı hiç değişmedi ve bugünün Sovyet Rusya'sı da Ondördüncü YüzyıFda Moskova Grandükalığı gibi, ortaçağ Doğu Roma imparatorluğu'nun belirgin özelliklerini yansıtmakta.

Bizans totaliter devletinde kilise, laik hükümetin bir aracı olmayı kabul ettikçe, Hristiyan da olabilir Marksist de. Sovyetler Birliği'ni Komün Ut dünya devrimini hızlandırmak için kullanmak isteyen Troçki ile Komünizm'i Sovyetler Birliği'nin çıkarları için kullanmak isteyen Staiin arasındaki mesele, Aziz John Chrysostom'la İmparatoriçe Eudoxia arasında ve Theodore ile İmparator VI. Konstantin arasında savaşa sebep olan o eski mesele- nin aynısı. Ortaçağ Bizans dünyasında olduğu gibi çağdaş Bizans dünyasında da zafer laik gücün şampiyonlarına düştü - Batı tarihindeki VII. Gregor'la IV Henry arasındaki kuvvet denemelerinde kazanan taraf dinî kuvvete sahip olan taraf olmuştu.

Bizans'ın totaliter devlet kurumu, Ortaçağ'da Yunanlılar ile Bulgarlar arasında ölesiye bir savaşı başlattığı andaki tarihsel sonuçları, bugün Rus Ortodoks Âlemi için de doğurmamış. Ne var ki, Rusya'nın Bizans'tan devraldığı mirasın, Rusya'nın geleceğini ne şekilde etkileyeceğini bilmiyoruz. Rusya şu anda Batı dünyasında yerini almak veya Batı'dan uzak durarak anti-Batıcı karşı bir

dünya kurmak seçeneklerinden birini seçmekle karşı karşıya. Rusya'nın vereceği son kararın yine kendisine Bizans'tan geçmiş olan ortodoksluk ruhu ve kader duygusundan etkileneceğini söyleyebiliriz. Haç'm altında olduğu gibi, Orak ve Çekiç'in altında da Rusya hâlâ «Kutsal Rusya» ve Moskova «Üçüncü Roma» idi.

Onuncu Bölüm

İSLÂM, BATI VE GELECEK

Geçmişte, İslâm ve bizim Batı toplumu değişik durumlar ve değişik rollerde bir birleriyle karşılaştılar.

İlk karşılaşma, Batı toplumu daha henüz «çocuk» ken ve İslâm, Arapların kahramanlık çağındaki en önemli dini iken meydana geldi. A raplar Ortadoğu'nun eski medeniyetlerinin topraklarını daha yeni fethedip birleştirmişler ve bu imparatorluğu bir dünya devletine dönüştürmeye çalışıyorlardı. Bu ilk karşılaşmada Müslümanlar Batı topraklarının yarısını istilâ ettiler ve az kalsın hapsini ele geçireceklerdi. Kuzey «Batı Afrika'yı, İber Yarımadasını, Galyalı Got'u (Ron nehrinin ağzı ile Pireneler arasındaki Languedoc sahilini); ve yüzelli yıl sonra, bizim olgunlaşmamış Batı medeniyeti Şarلمان imparatorluğunun yıkılışıyla yeniden kötüleşince, müslümanlar Afrika'daon başlayan hareketlerle, İtalya hariç, hemen hemen her yeri ele geçirdiler. Bundan sonra Batı toplumu bu mevsimsiz yok olma tehlikesini bastırarak gelişmeye başlayıp İslâmî bir dünyanın kuruluşu engellendiğinde, kozlar el değiştirdi. Batılılar, Akdeniz'in bir ucundan diğer ucuna uzanan alanı, İber yarımadasından Sicilya'ya ,oradan ela Suriye'ye «Terre d'outre Mer»e kadar olan alanı ele ge-

çirdiler. Birkaç yüzyıl önce Hristiyanlığın bir yandan Kuzey Avrupall barbarların, diğer yandan Arapların saldırısına uğrayarak gerilediği gibi, İslâm da bir yandan Haçlıların diğer yandan da Orta Asyalı Göçmenlerin saldırısına uğrayarak iyice geriledi.

Bu ölüm-kalım savaşında İslâm, Hristiyanlığın önceden başardığı gibi, hayatta kalmayı başardı. Orta Asyalı saldırganlar İslâm'ın içinde eritilmiş, Frenk saldırganlar kovulmuş oldu ve toprak itibariyle Haçlı seferlerinin tek sonucu, önceden İslâm'ın elinde olan Sicilya ve Endülüs'ün Batı topraklarına katılması oldu. Elbette İslâm'dan kazandı. rı siyasal kazançların yanında Haçlı seferlerinin ekonomik ve kültürel sonuçları daha önemliydi. Fethedilen İslâm, ekonomik ve kültürel olarak, zalim fatihini büyüledi ve Latin Dünyasının basit yaşamına medeniyetin nimetlerini sundu, Mimarî gibi belirli sanat dallarında bu İslâmî etki Batı dünyasının «ortaçağ»ını bütünüyle kapladı ve Sicilya, Endülüs gibi Arap İmparatorluğunun Batıdaki haleflerinde bu etki daha derin ve geniş bir şekilde görüldü. Fakat bu, oyunun son perdesi değildi, çünkü ortaçağ Batı dünyasının Jsiâm'i yok etmek için giriştiği saldırı daha önce Arap İmparatorluğunun kurucularının yeni doğmuş Batı medeniyetinin beşiğini zaptetmek için giriştiği saldırı gibi, başarısızlıkla sonuçlandı. Bir kere daha saldırıya maruz kalan, karşı-saldırıya geçti.

Bu sefer İslâm, İslâm'ı kabul eden Orta Asyalı Göçmenlerin torunlarından olan, Ortodoks Âlemini fethedip bir imparatorluk kuran ve Arapların, Romalıların giriştiği gibi bir dünya devleti kurmaya çalışan Osmanlılar tarafından temsil

edildi. Son Haçlı seferinin başarısızlıkla sena ermesinden sonra, Batı Âlemi ortaçağ sonları ve yeniçağın başlarında yalnızca Akdeniz sahili boyunca değil, aynı zamanda Tuna havzasında yeni bir kıta boyunca da Osmanlılara kargı savunmaya geçti. Yine de bu savunma taktikleri büyük ölçüde zayıflığın stratejik bir ifadesi oluyordu; çünkü Batı-Ma,r enerjilerinin çok azını kullanarak Osmanlı saldırılarını çıkmaza sokmayı başarmışlardı ve İslâm'ın enerjisinin yarı;ii savaş alanında yok edilirken, Batılılar kuvvetlerini okyanusun, dolayısıyla da dünyanın efendileri olma yönünde kullanıyorlardı. Bu yüzden Amerika'nın keşif ve istilâ edilmesinde Müslümanlardan önce davranmakla kalmamışlar, aynı anda Müslümanların Endonezya, Hindistan ve tropik Afrika'ya gelerek kazanacakları topraklara girmişlerdi. En son olarak İslâm'ı çevreleyip, ondan sağlayacakları bütün kârları düşündükten sonra, kendi topraklarındaki eski düşmanlarına saldırdılar.

Batının İslâm dünyası üzerine bu yoğun saldırıları, iki medeniyeti günümüzde yeniden karşı karşıya getirdi. Görülecektir ki bu, Batı medeniyetinin, bütün insanlığın büyük bir toplum halinde birleştirilmesini ve modern Batı tekniği sayesinde kullanabildiğimiz yerdeki, gökteki, denizdeki herşeyin kontrolünü isteyen büyük hırsının bir parçasıdır. Batının bugün İslâm'a yaptığını İslâm da sırasıyla, hâlâ canlı olan Ortodoks Hristiyan, Hint, Uzak Doğu medeniyetlerine ve tropik Afrika'da köşelerine çekilmiş ilkel toplumlara yapmakta.. Onan için İslâm ile Batının çağdaş karşılaşması, geçmişteki ilişkilerinden yalnızca daha canlı ve içten olmakla kalmamış;-Batılı adamın dünyayı -«Batılı-

laştırma» eylemini açığa çıkaran bir olay olmuştur - iki dünya savaşını görmüş bir neslin tarihinde» bu gerçekten en ilginç ve en önemli olaylardan sayılmalı.

Bu yüzden İslâm bir kez daha Batıyla karşılaşılıyor. Ne var ki bu sefer kozlar, Haçlı seferlerinin en kritik dönemlerindekiinden daha çok aleyhinde; çünkü çağdaş Batı, ona karşı yalnızca silah yönünden değil aynı zamanda silâh sanayiinin son derece bağlı olduğu ekonomik hayat tarzı konusunda da ve hepsinin üstünde ruhsal kültürde - medeniyet denilen ve kendi kendine dışa dönük ürünleri yaratan ve besleyen o denin i güç-te - de üstün.

' Medenî bir toplum birbirini takip eden bu tehlikeli durumlarla karşılaştığında, kendisini savunmak için iki yol var. Bu iki tip savunmanın örneklerini, bugün İslâm'ın Batının etkisine karşı kovuşunda görebiliriz. Yunan ve Suriye medeniyetlerinin karşılaşmasında ortaya çıkan benzeri bir durumu günümüze uygulamak, mümkün olduğu kadar mantıkî de. Milâdî tarihîn başlangıcındaki ilk yüzyıllarda, Helenizm'in etkisi altında kalan Yahudiler (İranlıları ve Mısırlıları da ekleyebiliriz) ■ iki parçaya bölündüler. Baz'sı «Zealot» oldu, basısı da «Herodian.»

«Zealot» (*) bilinmeyenden teklifsizce kaçan; yabancı birisi karşısına, son model silâhlarla çıkıp, üstün taktiklerle savaşa girdiğinde ve bu karşılaşmada durumu kötüye gıl tiğlnde, kendi geleneksel savaş tekniğini titiz bir' şeklide uygulayan in-

(*) Sözlük anlamında **Roma hakimiyetine karşı, ayaklanmış Musevi partizan. (Çev.)**

sandır. Aslında «Zealot»luk, dış bir zorlamayla eskinin diriltilmesidir ki bunun en güzel örneklerini çağdaş İslâm dünyasında, Kuzey Afrikalı Sunusîier ve Orta Arabistanlı Valıhabî'ler veriyorlar.

Bu İslâmcı «Eeaiot»ların en belirgin özelliği bunların modem dünyanın ticaret yollarından uzakta, verimsiz, az nüfuslu topraklarda yaşıyor olmaları ve petrol çağının başlangıcına kadar da Batı yatırımına kayıtsız kalmaları. Bunun dışında kalan tok hareket Doğu Sudan'a 1883'den 1898'e kadar hakim olan Mehdi hareketi. Sudanlı Mehdi Muhammed Ahmed, Batı yatırımını Afrika'ya el attıktan sonra, Yukarı Mî mecrasının yanma yerleşti. Bu zor coğrafi şartlarda Sudanlı Mehdî'nin halifesi, Batı kuvvetleriyle çarpıştı; eski silahlarla modernlerinin karşısına çıktığından fecî şekilde yenildi. Mehdî'nin yaptığını, Romalılar Silifkeli kralları devirdikten sonra, Yahudilerin Helenizm baskısından kurtuluşları esnasında Maccabee'lerin elde ettiği geçici başarıyla karşılaştırabiliriz. Bundan, Romalıların milâdî tarihin ilk iki yüzyılında Yahudi <*Zealot>ları devirdiği gibi, bugün de Batı dünyasının büyük kuvvetlerinden birisi de Amerika, örneğin eğer Vahhabî <<Zealot>lar kendisi için önem verilebilecek bir tehlike yaratırsa, aynı şekilde devirebileceği sonucunu çıkarıyoruz. Düşünün ki, aşırı çevrelerin baskısıyla Suudi Arabistan hükümeti, petrol satışlarında fahiş fiyatlar istedi veya petrol kaynaklarının kullanımını yasakladı. Kurak toprağının altındaki bu gizli servetin keşfi, Suudî Arabistan'ın bağımsızlığını tehlikeye düşürdü; çünkü Batı artık çölleri kendi teknik icatlarıyla - demiryolu, silahlı araçlar, kum tepelerinin üstünden kırkayak gibi tırmanan traktörler, yuka-

rıdan akbabalar gibi uçan uçaklarla fethetmeyi öğrendi. Fas'ın Rif ve Atlas dağlarında, Hindistan'ın kuzey-batı sınırındaki iç savaşlarda Batı, hünerini çöldekilerden daha tehlikeli olan İslamcı «Zealot»lan bastırırken gösterdi. Bu dağlık bölgelerde Fransız, ve İngilizler, modern Batı silahını ele geçirmiş ve kendi toprağında en iyi şekilde kullanmayı öğrenmiş bir dağlı kabileyi bozguna uğrattılar.

Elbette kî dumansız, seri ateş eden tüfekte donanan «Zealot» artık o eski saf ve temiz «Zealot» değil, çünkü Batılının silahını benimsediği ölçüde kutsallığını yitiriyor. Eğer bu konuda düşünürse -gerçi «Zealot»un tavrı hiç düşünmeden ve içgüdüsel olur - ve içinden kendisini korumak için Batılı saldırganların askerî tekniğini benimsemekten Öteye gitmeyeceğini ve bu şekilde koruduğu bağımsızlığının, kurallara diğer yönlerden uyduğu için, Tanrı'mn, kendisi ve çocukları için bir liitfu olduğunu söyleyebilir.

Bu anlayış, 1920'lerde San'a İmamı Seyyit Yahya ile bir İngiliz elçisi arasında geçen konuşmada daha iyi görülüyor. Elçinin görevi San'a'lıların Birinci Dünya Savaşında işgal ettikleri ve bir daha boşaltamadıkları İngilizlerin himayesinde bulunan toprakları savaşmadan geri vermesi için İmam'ı kandırmaktı. Görevini başaramayacağına iyice inandıktan sonra, İngiliz elçisi İmam'la yaptığı son konuşmaya ayrı bir hava vermek için İmam'm yeni-model ordusunun askerî görünüşünü övdü, İmam'ın övülmekten hoşlandığını görünce devam etti:

«Zannederim ki artık diğer Batı kurumlarının da kabul edebilirsiniz?»

îmam gülerek, ..Zannetmem,» dedi.

«Gerçekten mi? Bu beni ilgilendiriyor. Nedenlerini öğrenebilir miyim, acaba?»

îmam, «Diğer Batı kuramlarından hoşlanmam gerektiğini sanmıyorum,» dedi.

t'Öyle mi? Ne' gibi kurumlar meselâ?»

İmam, «Parlamentolar,» diye cevap verdi. «Ben kendim yönetmek istiyorum. ParlamentoYu akıcı bulabilirim.»

Elçi «Neden?» diyerek ileri atıldı. «Sorumlu, parlamentoYa dayalı temsilî bir hükümetin Batı medeniyetinin zaruri parçalarından birisi olmadığına size söz verebilirim. İtalya'ya bakın, Parlamento sistemi terkettikleri halde Batının güçlü devletlerinden.»

îmam bu sefer, «-.Güzel ama sizin içkiniz var,» dedi. «Şu anda hemen hemen hiç bilinmeyen içkinin ülkeme sokulmasını istemiyorum.»

Elçi «Gayet tabii,» dedi; «Fakat sorun o ise, size ■ içkinin Batı medeniyetinin zarurî bir parçası olmadığına söz verebilirim. Amerika'ya bakın. İçkiyi terkettiği halde Batının güçlü devletlerinden.»

îmam, konuşmanın bittiğini ima eden bir gülümsemeyle, «Ne olursa olsun, ben parlamentodan, içkiden ve bu gibi şeylerden hoşlanmıyorum,» dedi.

İngiliz elçisi, son dört kelimeyi söylerken yüzünde beliren gülümsemede bir nükte havası olup olmadığı anlayamadı; fakat bu kelimeler meselenin can damarına iniyordu. Batılı yeniliklerin San'a'ya girmesi konusunda yapılan araştırma, yeniliklerin San'a'ya İmam'm düşündüğünden daha kolaylıkla girebileceğini gösterdi. Bu kelimeler, gerçekte -Batı medeniyetini çok uzaktan seyreden İmam'm, o uzak perspektiften» Batı medeniyetini

tek ve bölünmez bir bütün olarak gördüğünü gösterdi. Muhtemelen bu, Batılı bir göze» birbiriyle ilgisiz parçalar olarak gözükiüyordu. Bu yüzden İmam'm hal diliyle ifadelendirdiğı şey, İmam'ın Batı askerî tekniğinin ilkelerini benimsemekle, geleneksel İslâm medeniyetini bütünüyle parçalayacak bir belâyı insanların hayatına yerleştirdiğı idi. Başlattığı kültür devrimi en sonunda Yemenlileri, Batı yapımı hazır giysileri giymek zorunda bıraktı. Eğer İmam, çağdaşı Gandhi'yi görseydi bunları işitecekti. Böyle bir tahmin diğcr müslümanlara olanlarla birkaç nesil önce maruz kaldıkları o sin-si «Batılılaşma» hareketleriyle desteklenmekte.

Bu yine. Batı diplomasisinin Doğudaki yeri konusunda çıkan bunalımları 1839 yılında Mısır'da bulunan Lord Palmerston için Dr. John Bowring tarafından hazırlanan raporun bir paragrafıyla örneklenebilir. Bu sırada Mısır'ı idare etmekte olan Mehmet Ali (*) otuz yıldır Mısırlıları düzenli bir şekilde «Batılılaştırma»ya çalışıyordu. Dr. Bowring bu raporda kadın hastalıklarıyla ilgilenen tek kadın hastanesinin, Mehmet Ali'nin İskenderiye'deki deniz tophanesinin sınırları içinde olduğunu söylüyor ve sebebini arıyor. Mehmet Ali uluslararası olaylarda bağımsızlığını korudu. Bunun için gereken ilk şey, etkin bir ordu ve donanmaya sahip olmaktı. Etkin bir donanma, günün Batılı modellerine göre kurulmuş bir donanma demekti. Gemi inşasının tekniğı yalnızca Batıdan gelecek uzmanlardan öğrenilebilecekti; fakat bu uzmanlar Mısırlı Paşanın hizmetini, büyük ücretler karşılığında dahi kabul etmediler. Gelebilmeleri için ai~

(*) Kavalalı Mehmet Ali Paşa. (Çev.)

Merinin ve hizmetçilerinin refahının Batıdaki evlerinde olduğu şekilde sağlanması gerektiğini söylediler. Refah şartlarından bir tanesi, kendileriyle birlikte tecrübeli Batılı pratisyenleri getirebilmeleiydi. Buna göre hastahane olmadan tophane de olmayacaktı; bu yüzden Batılı kadroya sahip bir hastahane, başlangıçta tophanenin yanında inşa edildi. Tophanedeki Batılı insan sayısı oldukça azdı; hastahane personeli, Tanrı'nın Frenkleri lanetlediği o enerjinin verdiği bitmeyen hırsla kullanılmaktaydı. Mısır yerlilerinin yaşadığı bu lejyonda en çok rastlanan hastalıklar kadı o hastalıklarıydı. Batılı uzmanlarca yönetilen deniz tophanesinin çevresinde kadın hastalıkları için kurulan hastanenin öyküsü işte böyle.

Bu bise yabancı bir medeniyetin baskısına karşı verilebilecek cevapları düşündürüyor. Eğer San'alı İmam Yahya, çağdaş İslâm dünyasında «Zealot»luğun (en asından inançla yumuşatılmış bir «zealotluk») bir temsilcisi ise. dehasının o mezhebe kendi ismini verdirttiği Mehmet Ali de «Herodian»hğırı bir temsilcisidir. Gerçekte Mehmet Ali İslâm dünyasında ortaya çıkan ilk «Herodian» değil. O, cezasını çekmeden * Herodian» kalabilenlerin belki de birincisi. Bu cezayı farkedenden III, Selim talihsizce öldü. Mehmet Ali, aynı zamanda «Herodian «■ olmayı temkinli bir şekilde ve önemli başarılarla sürdürmüş birisi; İstanbul'da Sultan II. Mabmud'un topallayarak sürdürmesine rağmen.

«Herodian», bilinmeyen tehlikesinden korunmak için en etkin yolun, sırrını keşfetmekte yattığı prensibine göre hareket eden insandır; kendisinden hünerli ve daha iyi silahlanmış olan birisiyle karşılaştığında geleneksel savaş tekniğini

unutarak düşmanın taktik ve silahıyla savaşmayı öğrenen insandır. Eger «Zealotluk» dış baskıyla diriltilecek eskinin bir çeşidiyse «Herodian» lı& aynı *dool* baskıyla diriltilecek bir kozmopolitlik çeşididir. İslâmî «Zealot»; Necef ve Büyük Sahra'nın step ve vahalarında boy gösterirken, yüzelli yıl önce aynı sebeplerle ortaya çıkan, çağdaş İslâmî «Herodian» lığın III. Selim ve Mehmet Ali'den beri İstanbul ve Kahire'de boy göstermesi bir rastlantı değil. Coğrafi olarak İstanbul ve Kahire, çağdaş İslâm'ın topraklarından, Vahhabîlerin Eiyad'taki ve Sınusî'lerin Kufarâ'daki merkezlerine tam zıt bir konumda bulunuyor. İslâmî «Zealotluğ»un kaleleri olan vahalar bütünüyle ulaşılamayacak yerlerde; İslâmî «Herodian» lığın yeşerdiği yerler, büyük ticaret yollarının geçtiği İstanbul Boğazı ve Süveyş kanalına yakın bölgelerde. Bu yüzden, stratejik ve ekonomik yönden oldukça önemli olan ülkelerin iki başkenti olarak Kahire ve İstanbul, Batının ağlarını 'İslâm'ın kalesine atmaya başladığı andan beri, Batılı yatırım için en çekici şehirler olmuşlardı.

Güçlü olan yabancı kuvvetlerin etkisiyle oluşan iki karşılıktan en etkininin «Herodianlık» olduğu ortada. «Zealot», kendisini takip edenlerden kurtulmak isteyen devede kuşunun başını kuma sokması gibi, geçmişe sığınmaya çalışırken, «Herodian» bugünü cesurca karşılayıp geleceği araştırır, «Zealot» içgüdüyle hareket ederken, «Herodian» akılla hareket eder. «Herodian»; «Zealot» olsun «Herodian» olsun, «Zealot» var! tepkiyle başefmek için akıl ve irade isteyen ikili bir gayret göstermek zorunda. «Herodian» olmak kendi içinde bir karak-

ter alâmeti (o kadar boş bir karakter alâmeti olmasa da) Batının tehdidine maruz kalan dünya ülkeleri içerisinde Japonya'nın «Herodian»lar arasında en başarılı olmasına rağmen, Onaltıncı Yüzyıl'a kadar «Zealot»luğun başarılı temsilcilerinden olduğunu unutmamak lâzım. Sağlam karakterli insanlar olarak Japonlar, bir «Zealot»un verebileceği en iyi cevabı vermiş ve aynı karakter yüzünden zor şartlar, direnmekte ısrar etmenin kendilerini yok edeceğini gösterdiğinde, kolayca vazgeçmişler ve cesaretle «Herodian» olmuşlardır.

..■Herodian»lık dünyayı saran amansız Batı tehlikesine karşı «Zealot»lukdan daha etkili bir karşılık olmasına rağmen, gerçekte iyi bir çözüm değil, Bu tehlikeli bir oyun çünkü. Bir örnekle anlattırsak; bir ırmaktan karşı karşıya geçerken, atları değiştirirken sürücüyü bekleyen ölüm gibi, maki-nalı *tüfeğe mızrak* ve kalkanla karşı koyan Zealot» u da aynı ölüm beklemekte. Geçiş dönemi çok tehlikeli ve hemen hemen mahvolanların çoğunun bu dönemde olduğu anlaşıyor. Örneğin, îsiâml «Herodian»lığın öncülerinden' olan Mısır ve Türkiye'de şartların, atalarının kendilerine bıraktığından oldukça farklı olduğu *göze* çarpıyor. Bunun sonucu, beriki ülkedeki «Herodian» hareketi çıkışından itibaren kötü *günler yaşamış*; *diğer* bir söyleyişle Ondokuzuncu Yüzyıl'm son çeyreğinde beliren bu geriletici ve geciktirici şartların varlığını her iki ülkenin hayatında hâlâ görmek mümkün.

«Herodian»lığın iki ciddi zayıflığını yüzümüzü Türkiye'ye çevirerek görebiliriz. Abdülhamit engelini üstün bir kuvvet *gösterisiyle* *olarak*, «Herodian» lığı mantıkî yerine oturtan liderlerinin yaptığı devrim, Yedinci-Dokuzuncu Yüzyıllardaki klasik

Japon d evrimi erini gölgede bıraktı. Türkiye'deki bu devrim, bizim Batı'daki başarılı ekonomik, siyasal, estetik, dinî devrimler gibi bütün alanlarda yapıldığından Türk halkının toplumsal, deney ve tecrübelerini tepeden tırnağa sarstı.

Türkler yalnızca anayasalarını değiştirmekle kalmadılar (bu oldukça basit bir iş sayılabilir) fakat **İslâm** inancının koruyucusu durumunda olan Halife'yi ve **müessesesini**, tekkeleri, medreseleri, kadınların yüzünden, ifade ettiği bütün şeylerle birlikte peçeyi **kaldırdılar**; İslâm'ın temel direklerinden olan, kişinin alnını yere **koyacak** kıldığı namazı, Man insan için imkânsızlaştıran şapkaları giymek zorunluluğunu getirerek erkekleri inanmayanlar la aynı seviyeye getirdiler; İsviçre Medenî Hukukunu **kelimesi** kelimesine Türkçeye çevirip, İtalyan Ceza Hukukundan alıntılar yaparak şeriatı kaldırdılar ve Meclisin oylarıyla yasallaştırdılar; Osmanlı **edebî** mirasının büyük bir kısmını yok saymak pahasına Arap harflerini Lâtin alfabesiyle değiştirdiler. Türkiye'deki bu «Herodian» devrimlerinin en cüretkâr ve en önemli değişikliği Türk halkının önüne yeni bir sosyal ideal yerleştirilmesidir. Artık eskisi gibi çiftçi, savaşçı ve insan çobanı olmayacaklardı, ticaret ve endüstri ile uğraşarak, gerektiğinde basımları Yunanlılara, Ermenilere, Yahudilere karşı koydukları gibi, Batıslara da karşı koyabileceklerini isbat edeceklerdi.

«Herodian» devrimi Türkiye'de bu ruhla, bu ciddî engeller, bu zor şartlar altında gerçekleştirildi. Her iyi niyetli araştırmacı hatalarını, günahlarını makul karşılayacak ve bu zor görevinde başarıya ulaşmasını isteyecektir. Batılı bir araştırmacı için küçük görmek ve tahkir etmek nezaket-

sizlik olur. Zira Batı ile İslâm'ın ilk karşılaşmasından itibaren doğalarına aykırı davranmakla suçladığımız bu Türk «Herodian»ları, Batılı bir milletin veya devletin kopyasını Türkiye'de üretmeye çalışıyorlar. Amaçlarımız biliyor olsak bile, yine de bu amaca ulaşmak için sarfettikleri bu kadar emeğe, zahmete değip değmeyeceğini merak etmekten kendimizi alamıyoruz.

Kendisini başkaları gibi yaratmadığı için Tanrı'ya her gün dua eden bir Ferisi (*) görünümünde bize karşıtlayan Türk «Zealot»undan hoşlanmadığımız bir gerçek. Kendisiyle «acayip bir inî'i'n>.' olarak övündüğü sürece biz acaipliğini iğrençleştirerek gururunu kırmaya kendimizi adanmışız ve etrafındaki psikolojik zırhı delmek için ona «Konuşulamayan Türk» adını tak cık, şimdi gözlerimizin önünde tamamladığı «Herodian» devriminin içine sürükledik. Bizim tehdidimiz yüzünden kararım değiştirip, kendisini komşu ülkelerin insanlarından farksızlaştırmak için elinden gelen her şeyi yaptı. Bu defa İsraillilerin kendilerine bir kral ararken başvurdukları kabalığı itiraf ettikleri anda Ssmuel'in kızdığı gibi kızdık ve sıkıldık.

Bu şartlarda Türklere kargı davranışımız en azından bir kabalık sayılır. Bizim tehdidimizin kurbanı olan Türk, ne yaparsa yapsın gözümüze giremeyeceğini, kitabımız Kitab-ı Mukaddesten alıntılar yaparak gösterebilir: «Biz size kaval çaldık, sis oynamadınız; biz yas tuttuk siz ağlamadınız" (O tehdidimizin kaba olması, aynı zamanda

(*) EsM Mu sevilerde dini bir tarikata mensub kimse. (Ç'ev.)

(1) Laka, 7:32.

yanlış olmasını gerektirmez. Bu sarfedilen emek boşuna olmasa ve bu çok dikkatli Türk «Herodian» - lan amaçlarına tam tanıma ulaşsalar bile, bu, medeniyet hâzinemize ne ekleyebilir?

tşte bu noktada «Herodian»lığın iki zayıflığı kendini ele veriyor. Birincisi.. «Herodian» lığın yaratıcı değil de taklitçi olması. Bu yüzden, bir başarıya ulaşsa bile, İnsanı bir yaratıcılığı geliştirmek yerine taklit ettiği toplumun makine yapımı maddelerini geliştirmeye mahkûm- İkincisi, «Herodianlığın bu yolu seçenlerden ancak bir azınlığı kurtuluşa erdirebileceği gerçeğidir. Çoğunluk, taklit edilen bir toplumun yönetici sınıfının emrine girmeyi göze alamaz. Bunların kaderi, taklit ettikleri toplumun işçi sınıfını arttırmaktan ibaret. Mussolini bir keresinde işçi sınıfının olduğu gibi işçi ulusların da olduğunu hatırlatmıştı ki, Batılı olmayan günümüz insanların dahil olduğu kategori de bu olsa gerek. «Herodian»lığın etkisiyle bu insanlar ülkelerini Batının ulusal devletlerinden biri haline getirip, Batılı kardeşleriyle aynı derecede eşit, özgür ülkeler haline gelseler bile bir şey değişmeyecek.

Bu yüzden bu yazının konusunu düşünerek - günümüz İslâm ve Batı karşılaşmasının etkisi insanlığın geleceğinde ortaya çıkabilir- kendi ölçütlerine göre bir *halan* elde ettikçe tepkideki görece değişikliğe bağlı olarak isiaoacı «liealol>> ve «Herod-Uın-ıların ikisini de yolî .sayabiliriz, çünkü bunların en büyük başant,; maddi egemenliği mahkûm etmek olabilir. Yok olmaktan kurtulan nadir «Zea-lol», artık ölmüş bir medeniyetin t'o?,iîi haline gelirken. .Heicciian'». kay':olnı8!ki.an kuı tulup taklit ettiği toplumun içinde erimekte. Her iki grup ela içine

girdikleri medeniyete yeni bir şey eklememe durumundalar. „_____.

İsâîrî ile Batının günümüzdeki karşılaşmasında, t-Herodian» ve «Zealot»ou tepkiler birkaç kere çarpışmış ve bir dereceye kadar da birbirlerini etkisiz hale getirmişlerdir. Mehmet Ali'nin «Batılılaştırılmış» ordusunun ilk yararı Vahhabî'lere saldırarak yayılmalarını önlemek olmuştur. İki nesil sonra, Mısır'ı dünyanın ağır şartlarında siyasal olarak kuvvetli bir devlet haline getirmek isteyen Doğu Sudan'daki Mısır rejiminin «Herodian»-eı gayretine ilk darbe, Mehdî ayaklanmasıyla geldi. Siyasal olarak kuvvetli bir hale gelmek çok önemliydi, zira 1882'deki İngiliz işgalini ve onu takip eden siyasal olayları garantileyen işte bu «kuvvetli oluş» idi.

Yine günümüzde, Son Afgan kralının 1838-42 İngiliz-Afgan savaşından beri Afgan politikasının temelini oluşturan nZealot»çu gelenekle ilgiyi kesme kararı, Hindistan'ın kuzey-batı sahilindeki «Zealot» çu kabilelerin kaderini tayin etti. Kral Amânullah'm sabırsızlığı, tahtının elinden gitmesine ve önceki tebaası arasında kendisine karşı «Zealot ■>-eı bir tepkiye yol açtığından, haleflerinin daha *emin* bir «Herodian» yo'dan yürüyeceklerini sezmek hiç de zor değil. «Herodian»lığın Afganistan'daki gelişmesi kabilelerin kaderini belirleyecek gibi. Bu kabileler Batıya karşı kendi içlerinden *ge-len* bir tepkiyi benimsemiş bir Afganistan arkalarında oldukça korkmadan *Zealot»çu yolu takip edebileceklerdi. Şimdi iki ateş arasında bırakılmışlardı. önceden olduğu gibi Hindistan ve «Herodian»lığa doğru giden bir Afganistan tarafından. Kabileler eninde sonunda kabul edecekleri.yahut yok

olacakları bir seçimle karşı karşıyaydılar. Kendi akrabalarından bir «Zealot» ile çarpışan «Herodian»ın ona bir Batılıdan daha insafsızca davrandığını unutmamak gerekiyor. Batılılar İslâmcı «Zealot» a kamçılarla işkence ederken, İslâmcı «Herodian» ona akreplerle işkence ediyordu. 1924'te Kral Amânullah'm Pathan ayaklanışını ve Mustafa Kemal Atatürk'ün 1925'deki Kürd isyanını bastırışının korkunçluğu, diğer inatçı Kürdlerin Irak'ın İngiliz mandası altında olan bölgesine, FathanMarm İngilizlerin elinde olan Hindistan'ın kuzey-batı sahiline yerleşmek üzere getirilişindeki insani ölçülerin yanında iyice belirginleşiyor.

Araştırmamızın sonucu ne oldu? Amacımız uğruna İslâmcı «Herodian» ve «Zealot» u bir kenara bırakmamız gerekiyorsa İslâm ile Batının günümüzdeki karşılaşmasının insanlığın geleceğine hiçbir etkisi olmayacağı sonucunu mu çıkaracağız? Bu başarılı «Herodian» ve «Zealot»lan bir kenara bırakarak, İslâm toplumunun çok az bir kesimini gözden çıkarmış oluyoruz. Yukarıda da belirttiğimiz gibi çoğunluğun kaderi ne yok olmak, ne fosisleşmek, ne asimilasyon; fakat dünyanın «Batılaştırılması»nın bir sonucu ortaya çıkan proleter deryasına katılmak olacaktır.

«Batılılaşmış» bir dünyada Müslümanların çoğunluğunun geleceğini tasavvur ederek, sorumuzu.» cevabım vermiş sayılabiliriz. İslâmcı «Zealot»u kültürel verimsizlikle suçladığımızda, «proleter» Müslümanı da aynı şekilde suçlamış olmayacak mıyız? İlk anda bu hükmü vermeyecek birisi var mıdır acaba? Hep birlikte «Mısır] s fellahtan ve İstanbullu hamaldan geleceğin medeniyetine yaratıcı bir katkı beklenebilir mi hiç?» diye söylenen,

Batılı sömürge yöneticilerinden Lord Cromer veya General Lyautey ile anlaşılan Mustafa Kemal gibi ünlü «Herodian»lan ve Büyük Sunusî gibi ünlü «Zealot»lan düşünebiliriz. Aynı şekilde milâdî tarihin ilk yıllarında Suriye, Yunanistan'ın baskısına maruz kalınca, Herod, Antipas, Gamaliel, Theudases ve Judases, Yunanlı bir şairle in partibus Orientalium konusunda hemen, hemen anlaşmışlardı ve Gadaralı Meleager veya bir Roma prensliğinin valisi olan Gallio gibi «Nasıra'dan güzel bir şey çıkar mı?» diye soruyorlardı. Soru tarihteki yerini alınca, cevap için bir sorun kalmıyor; çünkü Yunan ve Suriye medeniyetleri ömürlerini tamamlamışlar ve iki medeniyet arasındaki ilişkiyi başlangıcından sonuna kadar biliyoruz. Bu sorunun cevabı iyice bilinen bir cevap olduğundan ilk olarak bu soruyla karşılaşan Yahudilerin, tdu-melilerin, Romalıların, Yunanlıların nasıl şaşırıp çarpıldıklarını anlayabilmek için havsalamızı yenilememiz gerekiyor. Değişik görüşlere sahip olmalarına ve çok zor anlaşacaklarının belli olmasına rağmen, bu soruya lîepsi «hayır» demekte hiç tereddüt etmediler.

Tarihin ışığında, yaratıcı gücün ortaya çıkışında kriter olarak «iyi olma»yı alırsak yukarıdaki cevabın da son derece yanlış olduğunu görürüz. Yunan medeniyetinin Suriye, İran, Mısır, Babil ve Hint medeniyetleri üzerindeki baskısıyla doğan karışıklıkta, melezliğin verdiği verimsizlik, «Herodian» veya «Zealot»çu yollardan birisini seçen Doğululara nasip olduğu gibi, Helen toplumunun en önemli sınıfına da nasip olmuş görünüyor. Bu yolların dışında kalan tek yol, Nasıra'nın bir örnek sayılabileceği Doğu'nun proleterlerinin dünyasıdır.

Bu dünyadan böyle zor koşullarda insan ruhunun bugüne kadar ulaştığı en son noktaya erişildi: büyük dinler... Çağrılarını bütün dünyaya yayıldı ve hâlâ kulaklarımız çınlamakta. Bilinen adlar arasında, Hristiyanlık Mitraizm ve Maniheizm, Kibse - İsis ve Attis - Osiris, İran ve Suriye etkisinde felsefeden bir dine dönüşen - Mahayana Budizm Uzak Doğu'ya Hint düşüncesinin yeni bir yorumunu getirdi. Eğer bu örneklerin bizim için bir önemi varsa - ki geleceğimizi örten karanlığı dağıtacak ışıık parçaları gibi gözüküyor - Batı medeniyetinin proleter dünyasına el atan İslâm'ın, geleceği etkileme konusunda Hindistan, Uzak Doğu ve Rusya ile yarışabileceğini haber veriyor.

Bugün Batının etkisi karşısında İslâm her haliyle hareket halinde. şu son günlerde yeni dinlerin başlangıcını oluşturabilecek bazı ruhsal kıvıltılara da şahit olabiliriz. Akra vs Lahor'dan Avrupa ve Amerika'ya misyonerlerini yollayan Bahaî ve Ahmedî hareketleri, Batılı araştırıcının akimda; fakat kehanetin bu noktası ulaşabileceğimiz en son noktada durur ve anlamsız atılımlara girişmekten kendini korur. Gelecekte olacaklar hakkında bir takım spekülasyonlara girmek mümkünken, gelmekte olan olayların kesin belirtilerini olaydan çok daha az önce kestirebiliriz; kendimize yol göstericiler olarak seçtiğimiz tarihsel örnekler bize, medeniyetlerin çarpışmasından doğan dinlerin büyümesinin yüzyıllar aldığını ve uzun süredir konuşan bir ırkta siyah atın her zaman kazanacağını haber veriyor.

İstanbul'un Hristiyanlığı himayesine aldığı yıl ile İskender'in Çanakkale Boğazı'nı geçtiği yıl arasında .altıyüzelli yıl varken, Bihâr'da Çinli hacıla-

rını kutsal toprakları ile Hintli Budistleri -Gerçek nedirV» sorusuyla karşı karşıya bırakan, Hindistan'ın Yunanlı hükümdarı Menander arasında beşyüzelli yıl var. Yüzelli yıl öncesinden beri duyulan İslâm üzerindeki Batı etkisi, hiçbir şekilde karşılaştırmalara uyup, bizim önceden sezinleme zamanımızın içine girecek kadar etkili değil ve bu yüzden bu çeşit etkileri önceden tahmin etmek boşu boşuna hayal etmekten öteye geçmeyecektir.

Yine de İslâm'ın, yeni işçi kalabalığının toplumsal hayatına getirildiğinde önemli ve faydalı etkileri en kısa zamanda hissedilecek kurallarını ayırt edebiliriz. Bu işçi kalabalığı ile bizim modern Batı toplumumuz arasındaki ilişkiler açısından iki tehlike var. Bunların birisi psikolojik diğeri ise maddî ki bunlar ırkçılık ve alkol olarak gösterilebilir. Kabul edildiği takdirde İslâmî ruh bu hastalıkları, yüce bir ahlâk ve toplumsal değerle *yok* edecek kadar kuvvetli.

Müslümanlar arasında ırkçılığın kaldırılışı İslâm kalıcı ahlâkî başarılarından birisi. Günümüzde bu İslâmî özelliği yaygınlaştırmak zorundayız; çünkü tarih kayıtları her ne kadar ırkçılığın çoğalan insan ırkları arasında bir istisna olduğunu gösteriyorsa da, bugün ırkçılığın bu denli kabul görmesi bir felâket sayılmalı, ki bu daha çok son dört yüz yıl içinde Batılı güçler arasındaki yarışmada, yeryüzünün paylaşılması konusunda aslan payını aîan ülkeler tarafından körüklenmekte.

Diğer bazı konularda İngilizce konuşan insanların basanları üzerinde düşünmek gerekirse de, Irkçılık konusunda tam anlamıyla felâket habercileri oldukları zor inkâr edilir. Yeni Dünya'da yer-

leşen İngilizce konuşan uluslar oradakilerle kaynaşamadılar. Orada bulunan ilkel kabileleri hemen hemen temizlediler. İlkel toplulukların yaşamasına göz yumdukları Güney Afrika'da veya baş'ka yerlerden ilkel «insan gücü» ithal ettikleri Kuzey Amerika'da, bizim «kast» dediğimiz ve Hindistan'da son şeklini alan o felç edici kurumun ilk adımların] attılar. Üstelik, yok etmenin ve tecrid'etmenin yerine ihraç etme yoluna gittiler - toplum hayalindeki hizipleşmeleri önleyip, ihraç edenlerle ihraç edilen ırklar arasında tehlikeli bir durum yaratan bir politika. Bu tehlike, özellikle Hint, Çin ve Japon gibi yabancı ırkların medenî insanlarına uygulandığında iyice belirginleşiyor. İngilizce konuşan insanların başarısı, insanlığı bir ırk sorunuyla karşı karşıya bıraktı. Hindistan ve Kuzey Amerika'yı Onsekizine Yüzyıl'da İngilizlerin yerine Fransızlar ele geçirseydi, bu sorun insanlığın karşısına bu derecede çıkmayacaktı.

İrkçilik taraftarları ufukta görünmeye başladığından ve eğer bunların «ırk sorununa» karşı tavırları etkili de olursa, bu genel bir felâketin habercisi olabilir. İnsanlık için son derece önemli bir kavgada gittikçe kaybeden ve ırkçılığın karşısında olan güçler, eğer bu ana kadar beklettikleri gizli bir kuvveti ortaya çıkarırlarsa, tekrar kazanabilirler. İslâm ruhunun barışı seven, toleranslı ve ırkçılığa karşı olan kişilerin yararına bir takviye olabileceği akla uygun geliyor.

Alkol belâsında, Batılı yatırımın ortaya çıkarıldığı tropik bölgelerin ilkel toplulukları en başta geliyor ve Batılı kamuoyu bü belânın kötülüğünden emin olup, onu yenmek için elinden geleni yaptığından, etki sahası oldukça kısıtlı, Batılı ka-

muoyu böyle bir konuda aneak bu tropikal sömürgelerdeki Batılı yöneticilerine bu belânın sorumluluğunu taşıtarak harekete geçebilir. Bu alandaki İdarî etkinlik uluslararası antlaşmalarla kuvvetlendirilip ve Birleşmiş Milletlerin himayesinde daha da genişletilerek pekiştirilirse bile; o toplumun insanları kurtulmak için kalpten gelen bir istek ve bu isteği eyleme dönüştürecek gücü kendilerinde bulamadıkça, dıştan gelen önleyici tedbirler hep havada kalacaktır. Şimdi Anglosakson kökenli yöneticiler, ırkçılığın yol açtığı fiziksel bir sınır ile vatandaşlarından ayrılmış dürümdalar; yerlilerin dönüştürülmesi onların yeteneğini aşıyor ki işte İslâm'a bu noktada çok şeyler düşüyor.

Bu yeni açılan tropik bölgelerde Batı medeniyeti ekonomik ve siyasal yönden tatmin edici olurken, toplumsal ve ruhsal açıdan bir boşluk yaratmakta, ilkel toplumların zayıf, geleneksel aletleri, Batının ağır makineleri yüzünden parçalanmış ve milyonlarca «yerli» kadın, erkek, çocuk birdenbire geleneksel sosyal çevrelerinden mahrum olunca, ruhsal açıdan bomboş ve bitkin bir hale gelmişlerdi. Batılı yöneticilerin daha liberal ve düşünceli olanları sonradan Batılı yayılışın kaçınılmaz olarak sebep olduğu psikolojik yıkımı farkettiler. Şimdi artık «yerli» sosyal hâzinesinin enkazından kurtanlabilecek olanları kurtarmada, yıkılan eski «yerli» kuruluşların yerine yenilerini daha sağlam bir şekilde kurmak için oldukça gayret gösterdiler. «Yerli» ruhlarda yaratılan boşluk gittikçe büyüyerek bir uçurum halini aldı. «Doğu boşluğu hor görür» önermesi maddî dünyada olduğ^rkadar ruhsal dünyada da geçerli ve bu ruhsal boşluğu dolduramayan Batı medeniyeti, kendi-

sinin yerine, önüne haberleşmenin maddî olanaklarını serdiği başka ruhsal kuvvetleri yerleştirdi.

Bu iki tropik bölgeden Orta Afrika ve Endonezya'da, Batılı öncüler tarafından ruhsal düzlemde açılan boşluklara İslâm bir ruhsal kuvvet olarak yerleşme fırsatını ele geçirmiştir ve eğer bu bölgenin «yerli» leri ruhsal bir devleti ele geçirmeyi başarırlarsa, bu, boşluğu güzelce dolduran İslâmî ruhun sayesinde olacaktır. Bu ruh kendini birçok pratik şekillerde ifadelendirir ve bunlardan bir tanesi dînen yasak olan içkiden kurtuluştur ki bu dıştan gelen zorlamaların başaramadığı bir şeyi başardı.

Bu yüzden geleceğin önünde, İslâm'ı Batı toplumun dünyaya ağını salıp, bütün insanlığı saran işçi kalabalığı üzerinde de düşünebiliriz. Bu ihtimaller, bugün insanlığın kendini içinde bulduğu durumun bir rastlantı olmadığını göstermekte. Dünyanın Batı tarafından zaptının neden olduğu karışıklığın, yavaşça ve barışçıl bir şekilde yeni yaratıcı değişikliklerin şekilleneceği bir senteze doğru gittiğini öne sürüyorlar. Ne var ki bu somut bir olayla doğrulanması gereken bir önsezi değil. Bir karışıklık bir sentezle sona erebileceği gibi, bir felâketle de sonuçlanabilir ve îslâm, kalabalık işçi sınıfının Batılı üstadlarma karşı sert tepkisine rağmen daha değişik bir rol oynayabilir.

Şu anda felâket ihtimali yakın gözüküyor, çünkü Sultan Abdülhamit'in politikasıyla geçerlilik kazanan ve Batılı sömürgelerin korkulu rüyası olan Panislâmizm, Müslümanların arasındaki rağbetini kaybetmeye başladı. Panislâmci bir hareketi yaymanın zorlukları ortada. «Panislâmizm» ova-

nın üzerine yayılan buffalo sürüsünü harekete geçirip düşman görüldüğü zaman boynuzlamaya hazırlayan bir içgüdü olarak örneklendirile bilir. Bir başka deyişle düşman karşısında bu yazıda «Zealot» çuluk adını verdiğimiz geleneksel taktiklere dönüşür. Bu yüzden «Panislâmizm» psikolojik olarak Vahhabî veya Sunusî mizacındaki İslamcı «Zealot»lara çekici gelecektir. Fakat bu psikolojik eğilim teknik zorluklarla engellenmekte, çünkü Fas'tan Filipinler'e, Volga'dan Zambezi'ye uzanan îslâm toplumunda, birliği hayal etmek ne kadar kolay olsa'3a, gerçek hayatta sağlamak o kadar zor,

Sürü-içgüdüsü kendiliğinden ortaya çıkmakta, fakat Batı yaratıcılığının ürünlerinden olan ulaştırma ağından: buharlı gemiler, demiryolları, telgraf, telefon, uçak, motorlu araçlar, gazeteler ve benzerlerinden yararlanılmadan onu etkili kılmak mümkün değil. Bu aletleri kullanmak İslamcı «Zealot» un harcı değilken,, İslamcı «Herodian» az da olsa kullanmayı öğrenmiş durumda. Ve bunlarla Batıya karşı «Kutsal bir savaş»a önderlik etmek yerine, hayatını Batılı anlamda yeniden düzenlemek inancında. Çağdaş İslâm dünyasının en ilginç olaylarından birisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleneksel İslâmî dayanışmayı kabul etmemek için direnmesidir. Türkler, «Kendi kurtuluşumuzu kendi ellerimizle sağlamak inancındayız. Bize göre bu kurtuluş ekonomik olarak kendi kendine yeterli, siyasal olarak bağımsız bir devletin Batılı model üzerine kurulmasına bağlı. Diğer müslümanlar kendi kurtuluşlarını istedikleri yerde arayabilirler. Onlardan yardım beklemediğimiz gibi, onlar da bizden beklemesinler. Herkes başının çaresine

■baksın; her koyun kendi bacağından asılır.» diyorlardı.

1922'den beri Türkler İslâm! inceliklerle alay etmek için ellerinden geleni yaptılar, yine de, Türkleri küstah olarak anons eden diğer müslümanlar arasında bile saygınlıkları arttı. İşte bu yüzden bugün Türklerin oldukça kararlı yürüdükleri milliyetçilik yolunda, yarın diğer müslümanların aynı şekilde yürümesi mümkün gözüküyor. Araplar ve İranlılar şimdiden gönüllü. Oldukça uzak olmalarına rağmen «Zealot»çu Afganlılar dahi ayrı yolda yürümeye niyetli. Gerçekte, milliyetçilik müslümanların içine düştükleri bir oyun; Müslümanların büyük bir çoğunluğu için milliyetçiliğin kaçınılmaz sonucu, Batı dünyasının proleter kalabalığı içinde erimek olacaktır.

«Panislâmizm»in bu yeni görünüşü, Halifeliği yeniden diriltme atımlarının başarısızlıkla sonuçlanmasıyla doğdu. Ondokuzuncu Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde, Halifelik ünvanını Topkapı Sarayı'nın sandık odasında bulan Sultan «Abdülhamid», onu kendi kişiliğinde «Panislâmcı» duyguyu canlandırmak için kullandı. 1922'den sonra, Mustafa Kemal ve arkadaşları yeniden diriltilecek bu Halifelik müessesesini kendi radikal «Herodian»cı siyasal görüşlerine aykırı bularak, önce Halifeliği lâik bir kurum haline getirdiler ve sonra tamamiyle ortadan kaldırdılar. Türkiye'deki bu hareket diğer müslimanları üzdü ve 1926'da Kahire'de tarihsel İslâmî bu kurumu, çağın şartlarına uydurmanın yollarını araştırmak üzere bir konferans düzenlemeye zorladı. Bu konferansın kayıtlarını incelediğinizde, Halifeliğin öldüğüne inanacaksınız. Bunun en bü-

yük sebebi elbette ki «Panislâmizm»in uykuda olması.

Panislâmizm uykudadır, ne var kî, Batılılaşmış dünyanın proleter kalabalığı Batı sömürgeciliğine karşı ayaklanıp anti-Batıcı bir hareket oluştursa, uyuyan devin uyanabileceğin! hesaba katmak zorundayız. Bu çağrının, İslâm'ın militan ruhunu - kış uykusuna yatmış gibi görünüyorsa da - uyandırıp zafer dolu bir çağa yöneltmede, hesap edemediğimiz etkinlikleri olabilir. Geçmişte İslâm, Doğulu bir toplumu Batı saldırısına karşı çok güzel ayaklandırmıştı. Peygamberin ilk takipçileri zamanında İslâm, Suriye ve Mısır'ı bin yıldır ellerinde tutan Helen egemenliğinden kurtarmıştı. Zengî, Salâhaddin Eyyubî ve Memlûklar zamanında İslâm, Haçlı seferlerine ve Moğol istilâsına karşı durdu. Eğer insanlığın bugünkü durumu bir «ırk savaşı» na yol açacaksa, İslâm, tarihî görevini yapmak üzere bir kere daha çağrılmalıdır. Dileyelim ki böyle bir savaş çıkmaz.

On birinci Bölüm

MEDENİYETLERİN KARŞILAŞMASI

I

Geleceğin tarihçileri, Yirminci Yüzyıl'm ilk yansına bakıp tarihin bazen geçirdiği tecrübelerden yararlanarak günümüzün en önemli olayını tesbit edebilirler mi? Önemli olaydan kastım, gazetelerin başlıklarını dolduran ve zihnimizde yer eden duygusal, trajik, katostrofik, siyasal ve ekonomik olaylar, savaşlar, devrimler, katliamlar, sürgünler, açlıklar, bolluklar, gerilemeler, ilerlemeler değil, fakat bizim yarı bilincinde olduğumuz ve gazetelerin başlıklarına geçmeyen şeyler. İlginç başlıklara konu olan şeyler, güncel oldukları için ilgimizi çekiyorlar ve derinlerde _ yavaşça, sessizce gelişen olaylardan bizi uzaklaştırıyorlar. Fakat gerçekte tarihi yapan bu yavaşça gelişen olaylar ve duygusal geçici olaylar önemlerini kaybettiğinde bunlar gerçek yerine oturacaklar.

Akılla görme de, gözle görme gibi, araştırmacı araştırdığı nesne ile kendisi arasında bir fark bıraktığı zaman gerçek anlamını buluyor. Örneğin, Salt Lake City'den Denver'e uçakla giderken Rocky'lere en yakın görüntü en güzel görüntü değildir. Dağların tam üstündeyken, tepelerden, sırtlardan, derelerden, uçurumlardan başka bir şey göremez-

siniz. Ancak dağlan geride bıraktığınız zaman dönüp bakarsanız, diziler halindeki muhteşem sıralanışlarını görebilirsiniz. İşte ancak şimdi Rocky'lerin gerçek görünüşlerini seyretmiş sayılırsınız.

Bu düşünce aklımda olarak, geleceğin tarihçilerinin günümüzü bizden daha iyi göreceklerine inanıyorum. Bu konuda onlar ne diyorlar acaba? Zannederim geleceğin tarihçileri Yirminci Yüzyılın en önemli olayını, Batı medeniyetinin dünyada yaşayan diğer toplumlar üzerindeki etkisi olarak göreeekler. Bu etkinin, kurbanlarının hayatlarını mahvedecek ve yenileştirecek derecede kuvvetli, kalıcı bir etki olduğunu söyleyecektir. Bu, erkek, kadın, çocuk herkesin davranışını, görünüşünü, duygularını, inançlarını değiştirip, insan ruhunun el değmemiş yerlerine korkunç bir şekilde ve insafsızca dokunan dış bir etki. Bunları geleceğin günümüze bakacak tarihçilerinin M. S. 2047 yılından önce söyleyeceğinden eminim.

3047 yılının tarihçileri ne diyecekler acaba? Eğer bir yüzyü önce yaşıyor olsaydık, çok önceden ileride yapılması gereken şey için spekülasyon yapmaya cüret ettiğim için özür dilemeliydim. Binyüz yü, dünyanın M. Ö. 4004 yılında yaratıldığına inanan insanlar için oldukça çok sayılır. Büyük dedelerimizin zamanından beri tarih o kadar çok devrimle karşılaştı ki, ben özür dilemeye gerek duymuyorum, çünkü eğer bu, gezegenin yaradılışından günümüze değin olan tarihini bir çizelge halinde çıkarmaya çalışsaydım, binyüz yü gibi çok kısa bir zamanı çıplak göz için görünür hale getiremezdim.

3047 yılının tarihçileri, 2047 yılının tarihçilerinden daha ilginç şeyler söyleyebilecekler, zira cn-

lar o zaman bizim bugün belki de başlangıcında olduğumuz tarih hakkında daha çok şey Dilecekler. Bence 3047 yılının tarihçileri kurbanların, saldırganların hayatlarında açacağı yaraları konuşacaklar. 3047 yılında Batı medeniyeti, oniki, onüç yüzyıl önce Karanlık Çağlar'dan beri bilinen halinden, Ortodoks Âlemi, îslâm, Hinduizm ve Uzak Doğu'dan gelen etkilerle yeni bir hale dönüşebilir.

Bugün saldırgan Batı medeniyeti ile onun kurbanı diğer medeniyetler arasında belirginleşen farklılık, 4047 yılında belki de önemini kaybedecek. Etkiler tepkiyle karşılaşınca, bütün insanlık büyük bir tecrübeye sahip olacaktır. Bir medeniyetin toplumsal değerleri diğer medeniyetlerin toplumsal değerleriyle çarpıştığında ortaya yeni ve ortak bir hayat düzeni çıkacaktır. 4047 yılının tarihçileri, milâdî tarihin ikinci bin yılma doğru Batı medeniyetinin çağdaşları üzerindeki etkisinin, insanlığın birleşmesi yolunda ilk adım olduğundan, çağ açan bir olay olduğunda birleşecekler. Onların zamanında insanlığın birleşmesi belki de insan hayatının temel şartlarından biri olacak ve medeniyetin altıbin yıldır varolageldiği zaman içinde, medeniyet öncülerinin sahip olduğu dar tarih görüşü akıllarının ucuna bile gelmeyecektir. Ülkelerinin en uzak sahilinden bile bir günlük yolculukla başkentine ulaşan Atmalılar, onların çağımızdaki akranları olan ve ülkelerini baştan sona onaltı saatta uçakla geçebileceğiniz Amerikalılar, eğer bütün bir evren o küçücük ülkelere dahil olsaydı, acaba nasıl davranacaklardı?

Ve 5047 yılının tarihçileri? Zannederim, 5047 yılının tarihçileri insanlığının birleşmesinin öneminin ne teknik alanda, ne ekonomik, ne askerî,

ne siyasal alanda, fakat din alanında aranması gerektiğini söyleyecekler.

II

Neden birkaç bin yıl önceki tarihe bakarak günümüz tarihinin gelecekte nasıl değerlendirileceği konusunda tahminlerde bulunuyorum acaba? Çünkü önümüzde, «medeniyet» dediğimiz, insan türlerinin oluşturduğu ilk toplumdan bugüne kadar gelmiş altıbin yıllık tarih var.

Altıbin yıl, insan ırkının, memelilerin yaşıyla, yeryüzündeki gezegen sistemindeki, güneşteki, yıldız kümesindeki hayatla karşılaştırıldığında oldukça kısa bir zaman. *Yine de* bu altıbin yıl bizim araştırmamız için gerekli diğer bazı örnekleri, farklı medeniyetler arasındaki karşılaşma örneklerini verebilmekte. Bizim geçmişteki birkaç durumda yararlandığımız gibi, 3047 veya 4047 yılının tarihçileri de bizlerden yararlanarak bütün tarihi bilme olanağına kavuşacaklar. Geçmişteki karşılaşmaların sonuçları aklımda olduğundan, bugün bizim, çağdaşlarımızla olan karşılaşmamızın nasıl sonuçlanacağını çıkarabiliyorum.

Örnek olarak bizden önce gelen Greko-Eo-nien medeniyetini alalım ve bugün bize bu kadar ilerisinden nasıl gözüktüğünü düşünelim:

İskender'in ve Romalıların fetihleriyle, Greko-Romen medeniyeti bütün Eski Dünya'ya - Hindistan'a, İngiliz adalarına, hatta Çin ve İskandinav-ya'ya dahi - yayıldı. O zamanda zaptedemediği medeniyetler Orta Amerika ve Peru'da yaşayan medeniyetlerdi; bu yüzden genişleyişi ve güçlülüğü bizim medeniyetimizden hiç de az değil. Greko-Romen dünyasının M. Ö. son dört yüz yıl içindeki ge-

lişimesi bugüne kadar gelebilmiş. O tarihlerde Greko-Romen dünyasını, kadın, erkek herkesi zor durumda bırakan savaşlar, devrimler ve ekonomik bunalımlar, bugün Yunan medeniyetinin Anadolu'yu, Suriye'yi, Mısır'ı, Babil'i, İran'ı, Hindistan'ı, Çin'i kültürel olarak istilasını yanında bir hiç, kalıyor.

Fakat Greko-Romen medeniyetinin diğer medeniyetler üzerindeki etkisi bizi bugün neden ilgilendiriyor? Bu medeniyetlerin Greko-Romen medeniyetine karşı gösterdikleri tepkiler yüzünden.

Bu karşı-saldın, Greko-Romen saldırısında olduğu gibi kol kuvvetiyle gerçekleştirildi. Fakat bugün, Yahudilerin Roma ve Yunan emperyalizmine Filistin'de silahlı direnişlerindeki, Fırat'ın doğusunda bulunan Sasanî Hanedanına, Parthlân ve İranlıların karşı-saldırılarındaki milâdî Yedinci Yüzyıl'da Orta Doğu'yu, İskender'in fethedişinden daha az bir zamanda Greko-Romen egemenliğinden kurtaran müslüman Arapların boş ümitleri bizi ilgilendirmiyor.

Fakat bir de kaleleri ve eyaletleri değil de kalbleri ve akılları fetheden duygusal karşı-saldırı var. Bu saldırı, Greko-Romen medeniyetinin zorla saldırıp yıktığı dünyalardan doğan yeni dinlerin misyonerleri tarafından gerçekleştirilmekte. Bu misyonerlerin şahı, Kral Büyük Antiochus'un bir zamanlar deneyip başaramadığını Antakya'dan başlatıp Makedonya, Yunanistan ve Roma'ya kadar götürebilen St. Paul'dur. Bahsettiğimiz dinler Greko-Romen dünyasının resmî dininden farklı Greko-Romen putperestliğinin tanrıları değişik yerlerden gelmiş; genellikle bölgesel ve siyasal planda kalmışlar; Athene Polias, Fort una Praenestina,

Dea Roma gibi. Yunan ve Romalı kalbleri fethetmeye çalışan bu yeni dinlerin tanrıları kendi topraklarından kaynaklandı.

Bütün insanlığa kurtuluş sunan Yahudi, İskit-11, Yunanlı evrensel tanrılar oldular. Yahut bu tarihsel olayı dinsel terimlerle açıklarsak, «Tek Gerçek Tanrı» inancı insanların kafalarındaki eski gelenekleri yıkma fırsatını eline geçirdi. Bu üzücü deney, insanlara daha önce algılayamadıkları Gerçek Tanrı inancını anlama fırsatını verdi.

Bizim için ve belki de bizden iki ya da üç bin yıl sonrasının insanı için son derece önemli olabilecek şu iki kelimeyi düşünün: «Jesus Christ.» Bu iki kelime, Hristiyanlığın doğduğu Greko-Romen ve Suriye medeniyetinin karşılaşmasının şahitleridirler. «Jesus» sami dilinin üçüncü tekil şahıs fiili iken «Christ» Yunanca bir ortaç fiildir. Bu iki isim, Hristiyanlığın bu iki kültürün birleşmesinden doğduğunu doğruluyor.

Bütün dünyaca bilinen Hristiyanlığı, İslâmî, Hinduizmi ve Uzak Doğu'da tanınan Mahayana Budizm'ini düşünelim. Dördü de, tarihsel olarak, Greko-Romen medeniyeti ile çağdaşlarının karşılaşması sonucunda doğmuştur. Hristiyanlıkla İslâm, Greko-Romen medeniyetinin yaptığı etkiye birer tepki olarak doğmuşlar: Hristiyanlık yumuşak bir tepki iken, İslâm sert bir tepki olmuş. Mahayana Budizmi ve Hinduizm de aynı etkinin Hint dünyasından gelen tepkileri.

Bugün Greko-Romen tarihine yıkılışından binüçyüz yıl sonra yeniden baktığımızda gördüğümüz, Greko-Romen medeniyetinin başka medeniyetlerle karşılaşmasıdır. Bu karşılaşmaların önemi, ortaya çıkardıkları ekonomik ve siyasal sonuç-

lardan değİl, fakat dinsel sonuçlardan gelmekte. Bu, Greko-Romen örneği medeniyetler arasındaki karşılaşmaların süresi hakkında da bize fikir vermekte. Günümüzde, 1500-1600 yıllarında başlayıp etkisini sürdüren Batı medeniyeti ile temsil olunan Greko-Romen dünyasının diğer çağdaşı olan medeniyetler üzerindeki etkisi M.Ö. Dördüncü Yüzyılda İskender'in fetihleriyle başlamıştı. O sıralar ■ da, Orta Doğu'nun, milâdî tarihin Yedinci Yüzyılında Müslüman Araplar tarafından Greko-Romen egemenliğinden kurtulmasından beş veya altı yüzyıl geçmesine rağmen, Orta Doğu dünyası, hâlâ Yunan felsefe ve biliminin klasiklerini çeviriyordu. M.Ö. Dördüncü Yüzyıl'dan, milâdî tarihin Onüçüncü Yüzyıl'ma dek geçen binaltıyüz yıl süresince Greko-Romen medeniyeti diğer medeniyetleri etkisi altında tutmuştu.

Şimdi, bu binaltıyüz yıllık süre ile bizim modern Batı medeniyetiyle çağdaşları arasındaki etkileşmenin süresini karşılaştırm. Bu etkileşmenin, Osmanlı'nın Batı medeniyetinin beşğine saldırısı Onaltmıcı Yüzyıl'm sonlarında başlayan Batılı keşif hareketleriyle başladığını söyleyebilirsiniz. Bu ise ancak dörtvüzelli yıl sürmekte.

insanların kalbleri ve akıllarının bu günlerde hızlı çalıştığını düşünsek bile (insan psikolojisinin bu kadar hızlı değışebileceğine ait hiçbir delilim olmasa da). yine de bana Meksika, Peru, Ortodoks Hristiyan medeniyeti, İslâm, Hint ve Uzak Doğu medeniyetleriyle olan etkileşmemizin başındaymışız gibi geliyor. Hareketlerimizin etkisini onlar üzerinde daha yeni yeni görmekteyiz, fakat onların karşı-hareketlerine neyse ki henüz rastlamadık.

Karşı-saldırı yönündeki kıpırdamaları ilk olarak bizim neslimiz gördü ve çok rahatsız oldu; fakat biz hoşlansak da hoşlanmasak da bunun çok ciddî bir kıpırdanma olduğunu hissettik. Elbette» Rusya'daki Ortodoks Hristiyan lığının kıpırdamşın⁴-dan bahsediyorum. Bu hareketin ciddî ve rahatsız edici oluşu, arkasındaki maddi güçten gelmiyor. Ne de olsa, Ruslar henüz atom bombasının sırrını keşfedememişler; fakat Batılı ruhları Batılı olmayan bir «ideolojiye» çevirme gücünü bulmuşlar.

Ruslar, Batının lâik sosyal felsefesinin, bir ürünü olan Marksizm! alıp onu bir İncil gibi yorumladılar. Ruslar, Batıya ait olan bu dini alıp onu kendilerine maiettiler, şimdi bize yeni bir anlamla sunuyorlar. Bu Batının aldığı ilk karşılık; fakat bu Komünizm adı altındaki karşılık Batı tehdidi-ne Hint ve Çinlilerin verdiği karşılığın yanında basit bir olay olarak gözükebilir. Sonunda bize, Hindistan ve Çin, Batılı yaşantımızı Komünizmden daha çok etkiliyor gibi gözükebilir. Fakat bundan da zayıf olan Meksika medeniyeti bile karşı koymaya başbyor. 1910 tarihinden itibaren Meksika'nın geçirmeye başladığı devrim, Batı medeniyetinin Meksika üzerinde Onaltıncı Yüzyıl'daki etkisine karşı bir ilk hareket olarak yorumlanmak; bugün Meksika'da olan yarın Güney Amerika'nın yerli medeniyetlerinden Peni, Bolivya, Ekvator ve Kolombiya'da da olabilir.

III

Yazımızı bitirmeden şu ana kadar öylece kabu ettiğim bir noktayı aydınlatmak gerekiyor; «medeniyet» ten ne anlıyoruz? Daha önce de açıkladığımız gibi, medeniyetten insan toplumlarının

Batı, İslâm, Uzak Doğu, Hint medeniyeti şeklinde sınıflandırılmasını anlıyoruz. Bu isimler aklımızda din, mimari, resim, üslûp ve gelenek açısından farklı şeyler uyandırıyor. Yine de, üzerinde sürekli çalıştığımız bîr terimden ne anladığımızı iyice açıklamamız gerekiyor. «Medeniyet»ten ne kastedtiğimi bildiğime inanıyorum; en azından, medeniyet görüşünün bende nasıl şekillendiğinden emim.

«Medeniyet»ten, kendi ülkesinin - Amerika'nın veya İngiltere'nin örneğin tarihini anlamaya çalışırken, insanın ulaştığı en küçük tarihsel birimi kastediyorum. Amerika'nın tarihini kendi içinde anlamak isterseniz boşuna uğraşırsınız. Amerika'nın, Batı Avrupa ve diğer denizaşırı ülkelerle olan ilişkilerine veya Kolomb'un Amerika'yı keşfinden önce Batı Avrupa'daki kaynaklarına inmeden, federal hükümetin, temsili hükümetin, demokrasinin, sanayi devriminin, monogaminin, Hristiyanlığın Amerika'nın hayatında oynadığı rolü anlamanız imkânsız. Fakat Amerika tarih ve kuramlarını pratik amaçlar için anlaşılır hale getirmek yolunda Batı Avrupa'nın ötesine, Doğu Avrupa'ya, İslâm dünyasına, Greko-Romen dünyasına uzanmanız gerekmiyor. Bu zaman ve mekân sınırları bize, Amerika'nın, İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın da bir parçası olduğu toplumsal hayatın anlaşılır bir birimim göstermekte: siz buna ister Batı alemini, ister Batı medeniyeti, ister Batı toplumu, ister Batı dünyası deyin. Aynı şekilde, eğer Yunanistan'ın, Sırbistan'ın, Rusya'nın tarihlerini anlamaya çalışırsanız, ulaşacağınız bir Ortodoks ve bir Bizans dünyasıdır. Fas veya Afganistan'dan kalkarak bir İslâm dünyasına, Bengal, Mysore, Rajputana'dan

kalkarak bir Hint dünyasına, Çin veya Japonya'dan kalkarak da bir Uzak Doğu dünyasına ulaşabilirsiniz.

Vatandaşları olduğumuz devlet üzerimizde daha katı ve daha zorbaca isteklerde bulunurken, üyeleri olduğumuz medeniyetin hayatımızda daha çok yeri var. Bizim içinde bulunduğumuz medeniyet, başka devletlerin vatandaşlarını da içine almakta. Binüçyüz yaşında olan Batı medeniyeti, bin yaşında olan İngiltere Krallığı'ndan, ikiyüzelli yaşında olan Britanya Krallığı'ndan, İskoçya'dan, yüzelli yaşında olan Amerika Birleşik Devletlerinden daha yaşlı. Devletler çok az yaşayıp birdenbire ölmeye mahkûmlar. Batı medeniyeti, geçmişte Venedik Cumhuriyeti'nin, Avusturya-Macaristan imparatorluğu'nun dünya haritasından silmişi gibi Britanya Krallığı ve A.B.D.'nin siyasal haritadan silinişinden sonra da hayatta kalabilir. Tarihe, devletten değil de medeniyetten kalkarak bakmanızı istememin nedenlerinden birisi bu. Devletleri, medeniyetlerin bağrında yetişip ölen geçici siyasal fenomenler olarak görmenizi istememin de... ■

Onikinci Bölüm

HRİSTÎYANLIK VE MEDENİYET

Bu yazı için hazırladığım notları okurken, ad-
lıma bindörtyüz yıl önce büyük bir imparatorlu-
ğun başkentinde yaşanan bir manzara takıldı. Bu
cephede değil de arka saflarda karışıklık ve sokak
kavgası şeklinde süren bir savaş manzaralıydı. İm-
parator bu iç savaşa devam etmek veya kaçıp-kur-
tulmak yolunda bir karar vermek için konsülü top-
luyordu. Büyük konsülde yer alan karısı impara-
torice: «Jüstinyen, sen istersen gidebilirsin; *gemi*
koyda bekliyor ve deniz hâlâ sakın; fakat ben bu-
rada kalıp olacakları bekleyeceğim, zira İmpara-
torluk çok güzel bir kefen.» Bu paragrafı düşünür-
ken, arkadaşım Profesör Baynes bana gereken ip-
ucunu verdi ve bu yazıyı yazdığım anın şartlarını
düşünerek bu cümleyi değiştirdim. Benim cümlem,
«en güzel kefen Tanrı'nın Ülkesi'dir» şeklindeydi;
çünkü dirilip kalkacağımız kefen o Ülke'ydi. O za-
manlar Yunanca'da ünlü bir ifade olan bu söz di-
yebilirim ki, şimdilerde Oxford Üniversitesinin
motto&u durumundaki üç Latince kelimeye pek
benzemektedir. Biz eğer bu üç kelimeye, «Dominus
Uiliminatio Mea», inanıp, hayatımıza uygularsak
geleceğe cesaretle bakabiliriz. Maddî geleceğimizi
şekilendirmek oldukça zor. O soylu ve saygın bi-
nayı yıkacak rüzgârlar esip, taş üstünde taş bırak-

mayabilir. Fakat eğer Oxford Üniversitesi ve Mzim için söylenen bu üç kelime doğruysa, o zaman biliyoruz ki, taş üstünde taş Kalmasa da bize hayat veren o ışık sönmeyeeektir.

Tekrar konumuza dönerek Hristiyanlık ve medeniyet aî'asındaki ilişkiyi inceleyelim. Bu ilişki Hristiyan Kilisesi kurulalı beri tartışılmış ve üzerinde farklı görüşler belirtilmiştir.

En eski ve en sürekli görüşlerden birisi, Hristiyanlığm içinde büyüdüğü medeniyeti yok ettiği şeklindeydi. Bu görüş, zannederim, İmparator Marcus'un Hristiyanlığm varlığını hissettiği andan itibaren savunduğu bir görüş. Kendisinden önce gelen İmparator Julian ve İngiliz tarihçisi Gibbon da bu görüşü paylamıyorlar. Gibbon'un tarih kitabının en son bölümünde bütün kitabı özetleyen bir cümle var. Geriye bakarak şöyle diyor: «Barbarlığın ve dinin başarısını size anlatmış oldum.» Bu cümleyi anlamak için, M.S. ikinci Yüzyıl'da Roma tmparatorluğu'nun Antonines zamanındaki barış döneminin anlatıldığı 1. Bölüm'ün muhteşem girişine dönmeliyiz. Bu bölümde bizi büyüledikten sonra kitabın en sonunda «Barbarlığın ve dinin başarısını size anlatmış oldum,» diyerek, Antonines'in ayakta tuttuğu medeniyeti yıkanın Barbarlık ve Hristiyanlık olduğunu söylüyor,

Gibbon'un otoritesine bir diyeceğimiz yok, ama bence bu görüşü kendi içinde tamamiyle çürüten bir yanlışlık var. Gibbon Greko-Romen medeniyetinin doruğuna Antonines zamanında ulaştığını farzederek, bu andan itibaren gerilemesini takip ettiğinde aslında gerilemeyi ta başından beri takip ettiğini düşünüyor. Bu görüşü kabul eder-

şeniz, İmparatorluk battığında Hristiyanlık yükselmiş oluyor; Hristiyanlığın yükselmesi ise medeniyetin gerilemesi anlamına geliyor. Bennee Gibbon, Greko-Romen dünyasının gerileyişini M. S. İkinci Yüzyıl'dan başlatıp, Antonines saltanatım medeniyetin doruğuna ulaştığı **çağ** olarak kabul etmekle ilk yanlışını yapıyor. Buna göre, M. Ö. Beşinci Yüzyıl'da gerilemeye başladı ve yıkılışı dışardan gelmedi, M.Ö. Beşinci Yüzyıl'ın sonlarında kendi kendini yıktı. Greko-Romen medeniyetinin ölümünden, Hristiyanlıktan önce var olan felsefeler dahi sorumlu değil. Felsefeler, medeniyet İnsanların kendisine sürekli taptığı bir put haline dönüşüp kendi kendisini mahvettiği için ortaya çıktı. Zaten felsefelerin ve sonuncusu Hristiyanlık olan dinlerin ortaya çıkışı, Greko-Romen medeniyeti kendisini ölüme terkettikten sonra gerçekleşti. Felsefelerin gelişmesi bu dinlerin ortaya çıkışında sebep değil, sonuç idi.

Gibbon, eserinin giriş bölümünde Antonines zamanındaki Roma İmparatorluğu'na bakarken - kendisi açıkça belirtmiyor ama aklında olduğuna eminim - kendisinin başka bir doruk üzerinde olduğunu ve o doruktan geriye baktığında arada barbarların açtığı geniş bir uçurum gördüğünü düşünmekteydi: «İmparator Marcus'un ölümünün ertesi günü Eoma İmparatorluğu gerilemeye başladı. Benim ve benimle aynı düşüncede olanların değer verdiği bütün şeyler o andan itibaren bozulmaya başladı. Din ve barbarlık iyice belirginleşti. Bu ağlanacak durumlar yüzyıllarca devam etti ve benim yamanımdan birkaç nesil önce, Onyedinci Yüzyıl'ın sonuna doğru yeniden rasyonel bir medeniyet yükselmeye başladı.» Gibbon Onsekizinci

Yüzyıl'daki doruğundan İkinci Yüzyıl'daki Antoinettes. doruğuna bakıyor. Gibbon'da gizli olduğunu belirttiğim bu görüş, Yirminci Yüzyıl yazarlarından birisi tarafından daha kesin ve açık bir şekilde ortaya konuldu. Benim tezimin antitezi durumunda olduğundan geniş bir şekilde alıntı yapıyorum.

Yunan ve Roma toplumu kişinin loşuna, vatandaşın devlete itaati üzerine kurulmuştur. Devlet ulusun güvenliğini, gerek bu dünyada gerekse de gelecek bir dünyada sağlamayı en büyük görev sayardı. Çocukluktan beri bu ben-cil olmayan idealle yetiştirilen Romalılar, hayatlarını halk hizmetine ve ortak çıkarlar yoluna adanmışlar ve bunu yapamadıkları takdirde kendi çıkarlarını ülkelerinin çıkarlarına feda etmişlerdi. Bütün bunlar, hayatın tek amacının Tanrıya yakınlaşmak ve ruhun kurtulması olduğunu telkin eden Doğulu dinlerin ortaya çıkışıyla önemlerini yitirdi. Bu ahlâksız ve ben-cil öğretinin kaçınılmaz sonucu, dindarların halk hizmetinden çekilip düşüncelerim kendi ruhsal gelişmelerine vermeleri oldu. Dindarlar dünya hayatını, daha iyi ve sonsuz bir hayat için bir onay yeri olarak gördüklerinden, küçümsemeye başladılar. Dünyadan el etek çekmiş, cennet düşüncesinin vecd haline ulaşmış aziz ve münzevi tipi, ülkesi için ölmeye hazır yurtsever ve kahraman insan olma idealinin yerini alarak, toplumun en yüksek ideali haline geldi. Yeryüzü ülkesi, Tanrının Ülkesi'ni gören gözlerin katında iyice fakir ve rezil kaldı. Bu yüzden gözler bugünün hayatından gelecekteki bir hayat» çevrildi, öteki dünyaya verilen önem kadar, bu dînin-

ya. önemini yitirdi. Siyasal planda genel bir çölme görüldü. Devletin ve ailenin otoritesi azaldı: toplumun yapısı, onu oluşturan parçalara ayrıldı ve yeniden barbarlığın içine düştü; çünkü medeniyet, vatandaşların kendi çıkarlarını ortak çıkarlar uğruna feda ederek oluşturdukları aktif bir yardımlaşmanın sonucu oluşur. İnsan, ülkesini ve neslini korumaktan vazgeçti. Kendilerinin ve başkalarının ruhlarını kurtarma yolunda, kötülük kuralıyla tanıdıkları maddî dünyayı bırakmaya kararlıydılar. Bu basit fikir bin yıl sürdü. Roma hukukunun, Aristo felsefesinin, eski sanat ve edebiyatın Orta Çağ'm sonuna doğru dirilişi, Avrupa'nın, hayal ve idarenin eski idealine, daha insanca ve makûl bir dünya görüşüne dönüşünü belirtiyordu. Medeniyet yolculuğunda karşılaşılan uzun duraklama sona ermişti. Doğulu istila dalgası'geriye çekiliyordu. Hâlâ da çekilmekte.

Gerçekten çekiliyor! İlk defa 1906'da basılan bu kitabın, yazarı bugün dördüncü baskı için ön-söz yazıyor olsaydı ne yazardı acaba? Bu makaleyi okuyanlar, bu paragrafı hatırlayacaklardır. Yazarın adından bahsetmedim, ancak adım bu ana kadar duymamış olanlara hemen belirteyim ki adı Alfred Rosenberg değil; James Frazer. (r) Bu sayının bilim adamının Avrupa'nın «hayat ve idarenin eski idealine ■ dönüşünün en son şekli hakkında ne düşündüğünü merak ediyorum.

(D Frazer, Sir J. G. The Golden Bough. IV. Bölüm: 'Adonis, Attic, Osiris' I. Cilt, s, 300-301 13. basiti. Londra 15» 4, Macmillan).

Frazer'in paragrafında kişinin ruhunu kurtarması ile komşusuna gereken görevini yapmasının birbirine zıt olduğu tartışmasını farketmişsinizdir. Bu yazı boyunca bu tezi çürütmeye çalışacağım. İlk anda Frazer'in Gibbon'un tezini geliştirip, açıklığa kavuşturduğunu söylemeliyim ve bu noktada Gibbon'a vermeye cesaret ettiğim cevabın aynısını Frazer'e de vereyim: Hristiyanlık, eski Yunan medeniyetini yok etmemiştir, çünkü bu medeniyet Hristiyanlık ortaya çıkmadan önce kendi içinde var olan hastalıklar yüzünden yok olmuştur, Fakat Frazer'in Hristiyanlığın gerilemeye başladığı görüşüne, Hristiyanlık sonrası ortaya çıkan Batılı lâik medeniyetimizin, Hristiyanlık öncesi Greko-Romen medeniyetiyle aynı düzende bir medeniyet olduğu görüşüne katılıyorum ve sizin de katılmanızı istiyorum, Bu fikir Hristiyanlık ile medeniyet arasındaki ilişkiye değgin ikinci bir görüşü ortaya çıkarıyor. Gibbon ve Frazer'in paylaştıkları Hristiyanlığın medeniyet tahripçisi olduğu görüşüne karşılık olacak bir görüş; Hristiyanlığın medeniyetin mütevazı hizmetçisi olduğu görüşü.

Bu ikine görüşe göre Hristiyanlık, bir kelebeğin kelebek olmadan önceki yumurta, tırtıl ve kiralit dönemlerini içermekte. Hristiyanlık bir medeniyetle diğeri arasındaki boşluğu birleştiren bir köprü durumunda, itiraf etmeliyim ki ben bu görüşü yıllarca benimsedim. Bu görüşle Hristiyan. Kilisesi'nin işlevine .medeniyet üretme işlemi açısından bakabiliyorsunuz. Medeniyet kendi kendini sürekli üretmek isteyen bir varlık türü, Hristiyanlık kendisinden önceki medeniyetin ölümünden sonra iki lâik medeniyet üreterek yardımcılık rolünü yerine getirdi. Eski Greko-Romen medeniye-

tinin, M. S İkinci Yüzyıl'dan sonra gerilemeye başladığım görüyoruz. Bir aradan sonra Dokuzuncu Yüzyıl'da Bizans'ta, Onüçüncü Yüzyıl'da II. Frederick'in kişiliğinde Batıda, Greko-Romen medeniyetinin harabelerinden iki yeni lâik medeniyetin doğduğunu görüyoruz. Hristiyanlığın bu ara dönemdeki işlevine baktığımızda, yeni lâik bir medeniyetin doğuşu için gerekli olacak hayat tohumlarını saklayan bir krizalit durumuna dönüştüğünü görürsünüz. Bu görüş, Hristiyanlığın Greko-Romen medeniyetini yok ettiğini savunanlara karşı bir görüş, medeniyet tarihine bakarsanız bu modeli izleyen örnekleri görebilirsiniz.

Hristiyanlığın yanında yaşayan İslâm'ı, Hinduizm'i, Mahayana Budizm'i ele alalım. İslâm'ın eski İsrail ve İran medeniyetleriyle, modern Yakın ve Orta Doğu arasında bir krizalit olarak işlevini göreceksiniz. Hinduizm, Hindistan'daki eski Aryan medeniyetiyle modern Hint kültürü arasında bir köprü durumunda. Aynı şekilde Budizm de, eski Çin tarihi ile çağdaş Uzak Doğu tarihi arasında «Köprü»lük yapıyor. Bütün bunlardan hareket ederek, Hristiyan Kilisesi'nin, medeniyetlerin üremesini sağladığından, toplumun lâik türlerinin yaşamasını garantileyen «krizalit» kiliselerden yalnızca bir tanesi olduğunu söyleyebiliriz.

Hristiyan Kilisesi'nin yapısında «krizalit»vâri bir ögenin bulunduğunu sanıyorum. Bu kuramsal bir öge olduğundan, medeniyetlerin üremesinden başka bir amaç için kullanılabilir. Fakat, medeniyet üretimine yardımcı olan Hristiyanlığın ve diğer cimlerin toplumsal tarihteki yerlerine ve rollerine bakmadan önce, her zaman için medeniyetler arasındaki «aile-yavru» ilişkisinde «aile» me-

deniyet ile «yavru» medeniyet arasında bir krizalit-kilise köprüsü olup olmadığım araştıralım. Güney-Batı Asya ve Mısır'daki eski medeniyetlerin tarihine bakarsanız Tanrı ve Tanrıça'ya tapma şeklinde gelişmemiş bir büyük dinin varlığını hissedersiniz. Buna gelişmemiş diyoruz, zira Tammuz ve Ishtar'm, Adonis ve Astarte'nin, Attis ve Kibele'nin, Osiris ve İsis'in tapmılışmda, Dünya ve nimetlerinin doğasal tapmılışma yaklaşıyor. Bu gelişmemiş büyük din her değişik şekilde dahi medeniyetle arasında köprü olma vazifesini yerine getirmiş.

Bununla birlikte incelememizi derinleştirdiğimizde, bu apaçık görünen «kural»m her zaman için geçerli olmadığını görüyoruz. Hristiyanlık bugünkü medeniyetimizle Greko-Romen medeniyeti arasında bir köprü durumunda. Greko-Romen medeniyetinin gerisine uzandığınızda Minos medeniyetini bulmaktasınız. Fakat Minos ile Greko-Romen medeniyeti arasında Hristiyanlığm benzeri büyük bir dinle karşılaşamazsınız. Yine Hindistan'daki Aryan medeniyetinin gerisinde geçen yirmi yıl içerisinde îndüs Vadisinde kazılarak ortaya çıkarılan Aryan-öncesi bir medeniyetin izlerini buluyoruz, fakat ikisi arasında bir büyük dine rastlayamıyoruz. Eski Dünya'dan Yeni Dünya'ya geçip» aynı şekilde «yavru» bir medeniyete sahip olan Orta Amerika'nın Maya medeniyetine baktığımızda, ikisinin arasında İslâm, Hinduizm, Mahayana Budizm'e benzeyen bir din göremiyoruz; aynı şekilde ilkel toplumlarla bilinen ilk medeniyet kuşakları arasında köprü durumunda olan krizalit cinsinden bir kiliseyle de karşılaşamıyoruz. Bu şekilde incelememizi bütün medeniyetlere uyguladı-

ğımızda. medeniyetlerle büyük dinler arasındaki ilişkinin, ilgilendiğimiz medeniyetin dahil olduğu kuşağa göre değiştiğini görüyoruz. İlkel toplumlarla birinci kuşağın medeniyetleri arasında, birinci kuşakla ikinci kuşağın medeniyetleri arasında büyük bir dine rastlayamıyoruz, Yalnızca ikinci ve üçüncü kuşak arasında büyük bir dinin varlığı iyice hissediliyor.

Eğer medeniyetlerle büyük dinler arasındaki ilişki yukarıda belirttiğim ikinci görüşe zıt bir haldeyse, o zaman ortaya üçüncü bir görüş çıkıyor, İkinci görüşte din medeniyetlerin üremesine yardımcı olan bir kurumdu; bunun zıddı, medeniyetlerin doğuş ve ölümlerinin, dinlerin doğuşuna yardımcı olmasıdır. -

Medeniyetlerin yıkılış ve parçalanışları, din planında daha yüce şeylere ulaşmanın basamak taşları olabilir. Ne de olsa en derin ruhsal kuralardan birisi Aeschylus'ın «insan acı çekerek öğrenir» deyişiyle, Incil'deki «Çünkü Rab sevdiğini azarlar/ve kabul ettiği her oğulu döver» (2) ibaresi. Eğer bunları, sonuncusu Hristiyanlık olan dinlerin doğuşuna uygularsanız, Tammuz ve Adonis'in, Attis ve Osiris'in acılarında İsa'nın acılarının imâ edildiğini ve İsa'nın acılarının medeniyet deneyinde insan ruhlarının çektiği en son ve en şerefli acılar olduğunu söyleyebiliriz. Hristiyan Kilisesi, Greko-Romen medeniyetinin yıkılması sonucu ortaya çıkan şiddetli ağrıların içinden doğdu. Aynı şekilde, Hristiyan Kilisesi'nin Yahudi ve Zerdüşt kökenleri de var. Bu kökenler, Greko-Romen medeniyetinin «kardeşi» olan Suriye medeniyeti-

nin yıkıntılarının arasında büyümüşü, Yahuda ve İsrail krallıkları, eski Suriye dünyasının birçok devletinden yalnızca ikisiydi. Bu küçük devletlerin ve bunlara bağlı olan siyasal umutların kesin olarak ortadan kaldırılması, Yahudiliğin doğuşuna ve Incil'de de anlatılan «Acı Çeken Köle» ağıtındaki ruhsal düzeye ulaşmasına sebep oldu. Aynı şekilde, Yahudiliğin, eski Mısır medeniyetinin yıkıntısından yeşeren Musa'ya ait kökenleri de var. Musa ve İbrahim'in tarihî karakterler olup olmadığını bilmiyorum, fakat dinsel tecrübenin tarihsel dönemlerini temsil ettiklerinden eminim. Musa'nın atası İbrahim, kendisine verilen müjdeye M. Ö. Onsekizinci-Ondokuzuncu Yüzyıllarda Sümer ve Akad medeniyetinin yıkılışıyla kavuştu. Bu acıların insanları İsa'nın haber çışiydiler ve elde ettikleri ilim uğruna çektikleri acılar, İsa'nın çarmıha gerilişindeki merhaleleri göstermekteydi. Bu her ne kadax çok eski bir görüş olsa da, yine de en önemlilerinden.

Eğer din bir savaş arabasıysa, yeryüzündeki medeniyetlerin yıkılışları, cennete doğru ilerleyen tekerlekleri yerine geçiyor. Medeniyetler çevrimsel bir daire üzerinde hareket ediyor gibi gözüküyorken, dinler düz bir çizgi üzerinde hareket ediyor gibi. Dinlerin yukarıya doğru sürekli ilerleyişi, medeniyetlerin çevrimsel «doğum-ölüm-doğum» -larıyla hızlandırılmakta.

Bu düşüncayı kabul ettiğimizde ortaya çok şaşırtıcı bir tarih görüşü çıkıyor. Eğer medeniyetler dinlerin hizmetçileriye ve eğer Greko-Romen medeniyeti parçalanmadan önce Hristiyanlığı dünyaya getirerek büyük bir hizmeti yerine getirmişse, o zaman üçüncü kuşağın medeniyetleri Genti-

les'lerin boş tekrarlamaları haline dönecektir. Bugüne kadar medeniyetlerin çevrimsel üretimine bir krizalit olma hizmetini dinler yerine getiriyor-ken, dinlerin basamak taşları olarak kullandıkları vahiy ortamını da medeniyetlerin yıkıntıları sağlamaktaydı. Medeniyet dediğimiz türlerin oluşturduğu toplumlar büyük ve olgun bir din meydana getirdiklerinde en büyük hizmeti yapmış oluyorlardı, bu gösteride bizim Batılı Hristiyanlık - ötesi medeniyetimiz, Hristiyanlık öncesi Greko-Romen medeniyetinin boşu boşuna tekrarlanmasıydı ki, bu ruhsal gelişme yolunda bir geriye dönüştü. Bugünkü Batıl.; dünyamızda Leviathan'ın tapmılığı »kabilenin kendi kendine tapışı -hepimizin bir dereceye kadar bağlandığımız tamamiyle putperest bir din. Son zamanların dirilerinden Komünizm de, ben- ce, Incil'den koparılıp yanlış yorumlanan bir yaprak. Aynı şekilde Demokrasi de Incil'den başka bir yaprak; Hristiyan içeriğinden soyutlanıp anlam-sızlaştırılan bir yaprak. Bu yüzden son birkaç ne-sildir Hristiyan! bir uygulamayı Hristiyanlığa inanmadan yapmaya kalkışıyoruz ki, inançtan kaynaklanmayan uygulama boşuna zaman kaybın-dan başka bir şey değildir.

Eğer bu özeleştiri doğruysa, modern tarih kav-ramımızı bütünüyle yenilemeliyiz ve eğer kafa-mızda iyice yerleşmiş olan bu kavramı atma kav- vet ve arzusunu gösterebilirsek çok daha değişik bir tarih görüşüne ulaşabiliriz. Bugünkü modern tarih görüşümüz, batılı lâik medeniyetin dünyada en son büyük olaylardan birisi olarak yükselişi üzerinde yoğunlaşmakta. İlk olarak II. Frederick Hohenstaufen'in dehasında sezilen, sonra Röne- sans devrinde demokrasi ve bilimsel tekniklerin

ortaya çıkışıyla belirginleşen bu yönelişi incelediğimizde. dünyada ilgimizi ve saygımızı uyandıracak en büyük olay olarak düşünüyoruz. Gentiles'lerin - Yunanlı ve Romalıların bizden önce yaptığı bütününle anlamsız tekrarlarına benzeyen - boş tebrarlar'ından biri Otmaması için, iyice düşündüğümüzde, insanlık tarihinin en son büyük olayı daha başka olacaktır. En son büyük olay, son yüzyıllarda Hristiyan Kilisesi'nin bağrında yetişen lâik medeniyetlerden birisinin yükselişi olmayacaktır; o hâlâ çarmıha gerilme olayını ve ruh planındaki sonuçlarını kapsayacaktır. Modern, bilimsel keşiflerimizin küçümsenen bir sonucu var. Astronomlarımızın ve jeologlarımızın iyice değiştirdikleri zaman cetvelinde, Milâdî tarihin başlangıcı oldukça yeni bir tarih sayılır; 1900 yılının bir göz kırpışma eşit olduğu zaman cetvelinde Milâdî tarihin başlangıcı sanki dünmüş gibi geliyor. Dünyanın yaratılışını ve bu gezegendeki hayatın başlayışını altıbin yıl geriye götürebilen eski-moda tarih cetvelinde 1900 yıl uzun bir zaman gibi gözüküyordu, Milâdî tarihin başlangıcı çok eski bir olaymış gibi gözüküyor. Gerçekte bu, tarihin belki de en yeni ve en önemli olayıdır ve bu bizi Hristiyanlığın insanlığın geleceğine olan katkılarını düşünmeye itiyor.

Medeniyetlerin ve dinlerin tarihi konusundaki bu görüşte, Greko-Romen medeniyetiyle onun «yavru» medeniyetleri Bizans ve Batı medeniyeti arasında krizalit olma görevi Hristiyan Kilisesi'ne ait değildir. Eğer bu medeniyetlerin Greko-Romen medeniyetinin boş bir tekrarı olduğunu kabul edersek, o zaman Hristiyanlığın yerine Batı medeniyetinin ölümü ile «yavru» bir medeniyetin doğumu

arasında krizalit olma görevini başka bir dinin yerine getirmesini düşünmeye gerek kalmıyor. Dinin medeniyetin hizmetçisi olduğu görüşünde, her seferinde bir medeniyetle diğer medeniyet arasında köprü vazifesi görmek için yeni büyük bir dinin ortaya çıkmasını bekliyorduk. Bu görüşün tam zıddı olan görüşte (medeniyetin araç, dinin amaç olduğu görüşte), bir medeniyetin doğumu da ölümü de yeni bir dinin varlığını gerektirmiyor. Bu görüşten hareket ederek. Batılı medeniyetimiz yok oba bile, Hristiyanlığm her alanda büyümeye de- a m edebileceğini söyleye Dilin»

Hristiyanlık-sonrası lâik Batı medeniyetimizin üstünkörü olmayan yeni bir özelliği var. Modern Batı medeniyetimiz, yayılışı sırasında ilkel toplumlan olduğu gibi, bütün yaşayan medeniyetleri etkisi altına almıştır. Greko-Romen medeniyeti, Roma İmparatorluğu'nun düzenli kara ve deniz yollarıyla, Hristiyanlığm ilk çıkışında, Âlîdeniz sahillerine kadar uzanmasını sağlamıştı. Bizim lâik Batı medeniyetimiz Hristiyanlığm bütün dünyaya yayılmasını sağlamak yolunda tarihsel görevini yerine getiriyor. Henüz bizim bir Roma İmparatorluğumuz yok, ne var ki bu yolda verdiğimiz savaş onu getirebilir. Fakat dünya siyasal olarak birleştirilmeden önce, ekonomik ve diğer maddî alanlarda birleştirildi. Dünyanın birleştirilmesi, St. Paul'un Pax Romana (Roma Barışı) himayesinde Orontes'ten Tiber'e gezdiği yılları Tiber'den Mississippi'ye, Mississippi'den Yangtse'ye kadar uzatmıştır. Aynı şekilde Clament ve Origen'in İskenderiy ■ ye'den Yunan felsefesini Hristiyanlığm içine sokma çabaları, Uzak Doğu'da bir şehirde Çin i'else fesini Hristiyanlığm içine sokmak şeklinde taklit

edilebilir. Bu entellektüel başarı, halen, kısmen gerçekleştirilmiş durumda. Aynı zamanda hem Cizvit papazı ve Çin aydını olan çağdaş bilim adamlarından ve misyonerlerinden Matteo Ricci, Milâdî tarihin Onaltıncı. Yüzyıl'ın sonlarına doğru bu işe el attı. Hristiyanlığın, Roma İmparatorluğu zamanında diğer Doğulu dinlerin en önemli kurallarını aldığı gibi, bugün Hinduizm ve Uzak Doğu'da kabul gören Budizm'den de yeni unsurlar alabilir. Sonra Sezar'ın İmparatorluğu çöktüğünde ne olacağın bekleyebilirsiniz. Sezar'ın İmparatorluğu birkaç yüzyıl ayakta kaldıktan sonra yıkılır. Göreceğiniz şey Hristiyanlığın, Sümer-sonrası Tammuz ve Ishtar'ın tapınılışımdan M.S. 1948 yılına kadar Hristiyanlıkla birlikte yaşamış ve yaşayan dinlerin İkhnaton'dan Hegel'e bütün felsefelerin manevî mirasçıları haline gelmesi olabilir. Bu arada, bir kurum olarak Hristiyan Kilisesi bütün kiliselerin ve medeniyetlerin mirasını devralabilir.

İşin bu yanı her zaman için canlı ve eski olan bir soruyu, Hristiyan Kilisesinin Tanrı'nın Ülkesi'yle olan ilişkisi sorusunu akla getiriyor. Bu dünyada, başarıya ulaşan değişik toplum türleriyle karşılaşırız. Toplum türlerinin ilkel olanları yerlerini altıbin yıllık devrede medeniyet olarak bilinen ikinci toplum türüne bıraktıkları gibi, bu yöresel ve geçici toplum türleri de yerlerini, dünyayı Hristiyan Kilisesi altında birleştirecek üçüncü bir toplum türüne bırakabilir. Böyle bir şeyin olabileceğini düşünüyorsak kendimize şu soruyu sormalıyız: Bu olduğu takdirde. Tanrı'nın Ülkesi yeryüzünde gerçekleştirilmiş olacak mıdır?

Bu ;oru günümüzde çok önem kazandı, zira

dünyasal bir cennet hayali bugünün lâik ideolojilerinin en büyük ideallerinden. Bana göre bu kesin olarak imkânsız, nedenlerini aşağıda sıralamaya çalışacağım.

En belirgin ve en bilinen nedenlerden birisi toplumun ve insanın tabiatında yatıyor. Her şeyden önce toplum bir takım kişilerin beraberce hareket ettikleri ortak bir alan ve insan kişiliğinin iyiliğe olduğu kadar, kötülüğe de yaratılıştan eğilimi var. Eğer bu iki cümle doğruysa, o zaman dünyadaki bir toplumda insan tabiatı ahlâkî bir değişme geçirmediği, kötülük ve iyilik her doğan çocukla yeniden doğacak ve o çocuk yaşadığı süreçte de ortadan kalkmayacaktır. Bu bir sürü medeniyeti kanadı altına alan evrensel kilisenin, insan tabiatını ilk günahından temizleyememesi anlamına geliyor ki, bir başka düşünceye yer açıyor: İlk günah insan tabiatında bir unsur olarak kaldıkça, Sezar'a her zaman iş düşecek ve dünyada her zaman Sezar'ın hakkı Sezar'a, Tanrı'nın hakkı da Tanrı'ya teslim edilecek. İnsan toplumu, ceza kurumlarından bütünüyle vazgeçmiyor, zira bu kurumlar kısmen alışkanlıktan kısmen de zorla konuluyor. Bu kurumlar dinsel otoritenin emrinde olacak bir güç tarafından düzenlenirlerse, ortadan kaldırmalarına gerek kalmaz. Sezar kilise tarafından bütünüyle ortadan kaldırılrsa bile, yerine geçecek olanın mizacı onu yeniden diriltecektir, zira günümüze kadar Kilise'nin içindeki kurumsal unsur geleneksel Katolik yapısında yaşamış ve kiliseye bu yapının ışığında bakılmıştır.

Kilise'nin bu Katolik yapısında iki temel kurum var. Papazın ayin yapma yetkisine sahip tek kişi olduğu gerçeğiyle kaynaşmış Aşai Rabbani ve

Hiyerarşi. Aşai Rabbani'den bahsederken bir tarihçinin ve antropologun diliyle bahsedebiliriz. Aşai Rabbani'yi, dünya ve nimetlerinin tapınıldığı eski dinlerin ayinlerinin en oğun hali olarak tanımlayabiliriz. (Burada ayinin günlük anlamım kastediyorum). Kilisenin hiyerarşi kurumuna gelince, bu, Roma İmparatorluğu'nun hizmetini gören daha az korkunç ve daha kuvvetli kurumundan esinlenerek uygulamaya konulmuştur. Bu yüzden Kilise geleneksel yapısında Aşai Rabbani'nin «mızrağ», Hiyerarşi'nin «kalkan» ve Papalığın «miğferi» sayesinde duruyor. Kilise'nin kendisini bu tür silahlarla donatmasına neden olan kutsal amaç, dünyadaki bütün medeniyetlerin lâik kuramlarından daha dayanıklı ve daha kalıcı. Eğer bildiğimiz bütün kurumları bir bir incelersek, Hristiyanlığın yarattığı, benimsediği, içinde erittiği kuramların en dayanıklı ve en kalıcı kurumlar olduğu ortaya çıkar. Bu yüzden de bu kurumlar hepsinin içinde en çok yaşayan kurumlar olarak göze çarpacaklardır. Protestanlık tarihi, Protestanların dörtyüz yıl önce bu tür bir silahlanmayı reddederken yerinde karar vermediklerini gösteriyor; ne var ki bu, böyle bir adımın her saman için yanlış bir adım olacağım göstermez. Nasıl olursa olsun, dünyadaki Militan Kilise'nin geleneksel Katolik yapısındaki kurumsal unsur, hayatîyetin zaruri bir aracı olsa da, Militan Kilise'nin hayatını, Melekler gibi evlenmenin yasak olduğu ve her ruhun Tanrıyla -Platon'un yedinci mektubunda «sıçrayan alevden alman bir ışık» şeklinde ifade ettiği -doğrudan bir komünnyona girdiği, Tanrı'mn Ülkesi'yle karşılaştırdığımızda dünyevî bir özellik olarak sırtıyor. Bu yüzden Kilise bütün dünyada yay-

gmlık kazansa, yaşıyan medeniyetlerin ve büyük dinlerin mirasım devralsa da, Tann'nın Ülkesi'ndeki düzene yeryüzünde ulaşamayacaktır. Yeryüzü Kilisesi «İnsan acı çekerek öğrenir» prensibi gereğince günah ve acıyla hâlâ uğraşmak zorunda. Dünyadaki hayatını sürdürmek ve toplumsal statüsünü etkin kılmak için, ruhsal planda gerileme pahasına bile olsa silahlı kumrularla hâlâ donanmak zorunda. Yeryüzündeki Militan Kilise, Tanrı'nın Krallığı'nın bir ülkesi olma durumunda, fakat bu Tanrısal Ülkenin vatandaşları bu ülkenin gereği olan atmosferden yoksun olarak yaşayıp çalışmak zorundalar.

Bu halde, Kilisenin kendisini içinde bulduğu durum Platon'un dünyanın gerçek yüzeyi hakkın*daki kavramıyla daha iyi anlaşılıyor. Platon'a göre büyük bir çukurda yaşıyoruz ve hava diye soluduğumuz ise bir sis bulutundan başka bir şey değil. Eğer bir gün çukurun tepesine tırmanmayı başarabilirsek, saf havayı teneffüs edeceğiz; güneş ışığını, yıldızları doğrudan göreceğiz; çukurdaki görüşümüzün ne denli bulanık ve donuk olduğunu fark edeceğiz. Yukarıdakiler, bize, balıkların denizde yüzerken bizi eri gördüğü gibi görünmekte. Platon'un kavramı, yeryüzündeki Militan Kilise'nin hayatı için güzel bir ışık yakıyor. Ne var ki, bu gerçek, St. Augustine'den daha iyi ortaya konulamaz.

Kabil'in bir ülke kurduğu söylenir; fakat Hâbil misafirliğin ve haccın gerçeğine uygun olarak aynı şeyi yapmamıştı. Hâbil, gerçek saltanatın geleceği ana kadar vatandaşlarına haccetme fırsatını vermesine rağmen, Azizlerin hepsini bir araya top-

layacak zaman gelene kadar, bu dünyayı Azizlerin Ülkesi olarak görmüyordu. (">)

Bu beni, değineceğim en son konu olan Hristiyanlık ile ilerleme arasındaki ilişkiye getiriyor.

Eğer Yeryüzü Kilisesi'nin Tanrının Ülkesi'ndeki düzene hiçbir zaman ulaşamayacağı konusundaki düşüncem doğruysa, Tanrı'ya yakarırken şu sözleri hangi anlamda söyleyebiliriz: «Melekûtun gelsin; Gök'te olduğu gibi yerde de senin iraden olsun.» (4)

Medeniyetlerin çevrimsel doğum ve ölümlerine zıt olarak dinlerin düz bir yol üzerinde tırmandığı sonucuna varmakla doğru bir karar vermiş oluyor muyuz? Tarihte, dinsel planda gelişmenin olduğu alanlar neler acaba? Ve bu gelişmenin sürekli olacağından nasıl emin olabiliriz? Medeniyet dediğimiz toplum türleri, tarihsel olarak daha genç, ruhsal açıdan daha ergin türleri temsil eden Hristiyan Kilisesi'ne yerini bıraksa bile, Hristiyanlıkla ilk günah arasındaki savaşın ruhsal kuvvetlerin dengelenmesiyle sonuçlanacağı bir zaman gelmeyecek mi?

Bu soruları cevaplamaya çalışalım, ilk olarak, dinsel gelişme ruhsal gelişmeyle aynı anlama gelir, ruhsal gelişme ise kişilik demektir. Bu yüzden, dinsel gelişme kişilerin ruhsal gelişmeleri sayesinde olur.

Kişisel gelişmenin ruhsal gelişme anlamına geldiğini farzettığımızda, Frazer'in büyük dinlerin esasen ve bütün halinde anti-sosyal olduğu tezini kabul etmemiz mi gerekiyor? Medeniyet için

•3) St. Augustine: De Civitate, XV. Kitap, 1. Bölüm.

14) Matta, 6.10.

gereken değerleri yaratma yolundaki insan çabasının büyük dinlerin değerlerini yaratma yoluna koyması, medeniyeti ayakta tutan değerlerin mahvına mı sebep olacak? Ruhsal ve toplumsal değerler birbirine zıt ve düşman mıdır? insan ruhunun kurtarılması hayatın en büyük amacı olarak kabul edildiğinde, medeniyet «dokusunun» bozulacağı doğru mudur?

Frazer, bu sorulara olumlu cevaplar veriyor. Eğer cevapları doğruysa, insan hayatı kendi içine kapanık bir trajedi haline döner. Ne var ki, ben Frazer'in cevaplarının doğru olduğuna inanmıyorum. Çünkü verdiği cevaplar insan ruhunun ve insan kişiliğinin yanlış bir temel üzerine oturtulmasından kaynaklanıyor. Kişilikleri, ruhsal ilişkinin temsilcileri olarak kabul etmediğiniz takdirde anlamanız *mümkün* değildir ve ruhsal ilişkinin akla uygun olan tek alanı bir ruh ile diğer bir ruh arasındadır. Hristiyan Teolojisi, Tanrının Birliği hakkındaki Yahudi inancını Teslis ile tamamladığından ruh kavramı ruhsal ilişkiyi de imâ ediyor. Teslis inancı Tanrı'nın ruh olduğu vahyini dinsel açıdan ifade ederken. Kurtuluş inancı Tanrı'nın sırf Aşk olduğu vahyini ifade ediyor. Eğer insan, Tanrı'nın suretinde yaratılmışsa ve eğer insanın ölümü insanı Tanrı'ya daha da yakınlaştıracaksa, o saman Aristoteles'in «insan sosyal bir hayvandır» deyişi, insanın en yüce amacı olan, Tanrıyla yakın bir komünnyona girme amacına da uygulanabilir. Tanrı'yı aramak başlı başına sosyal bir harekettir. Tann'nın sevgisi İsa'nın insanlığı kurtarması, şeklinde yansımışsa ve eğer insan kendisini Tanrı'ya benzetmek istiyorsa, İsa'nın, havarilerini kurtarmak için kendisini feda edişini örnek almalıdır.

İnsan ruhunun kurtarılması için tek doğru ve İlâhî yol işte bu yoldur. Bu yüzden Tanrı'yı aramakla, ruhunu kurtarmakla, kişinin komşularına olan görevleri arasında bir zıtlık yok, Her iki hareket de birbirinden ayrılmayacak hareketler. Kurtuluşunu arayan insan ruhu» karınca misali İspartalı ve an misali Komünist kadar sosyal bir varlıktır. Yalnızca Hristiyan ruh, yeryüzünde İsparta ve Leviathan'dan çok daha farklı bir toplumun üyesi durumundadır. Tanrının Ülkesi'nin bir vatandaşı olduğundan, kendisini Tanrı'ya yakınlaştıracak ve ben-zetecek bir komünyona ulanmak en büyük amacıdır. Arkadaşlarıyla ve diğer insanlarla olan ilişkileri Tanrıyla olan ilişkisinin bir sonucu ve komşusu için yapacağı en büyük iyilik, kendisinin Tanrıyla yakın bir komünyona girme yolundaki isteğini onun da kazanmasını sağlamak olacaktır.

Eğer dünyadaki Militan Kilise'nin insan ruhunu ulaştırmak istediği en belirgin amaç buysa, o zaman Hristiyan bir toplumda Tanrı'mn emri, dünyevî, lâik bir toplumdan daha iyi bir şekilde uygulanacaktır. Dünyadaki Militan Kilise., dünyevî, lâik toplumların sosyal amaçlarını, lâik idarelerin başardığından daha iyi bir şekilde başaracaktır. Başka bir deyişle, böyle bir kilise idaresi altındaki kişilerin ruhsal gelişmeleriyle birlikte toplumsal gelişmeleri de başarılmış olacaktır. Hayatın çok önemli ve derin kurallarından birisi, bir amaç ulaşmak istiyorsak ondan daha ilerisine ulaşmayı kafamıza koymamız gerektiğidir. Bu Eski Ahit'te Süleyman'ın seçimi ve Yeni Ahit'te hayatın önemi hakkındaki efsanelerin anlamım açığa kavuşturuyor.

Bu yüzden, dünyevî medeniyetlerin yerini bü~

tün dünyaya yayılmış Militan Kilise'nin alması, bugün medeniyetlerin altıbin yıldır geliştirmeye çalıştıkları toplumsal şartları mucize cinsinden geliştirmiş oluyorken, gerçek bir Hristiyan idaresinin amacı, ilerleme alanı, dünyevî bir hayatın içinde aranmamalıdır. Doğumdan ölüme dünyevî bir hayatın içinde bulunan kişilerin ruhsal dünyalarında aranmalıdır.

Fakat, eğer ruhsal gelişme, kişiler bu dünyadan ötekine geçerken elde ediliyorsa, dünyadaki insan hayatından daha uzun bir zaman aralığında, örneğin Tammuz'a tapma devrinden, İbrahim'in neslinden Hristiyanlığa kadar süren büyük dinlerin gelişimi sırasında ne gibi bir ruhsal gelişme beklenebilir?

Ben halen, insan yaşarken insan tabiatının *değişmesi için* bir sebep görmeyen geleneksel Hristiyan inancına bağlılığımı itiraf etmiş durumdayım. Dünya, insanın yaşayabileceği bir yer olarak kaldıkça, insanın doğumla devraldığı ilk günahı ve erdem duygusu değişmeyecektir. Bildiğimiz en ilkel toplumlarda olduğu gibi en büyük medeniyetlerde ve dinsel toplumlarda bile erdemin, günahın var olduğunu bize gelen kayıtlardan anlamaktayız. Geçmişte, insan tabiatında fark edilecek bir değişiklik olmadığı için, gelecekte iyi ya da kötü yönde büyük bir değişiklik olacağına dair elimizde bir delil yok.

Dünyada gelip geçen nesiller boyunca ruhsal gelişmenin olacağı mekân, insanın düzelmeyen tabiatı değildir; dünyadan geçerken Tanrıyla daha yakın bir komünnyona girme fırsatının kendilerine verildiği ruhlardır.

İsa'nın kendisinden önce gelen peygamberler-

le ve kendisinden sonra gelen azizlerle Kilise'ye bıraktığı ve Kilise'nin de etkin bir kurum haline gelerek geleceğin Hristiy anların a biriktirerek, koruyarak, ileterek bıraktığı, gittikçe büyüyen aydınlanma ve kerem deryasıydı. «Aydınlanma», insanın Tann'nın varlığını keşfetmesi veya vahiyle keşfetmesi ve insanın dünyadaki gerçek amacı anlamına gelirken, «kerem» Tanrı'yla daha yakın bir komünyona girmek için vahyedilmiş istek, veya ilham, veya kişinin bu isteği kendi kendine bulması anlamına geliyor. Ruhların dünyadan geçişleri sırasında uğradıkları aşama oldukça büyük bir ihtimal olarak gözüküyor.

Hristiyanlığın veya ondan önce gelen büyük dinlerin insanlara verdiği ruhsal fırsat ve insanların Hristiyanlıktan beklediği «aydınlanma» ve «kerem» kurtuluş için zarurî bir şart mıydı? («Kurtuluş» u burada Tanrı'yı bulmanın insan ruhunda yarattığı etki anlamında kullanıyorum.)

Eğer durum yukarıda anlatıldığı gibiyse, o zaman Hristiyanlığın ve büyük dinlerin sunduğu «aydınlanma»dan ve «kerem» den mahrum kalan sayısız insan, insanın dünyadaki *gerçek* amacı olan kurtuluşa eremedi, doğup ölmüş olacaktır. İnsanın dünyadaki gerçek amacının ruhunu başka bir dünya için hazırlamak olmadığına, fakat en iyi insan toplumunun dünyada oluşturulması olduğuna inansaydık, bu bize daha makûl gelecekti. En iyi insan toplumunu oluşturma ideali Hristiyan düşüncesinde insanın gerçek amacı olmasa da, insanı gerçek amacına ulaştıran ideallerden. Eğer gelişme, ruhsal *gelişme* olarak değil de toplumsal gelişme olarak ele alınırsa, toplumsal «gövde»nin yaşaması için birçok neslin düşük bir toplumsal ha-

yat sürmeleri makûl gelebilir. Bu hipotez, insan ruhlarının kendileri uğruna veya Tanrı uğruna değil de, toplum uğruna var olduğunu kabul *ettiğimiz* takdirde geçerli olabilir. Ne var ki, insan ruhunun Tanrı'yı bulma yönünde gelişmesinin en önemli amaç olarak kabul edildiği dinlerin tarihini incelediğimizde, bu inanış çirkin olmakla kalmıyor, aynı zamanda makûl da gelmiyor. «Aydınlanma»nın, «keremsin ilk insan ırkına ve ondan sonra gelen nesillere bildirdiği şeyin doğal sonucunun, bu ana kadar gelmiş olan büyük insan çoğunluğunun ruhsal açıdan bomboş gelip gitmesini gerektirdiğine inanamayız. Tanrı tarafından tanınan fırsatları, herkese en iyi ruhsal gelişmeyi sağlayacak fırsatlar olarak kabul etmek zorundayız.

Fakat, eğer insanlar öte dünyada ebedî mutluluğa kavuşmak için, Hristiyanlıkla sona eren büyük dinlerin ortaya çıkmasını beklemek zorunda olmasaydı, o zaman büyük dinlerin ve Hristiyanlığın dünyaya gelişleri ne gibi bir değişiklik yaratacaktı? Şunu belirtelim ki, Hristiyanlığın getirdiği değişiklik, kişinin dünyada içindeki ruhsal gelişmeleri iyi değerlendirerek Tanrı'yla çok yakın bir komünyona girebilme olanağını elde etmesidir. Oysa büyük dinlerin ışığından yoksun olan ruhların böyle bir olanağı yoktu. Putperest -bir ruh da Hristiyan bir ruh gibi kendi kurtuluşuna erişebilir, fakat kendisine bu dünyada verilen küçük fırsatı değerlendirerek kurtuluşa ulaşan putperest ruh, öte dünyanın ışığıyla aydınlanan ve Hristiyanlığın «aydınlanma»sından, «kerem»inden yararlanarak kurtulan Hristiyan ruhtan daha şanssız Hristiyan ruhu dünyada putperest ruhun erişebileceği en üstün erdemin de üstüne çıkabilir.

Bu yüzden Hristiyan lıkla sonuçlanan büyük dinlerin tarihsel gelişimi, dünyadaki insan şartlarının gelişmesini de sağlamıştır; fakat bu gelişimin etkinliği, doğruluğu, insanlara bu dünyadan geçişleri esnasında ruhsal gelişme olanağım vermesinde yatıyor. «Gökte olduğu gibi yerde de senin iraden olsun» duası, bu ruhsal gelişmeyi anlatmakta. Putperest olsun, Hristiyan olsun, ilkel olsun, medenî olsun, fırsatları çok olsun az olsun bütün insanlar için dilediğimiz kurtuluşu, «Melekûtun gelsin» şeklinde dua ederek istiyoruz.

Onüçüncü Bölüm RUH İÇİN TARİHİN ANLAMI

THEOLOGIA HİSTOEICI

Bu yazımızda, tartışılan konular, yüzyıllar önce ilâhiyatçılar ve filozoflar tarafından tartışılmıştı, Bunları tekrar gündeme getirmekle, belki de size basit gelecek yanlışlar yapabilirim. Bilinen ve çok eski bir zemin üzerinde yürüyeceğim. Yine de bu araştırmayı, eski ilâhiyatçıların sorularının bir tarihçi tarafından, nasıl cevaplandırıldığını, ilâhiyatçılara göstermek istediğimden, ısrarla yapacağım. Buna rağmen ilâhiyatçılar tedbirsiz bir tarihçinin, iyi bildikleri ve çok tehlikeli bir bataklıkta dolaşmasını eğlenceli bulabilirler.

Soruşturmamıza tarihsel teolojinin iki karşıt görüşünü inceleyerek başlayalım ve eğer her iki görüş de inanılır görüşlerse, ruh için tarihin anlamı sorununu çözeceklerdir. Fakat her ne kadar bu iki görüş bir parça gerçek taşıyorsa da, çok fazla abartıldığından bana inandırıcı gelmiyor.

SALT DÜNYEVİ BİR GÖRÜŞ

Bu aşın görüşlerden ilki ruhun bütün anlamının tarihte aranması görüşüdür.

Bu görüşe göre, insanoğlu içinde bulunduğu

toplumun bir parçasıdır. İnsan toplum içindir, toplum insan için değil. Bu yüzden insan hayatında en önemli şey kişilerin ruhsal gelişmeleri yerine, toplumların toplumsal gelişmeleridir. Bence bu tez doğru bir tez değil, bu yüzden doğru kabul edilip, uygulamaya konulduğunda ahlâkî düşkünlüklere sebep olmuştur.

Kişinin, toplumun yalnızca bir parçası olduğu önermesi, aramızaa yaşayan böcekler - arılar, karıncalar - için geçerli olabilir. Fakat bu bildiğimiz insan türleri için geçerli değildir. Durkheim'm önderliğini yaptığı Yirminci Yüzyıl antropologları, ilkel insanı, bizim dahil olduğumuz soydan çok daha değişik ruhsal ve zihnî yapıya sahip bir soya dahil ediyorlardı. Yaşayan ilkel toplumlara bakarak, bu okul, ilkel insanın bir kişi şuuruyla değil de topluluk psikolojisiyle hareket ettiğini ortaya çıkardı, «ilkel» insanla «medenî» insan soyu arasındaki bu kesin ayrım, Durkheim'in zamanından beri, keşfedilen psikolojik kavramların ışığı altında yeniden düzenlenip, yumuşatılmalıdır. Psikolojik araştırma, vahşi kabul edilen insanda toplumsal bilinç denilen olgunun olmadığını gösterdi. Antropologların araştırması ilkel insanın ruhunda basit bir bilinç ortaya çıkarırken, psikolojik araştırma bizim daha da karmaşık ruhlarımızda da, uçsuz bucaksız bir okyanusta seyreden bir kabuk parçası gibi bir bilinç olduğunu gösterdi. İnsan ruhunun yaradılışı ne şekilde olursa olsun, bize benzeyen bütün insanların aynı ruh yapısına sahip olduğundan emin olabiliriz. İşte, ister ilkel insan olsun ister medeniyetin kıyısına varmış insan, ister Orta Afrika Negrito'lan, Yeni Gine Papuan'lan gibi ilkel-öncesi insanlardan olsun, hepsinde aynı ruhsal ya-

pıyı bulabiliriz. Antropologların kişisel çabaları sonucunda değil, fakat arkeologların insandan kalan şeylerden ve iskeletlerden çıkarak bize bildirdikleri ilk insan türleri hakkında da aynı şekilde düşünmeliyiz. İlk insanın yaşadığı e.n ilkel toplumda dahi, ilkel insanın kendisini toplumsal bilinçsizliğin üstüne çıkaran bilinçli bir kişiliğe sahip olduğunu anlıyoruz. Bu bize kişinin toplum hayatında kendine özgü bir yaşam sürdürdüğünü gösteriyor. Kişiselliğin ahlâkî değeri yüksek bir özellik olduğunu, bu özellik kötüye kullanıldığı zaman ortaya çıkan ahlâkî düşkünlükleri gördüğümüzde daha iyi anlıyoruz.

Bu düşkünlükler, eski Yunan'da İsparta hayat düzeninde, Osmanlı Sultanının haremünde, bazı Batılı ve Batılılaştırılmış ülkelerde zorla ilân ettirilen totaliter rejimlerde, iyice belirgin bir halde. Fakat, bu aşırı örneklerden ahlâkî düşkünlüklerin tabiatını kavradığımızda, Eski Yunan şehir-devleti'nin yurtseverliğinde İsparta'nın katkısını, bizim Çağdaş Batı milliyetçiliğindeki totaliter havayı sezmemiz daha kolay oluyor. Dinsel terimlerle, kişinin toplumun bir parçası olarak kabul edilmesi, Tanrıyla kişi arasındaki ilişkinin reddedilmesine ve Leviathan'ın yerine Tanrıya tapmaya, kederin ortadan kaldırılmasına yol açıyor. Almanya'nın Nasyonel-Sosyaîst Gençlik Lideri Baldur von Schirach, bir keresinde, görevinin «her Alman kalbinde Almanya için çek özel bir yer ayırtmak olduğunu» söylemişti. Çoğunlukla kusurlu ve geçici olan beşerî bir kurama tapmak yanlış bir iş olsa gerek ve bu tip Leviathan-tapmmaların en yücesinin dahi Hristiyanlık tarafından kesinlikle reddedildiğini unutmayalım. Eğer insan toplumları tapma-

ya değseydi, bu, savaş ve devrimle harap olmuş bir dünyaya evrensel bir devletin barış ve birliğini sunan Roma imparatorluğu olurdu. Buna rağmen ilk Hristiyanlar, kötü bir adetten başka bir şey olmayan Leviathan-tapınma'yı kabul etmemek için Roma İmparatorluğu'yla mücadele ettiler,

Leviathan-tapınma, ne kadar zarif ve soylu olursa olsun» ahlâki bir düşkünlüktür. Çünkü bu yanlış inanışta kişinin toplum için yalnızca bir araç olduğunu gösteren bir gerçek var. Bu gerçek, insanın toplumsal bir yaratık olduğudur. Kişi kendi dışına çıkıp diğer kişilerle ilişkilere girişmeksizin başarması gereken şeyleri başaramıyor. Bir Hristiyan. kişinin en önemli başarısının Tanrıyla komüniona girmesi olduğunu söyleyecektir, fakat her halükârda bu diğer kişilerle de ilişkiye girmeyi gerektiriyor.

YALNIZCA ÖTE DÜNYAYI İÇEREN BİR GÖRÜŞ

Şimdi karşı kutba geçip ruh için varoluş anlamının tarihin dışında olduğunu savunan görüşü inceleyelim.

Bu görüşe göre, dünya bütünüyle anlamsız ve kötülük doludur Ruhun bu dünyadaki görevi ona tahammül edip, onun dışına çıkmayı başarmaktır. Bu, (Buddha'nın kişisel görüşü ne olursa olsun). Budist, Stoacı, Epikürcü felsefe okullarının görüşü. Aynı görüşe Platon'da da rastlıyoruz. Bu görüş .Hristiyanlığın tarihî yorumlarından (yazara göre her ne kadar yanlış olsa da) birisi olmuştur.

Budizm'e göre ruh, olaylar dünyasının bir parçasıdır, bu yüzden olaylar dünyasından kurtulabilmek için kendi kendini yok etmek zorundadır.

En azından, Hristiyana göre ruhun var oluşu için gerekli olan unsurları, örneğin sevgi ve şefkat hislerini içinden atmak zorundadır. Bu, Budizmin Hinayana yorumunda görüldüğü gibi, derinliğine incelendiğinde Mahayana yorumunda da görülebilir, her ne kadar Mahayana okulunun bağlıları öğretilerinin imâ ettikleri üzerinde fazlaca durmaya pek istekli olmasalar da. Buda'lık mertebesine ulaşabilmesi için Nirvana'ya girmekten kendisini uzun süre alıkoyabilir. Yine de Badhisattva'nın yardımı ve benliğin öldürülmesi sonucunda ulaşılan kurtuluş değişmez ve sürekli bir kurtuluş değildir. En sonunda, eşiğinde beklediği Nirvana'ya girmek için son adımını atacak ve bu hareketiyle kendisini insanlığın gözünde yücelten sevgi ve merhameti de yok edecektir.

Stoacı, bir Budist'in seviyesine ancak ilerde ulaşabilir ve inandıklarına cesaretle inanmayan birisidir. Epikürcü'ye gelince, o bu dünyayı atomların mekanik etkileşmesinin anlamsız, kötü ve arızî bir sonucu olarak görür. Bu geçici dünyanın ömrü insanoğlunun muhtemel hayat süresinden uzun olduğundan, kendisi için tek çıkar yol, ölümünü beklemek yahut hızlandırmak oluyor.

Bu, öte-dünyacı okullardan Hristiyan okulu, Tanrının varlığına ve bu dünyanın onun tarafından belli bir amaç için yaratıldığına inanır. Fakat bu amaç, ruhu acı çekerek öteki dünyaya hazırlama inanişinden biraz daha ılımlı bir amaçtır.

Ruhun bütün anlamının tarihin dışında yattığı görüşü, yazara göre, yumuşatılmış Hristiyan! şekliyle dahi bazı zorluklar çıkarıyor.

tik planda böyle bir görüş, Hristiyanlığın Tanrının varlığı hakkındaki kesin inancıyla çelişmek-

te: Tanrının bütün yaratıklarım sevdiği gibi dünyayı da sevdiği ve insan ruhunu bu dünyada kurtarmak için varolduğu inancıyla. Seven bir Tann'mn, yaratıkları bu dünya için değil de yalnızca öte dünya amacı için yarattığını düşünmek pek inandırıcı gelmiyor. Tanrının anlamsız ve ıssız bir yaratığı olan dünyayı günah ve acıyla doldurması daha da az inandırıcıdır. Bu, tıpkı bir bozkırı alıp, mayınlar döşeyip, patlamamış mermileri, el bombalarını etrafa saçıp, zehirli gazla havasını doldurduğu bir talim sahasında askerlerinin hayatları veya kolları, bacakları pahasına da olsa talim yapmalarını isteyen bir kumandanın soğukkanlı ruhuna benziyor.

Üstelik, kişinin bu dünyada diğer insanlarla olan ilişkisini yalnızca kendi kurtuluşuna yardımcı olduğu için sürdürdüğüne inanmamız kesinlikle imkânsız. Bu yüzden, öte dünyadaki bir amaç için bu dünyadaki eğitimden uzak olarak insanın arkadaşlarına karşı böyle iğrenç insaniyetsizliklere girişmesi kalbini Hristiyan aşkına kapadığını gösterir. Başka bir deyişle, bu, Hristiyan bakış açısından en zor kabul görececek eğitim olacaktır.

Son olarak eğer ruhların Tannnm en değerli varlıkları olduğunu kabul edersek, birbirleri arasında, bu dünyada, öte dünyada aynı değerlerini koruyacaklarına inanmamız gerekiyor.

Bu yüzden, ruhun varoluş anlamının tarihin dışında yattığını savunan bu görüşle onun zıddı ilk görüş arasında bir fark yok; her ikisindeki yanlış inanın altında bir gerçek yatıyor. İnsanın bu dünyadaki toplumsal yaşantısının ve beşerî ilişkilerinin kişinin ruhsal gelişmesi için bir araç olduğu doğru değilken, bu yanlış inancın altında yatan

gerçek, insanın acı çekerek öğrendiği ve dünya hayatının kendi içinde bir amaç olamayacağıdır. Dünya hayatı, büyük bir bütünün yalnızca bir parçasıdır ve büyük bütünün (her ne kadar tek olmasa da) en temel ve en önemli özelliği ruhun Tannyla bir komünyonu girmesidir.

ÜÇÜNCÜ BİR GÖRÜŞ: DÜNYA TANRI KRALLIĞI'NIN BİR ÜLKESİDİR

Şu halde, her iki görüşü de reddetmiş durumdayız, Her ikisi de «Ruh için tarihin anlamı nedir?» sorusuna bir cevap sunuyordu. Ruhun varoluş anlamının bütünüyle tarihin içinde veya bütünüyle tarihin dışında yattığını kabul etmediğimizi bildirdik. Bu iki aşırı uç bizi bir çelişkiyle karşı karşıya bırakıyor.

Ruhun varoluş anlamının bütünüyle tarihte yattığı görüşünü reddederek, insan ruhunun Tanrıyla olan ilişkisinin önceliğini bir gerçek, bir hak, bir görev olarak koruduk. Fakat her ruh bu dünyada, herhangi bir yerde ve zamanda, herhangi bir toplumsal ve tarihsel şartta Tanrıyı bilmek ve sevmek - dinî terimlerle, kurtuluşa ermek - durumundaysa, bu gerçek, tarihin önemini yok ediyor demektir. Eğer en ilkel insan, en ilkel toplumsal ve ruhsal hayat koşullarında, insanın Tannyla olan ilişkisinin gerçeğine ulaşabiliyorsa, bu dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek için neden çabalıyoruz? Öte yandan, ruh için tarihin öneminin bütünüyle tarihin dışında yattığı görüşünü reddederek, Tanrının yaratıklarıyla olan ilişkisindeki sevgisinin önceliğini korumuş olduk. Fakat eğer bu dünya, Tanrı onu sevdiğinde değer kazanacaksa, o za-

man dünyayı güzelleştirmek için onun namına ve onun gözetiminde yaptığımız hareketler doğru ve önemli sayılmalıdır.

Bu aşikâr çelişkiyi çözebilir miyiz? Belki de pratik bazı işler için çözmemiz mümkün, «Dünyada hangi anlamda bir gelişme olabilir?» sorusunu cevaplayabildiğimiz takdirde.

Burada bizi ilgilendiren gelişme, nesilden nesile sürekli büyüyen bir gelişmedir. Gelişmeden anladığımız işte bu; çünkü tarih sürecinde insan tabiatında fiziksel veya ruhsal gelişmenin kendiliğinden olduğunu gösterecek hiçbir delilimiz yok. Tarihsel bakışımızı insan türlerinin ilk meydana çıktığı zamanlara çevirsek bile, bu çağların, gezegenimizdeki hayatın yaşma göre son derece küçük olduğunu unutmamalıyız. Zihnî ve teknik yeteneklerine rağmen Batılı insan, Âdem'den miras kalan ilk günahı kurtulamazken, yüzbinlerce yıl önce «homo aurignacius» bugün bizim kendi içimizde bulunduğumuz fiziksel ve ruhsal özelliklere sahipti. Eğer gelişme tarihte farkedilebilirse, bu, toplumsal mirasımızın gelişmesinde aranmalı, cinsimizin gelişmesinde değil. Toplumsal gelişme ise, bilim alanında ve insanın doğaya hükmetmesi anlamına gelen teknolojiye ne denli etkin olduğumuza bağlıdır. Her şeye rağmen bu başka bir konu, çünkü insanın doğayla iyi ilişkiler içinde olması, belli bir alanda etkin gelişmeye sahip olmasını karşılıyor. İyi ilişkiler içinde olamadığı kendi tabiatı ve arkadaşlarıdır. Tanrıyla doğru bir ilişkiye girme konusunda da başarısız. İnsan, aklını ilgilendiren konularda hayranlık verici bir başarıya ulaşırken, ruh alanında bütününe başarısızlığa uğramış ve insanın ruhsal ilişkileriyle, doğayla olan

ilişkilerindeki başarıları arasındaki dengesizlik yukarıda belirttiğimiz şekilde olmuştur; her ne kadar insan, ruhsal gelişmesine doğaya olan üstünlüğünden daha fazla önem vermiş olsa da.

O halde insanın son derece önem verdiği, fakat bugüne kadar çok gerilerde kaldığı ruhsal düzlemde durum nedir? Toplumsal mirasımızın ruhsal düzleminde gittikçe büyüyen bir gelişme göze çarpıyor mu? Ruhsal düzlemde makul bir gelişme -hem tarihe önem verecek hem de Tanrının bu dünyaya olan sevgisini dile getirecek bir gelişme -dünyada her insana lütfedilen Keremin artışını gerektiriyor. Elbette, insanın kerem artışından etkilenmeyecek bazı önemli unsurları var. Bu, örneğin insanın doğuştan devraldığı ilk günah eğilimini ve kurtuluşa erme yeteneğini etkilemeyecektir. Her çocuk, ilk günahın esaretinde doğacak, çocuğun daha yeni bir ruh düzeni altında doğması ona kendisinden önce gelenlerden daha çabuk kurtulma olanağını verecektir. Eski ve yeni ruh düzeninde kurtuluşa ermek bu dünyada herkese nasip olacaktır, çünkü ruh her yerde ve zamanda Tanrıyı bilme ve sevme yeteneğine sahiptir. Keremin gittikçe artışı, bu dünyada insan ruhunun Tanrıyı daha iyi bilmesini sağlayacaktır.

Böyle bir görüşte dünya artık Tanrı Krallığının dışında ruhsal bir deney sahası olmaktan çıkıp, Krallığın bir ülkesi, diğerleriyle aynı değerde olacak olan ve ruhsal gelişmenin en önemli ve en değerli olduğu bir ülke haline gelecektir.